

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2019

Bc. Natálie Tvarůžková

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Symbolická geografie Východu a Západu v současné české literatuře

Bc. Natálie Tvarůžková

Diplomová práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Natálie Tvarůžková**
Osobní číslo: **H16377**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Dějiny literární kultury**
Název tématu: **Symbolická geografie Východu a Západu v současné české literatuře**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se ve své diplomové práci zaměří na podoby symbolické geografie, s nimiž se pojí ve vybraných dílech současné české literatury dichotomie Východu a Západu. V komparativně-kontrastním pohledu se zaměří na typologii znaků a symbolů, jež tyto světy a sféry utvářejí a jaké jsou jejich charakteristické rysy. Na základě vymezení těchto znaků přistoupí k interpretaci textů současné české literatury, jež tematiku Východu a Západu a jejich obrazy obsahují. Spektrum vybraných textů je přirozeně variabilní, přesto jako stěžejní materiál lze uvést díla Edgara Dutky (Slečno, ras přichází; Záliv Osamění), Petry Hůlové (Cirkus Les Mémoires), Magdaleny Platzové (Sůl, ovce a kamení), Jáchyma Topola (Chladnou zemí; Sestra), Miloše Urbana (Přišla z moře) a Davida Záborského (Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby). Analyzovaný materiál mohou rozšířit texty Stanislava Komárka (Západ v mlze) a Jana Sterna (Mystika Západu). Na základě analýzy prozaických i esejistických prací se pokusí poskytnout představu o symbolickém místě, jaké má Východ i Západ v současné české literatuře, a podat odpověď na otázku, zda lze hovořit o Východu a Západu jako o ustálených topoi naší současné literární kultury.

Rozsah grafických prací: **obrazová a mapová dokumentace**
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.**
Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2017**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. listopadu 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

Univerzita Pardubice
Katedra filozofická
Pardubice, Studentská 94

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

- Beletristické a esejistické texty: DUTKA, Edgar. Slečno, ras přichází. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2005, 239 s. ISBN 80-726-0121-0. DUTKA, Edgar. Záliv Osamění. 2007, 157 s. Česká povídka. ISBN 978-80-86526-28-7. HŮLOVÁ, Petra. Cirkus Les Mémoires. Vyd. 1. Praha: Torst, 277 s. ISBN 80-721-5256-4. KOMÁREK, Stanislav. Za?pad v mlze. Vyda?ni? 1. 271 pages. ISBN 80-200-2192-2. KUNDERA, Milan. Nesmrtelnost: román. Vyd. 3. V Brně: Atlantis, 2006, 382 s. ISBN 978-80-7108-276-7. PLATZOVÁ, MagdalÉna. Sůl, ovce a kamení. Vyd. 1. Praha: One Woman Press. ISBN 80-863-5620-5. RYŠAVÝ, Martin. Cesty na Sibiř: román. Vyd. 1. Praha: Revolver Revue, 2008, 2 v. ISBN 80-870-3713-8. STERN, Jan. Mystika Západu: (sociologické eseje). Vyd. 1. Praha: Malvern, 2009, 327 s. ISBN 978-808-6702-575. TOPOL, Jáchym. Chladnou zemí. Vyd. 1. Praha: Torst, 2009, 140 p. ISBN 80-721-5365-X. TOPOL, Jáchym a Karel CUDLÍN. Cestou na východ. Vyd. 1. Praha: Torst, 2008, 84 s. ISBN 978-80-7215-360-2. TOPOL, Jáchym. Sestra. Vyd. 2., upravené. Brno: Atlantis, 1996, 461 p. ISBN 80-710-8124-8. URBAN, Miloš. Přišla z moře. Vyd. 1. Praha: Argo, 2014, 292 s. ISBN 978-802-5708-958. ZÁBRANSKÝ, David. Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, 381 p. ISBN 978-807-2038-220.
- Odborné práce: BURUMA, Ian a Avishai MARGALIT. Okcidentalismus: Západ očima nepřátel. Vyd. 1. Praha, 2005. ISBN 80-710-6762-8. DVORNÍK, František. Zrod střední a východní Evropy: mezi Byzancí a Římem. V českém jazyce vyd. 2. Překlad Petr Slunečko. Praha: Prostor, 2008, 525 s. Obzor, 73. sv. ISBN 978-807-2601-950. FERGUSON, Niall. Civilizace: Západ a zbytek světa. Vyd. 1. Překlad Emanuel Geissler. Praha: Dokořán, 2014, 347 s., [24] s. obr. příl. Zip, sv. 43. ISBN 978-80-7363-606-7. HALECKI, Oskar a Andrew L SIMON. Borderlands of western civilization: a history of East Central Europe. 2nd ed. Safety Harbor, FL: Simon Publications, [2000], 548 p. ISBN 09-665-7348-X. HOBSON, John M. The Eastern origins of Western civilization. New York: Cambridge University Press, c2004, xiii, 376 p. ISBN 05-215-4724-5. KŘEN, Jan. Dvě století střední Evropy. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005, 1109 s. Dějiny Evropy (Argo), sv. 8. ISBN 80-720-3612-2. MAGRIS, Claudio. Dunaj. 2. vyd., V Mladé frontě vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2010, 451 s. ISBN 978-802-0421-180. NEMO, Philippe. Co je Západ?. 1. vyd. Překlad Petr Horák. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, 135 s. Quaestiones quodlibetales, no 14. ISBN 978-807-3252-434. PAVEL, Thomas G. Fikční světy. Vyd. 1. Překlad Hynek Zykmond. Praha: Academia, 2012, 226 s. Možné světy (Academia), sv. 5. ISBN 978-802-0021-205. RUSHDIE, Salman. Východ, Západ. Vyd. 2., V EMG 1. Překlad Pavel Dominik, Stanislava Pošustová-Menšíková. V Praze: Pro edici Světová literatura Lidových novin vydalo nakl. Euromedia Group, 2006, 125 s. ISBN 80-869-3839-5. (povídky) TESAŘ, Filip. "Balkánské souřadnice aneb symbolická geografie evropského Orientu" Mezinárodní vztahy [Online], Ročník 38 Číslo 1 (1 březen 2003) TODOROVÁ, M. Imagining the Balkans. Oxford University Press Inc. 2009, 286 s. TRÁVNÍČEK, Jiří. V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém. Vyd. 1. Překlad František Benhart. Brno: Host, 2009, 343 s. ISBN 978-807-2943-234. WANDY CZ, Piotr Stefan: Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti: cena svobody, Academia, Praha 1998 WOLFF, Larry. Inventing eastern Europe: the map of civilization on the mind of the enlightenment. Stanford: Stanford University Press, 1994, xiv, 419 s. ISBN 08-047-2702-3.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 17. 6. 2019

Natálie Tvarůžková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych tímto způsobem poděkovala vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Miroslavu Koubovi Ph.D., za trpělivost a pomoc při zpracovávání práce, cenné rady a podnětné připomínky.

Zároveň bych ráda poděkovala svému příteli Jiřímu Chmelíkovi za dlouholetou podporu ve studiu.

Děkuji také rodině, Jiřímu Brzicovi, Lucii Halabrnové a Anně Sedlákové za vyčerpávající konzultace.

ANOTACE

Diplomová práce pojednává o podobách symbolické geografie, s nimiž se pojí ve vybraných dílech současné české literatury dichotomie Východu a Západu. První část je věnována teoretickým konceptům „symbolické geografie“ a imagologie. Následující část je zaměřena na typologii znaků a symbolů, jež tyto světy a sféry utvářejí a jaké jsou jejich charakteristické rysy. Třetí část je věnována vybraným prózám, které jsou zde jednotlivě rozebrány. V závěru diplomové práce si odpovíme na otázku, zda lze hovořit o Východu a Západu jako o ustálených topoi naší současné literární kultury.

KLÍČOVÁ SLOVA

symbolická geografie, imagologie, mentální mapování, východ, západ, současná česká próza, česká literatura

TITLE

Symbolic Geography of East and West in Contemporary Czech literature

ANNOTATION

Presented diploma thesis deals with the forms of symbolic geography with which the dichotomy of East and West is connected in selected works of contemporary Czech literature. The first part is devoted to the theoretical concepts of “symbolic geography” and imagology. The following section focuses on the typology of symbols that these worlds and spheres shape and their characteristic features. The third part is dedicated to selected prose which are individually analyzed here. In the conclusion of the diploma thesis we will answer the question whether about East and West can be talked about as steady topoi of our current literary culture.

KEYWORDS

symbolic geography, imagology, mental mapping, east, west, contemporary czech prose, czech literature

OBSAH

ÚVOD.....	11
1. SYMBOLICKÁ GEOGRAFIE	14
1.1. Koncept mentálního mapování	15
1.2. Imaginativní geografie	16
1.3. Imagologie	21
1.3.1. Obraz a stereotyp.....	22
1.4. Prostor v literárním díle.....	24
1.4.1. Prostor, jeho podoby a funkce	25
2. VÝCHOD A ZÁPAD	28
2.1. Bipolární rozdělení světa.....	28
2.2. Západ.....	30
2.3. Klasifikace západních stereotypů (typologie Západu).....	35
2.4. Východ	39
2.5. Klasifikace východních stereotypů (typologie Východu)	44
2.6. Symbolické hranice	47
3. SYMBOLICKÁ GEOGRAFIE VÝCHODU A ZÁPADU VE VYBRANÝCH DÍLECH SOUČASNÉ ČESKÉ LITERATURY	51
3.1. Jáchym Topol.....	51
3.1.1. Sestra	52
3.2. Magdaléna Platzová	61
3.2.1. Sůl, ovce a kamení	61
3.3. Edgar Dutka.....	67
3.3.1. Slečno, ras přichází	68
3.3.2. Záliv osamění & zapomenuté australské povídky	72
3.4. Petra Hůlová	77
3.4.1. Cirkus Les Mémoires	78
3.5. David Zábranský.....	84
3.5.1. Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby	84
3.6. Miloš Urban.....	89
3.6.1. Přišla z moře	90
3.7. Marek Šindelka	95
3.7.1. Únava materiálu	96
3.8. Bianca Bellová.....	101
3.8.1. Jezero	102

ZÁVĚR	109
SUMMARY	113
POUŽITÁ LITERATURA	114

ÚVOD

Východ a Západ – dvě geopolitické a geokulturní zóny, jež utvářely v období po roce 1945 základ bipolárního rozdělení světa a jež se staly také kulturně konotovanými konstrukty stojící ve vzájemné polaritě. Edward W. Said v knize *Orientalismus – Západní koncepce Orientu* pracuje se všeobecně sdílenou představou Východu jako primitivní a exotické zóny, naopak Západ je v těchto úvahách chápáný jako prostředí racionální a civilizované. Za poslední roky se vztahy těchto dvou světů opětovně vyhroutil zejména s ohledem na současnou vládu ruského prezidenta Vladimira Putina a na ukrajinské události. Vztahy Východu a Západu nyní připomínají některé prvky období studené války, přičemž se v této souvislosti hovoří o novém konfliktu v podobě hybridní války. Samotná problematika uchopení Východu a Západu se tedy v kontextu tohoto dění stává opět aktuální a mnohé z nás nenechává chladnými.

Masová média neustále poukazují a zdůrazňují, že Evropa a svět jsou nyní rozděleny. Západ představuje myšlenku o lepší budoucnosti, stability a pocitu bezpečí, naopak na Východ se dnes pohlíží jako na skrytou a zákeřnou hrozbu, související nejen s nebezpečím islámského radikalismu či terorismu, ale také symbolu omezovaných principů demokracie. Kde však leží faktické a symbolické hranice mezi těmito dvěma sférami? V dobách studené války určovala hranici Železná opona, jež oddělovala komunistický Východ od kapitalistického Západu a jež byla zcela zřejmým a viditelným vymezením těchto zón. Po rozpadu Sovětského svazu a tzv. východního bloku bylo toto hmatatelné rozhraničení postupně odstraněno a svět se stal alespoň formálně jednotným.

Nyní žijeme v chaotičtější době, kde není pevně stanovena hranice mezi sférou politického, hospodářského či kulturního vlivu Ruska a zbývající Evropou, natož mezi Východem a Západem. Tuto skutečnost potvrzuje samotná historická zkušenost i geografické vymezení jednotlivých států a národů, jež se promítají do smýšlení společnosti, a tak se podílejí na vzniku mentálních hranic východní a západní Evropy. V českém prostředí často docházelo a stále panují diskuse a projevy, ve kterých se setkáváme s otázkou, kam přesně naše společnost směřuje. Jsme součástí Východu, Západu nebo pomyslného středu? Těmito úvahami a snahou o jejich vyřešení se pokoušíme o nalezení vlastního místa na mapě evropského kontinentu, potažmo se snažíme uchopit, konstruovat a definovat naši národní identitu.

Česká veřejnost pod vlivem geopolitických změn cítí potřebu se vůči Východu (a v jistém smyslu i Západu) určitým způsobem vymezovat. Obdobně tomu bylo v době ohrožení Československa fašistickým Německem v roce 1938 i za německé okupace v letech 1939 až 1945 a samozřejmě také po potlačení Pražského jara v roce 1968.

Diplomová práce pojednává o tématu, které je z historicko-literárního (kulturně-historického) hlediska nepříliš zpracované a přímo se nachází v kontextu s aktuální situací dnešního světa.

Práce je strukturována do tří tematických celků. V první části budou představena obecná východiska, metodologie našeho bádání. Vycházíme především z teoretických konceptů „symbolické geografie“, mentálního mapování a imagologie, tj. utváření obrazů, stereotypů a představ či stereotypního ztvárňování konkrétních skupin nebo oblastí. K této problematice nám poslouží stěžejní studie palestinsko-amerického anglisty a komparatisty Edwarda W. Saida – *Orientalismus: Západní koncepce Orientu*, která poprvé vyšla v roce 1978. Dále budeme čerpat z neméně známého díla bulharské historičky Marie Todorové – *Imagining the Balkans* z roku 1997. V této části budou také představeny imagologické kategorie „obraz“ a „stereotyp“, přičemž také neopomeneme teoretické koncepce o prostoru v moderní české literární vědě. Základním zdrojem věnujícím se této problematice je publikace kolektivu autorů Ústavu pro českou literaturu – *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Dále budeme čerpat z knihy Soni Šinclové a Tomáše Kubíčka – *Sémantika narativního prostoru* z roku 2015.

Abychom mohli interpretovat jednotlivé obrazy a příznaková hodnocení Východu či Západu, je vhodné nastínit spektrum možných chápání, co „Východ“ nebo „Západ“ znamená a jak k nim lze teoreticky přistupovat. Ve druhé části se budeme nejprve zabývat bipolárním rozdělením světa. Pokusíme se nalézt odpověď na otázku, odkdy můžeme hovořit o Východu a Západu jako o dvou bipolárních kategoriích. Jedním z cílů je pak definovat tyto samotné pojmy, kde budeme postupovat z hlediska evropského kontextu, chápaného ve smyslu symbolické a imagologické kategorie. Dále se v komparativně-kontrastním pohledu zaměříme na typologii znaků a symbolů, jež tyto světy a sféry utvářejí a jaké jsou jejich charakteristické rysy. V závěru této kapitoly nastíníme téma symbolických hranic mezi Východem a Západem. Základním zdrojem věnujícím se této problematice jsou publikace Johna M. Hobsona – *The Eastern Origins of Western Civilisation* (2004), a Wolffa Larryho – *Inventing Eastern Europe: Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* (1994). Čerpat budeme také z knihy Samuela P. Huntingtona – *Střet civilizací* (1996) a z publikace Nialla Fergusona – *Civilizace: Západ a zbytek světa* (2011).

Ve třetí a stěžejní kapitole, na základě vymezení znaků Východu a Západu, přistoupíme k samotné interpretaci vybraných textů současné české literatury vydaných po roce 1989, jež zvolna vstupují do jejího kánonu a které tematiku obou sfér a jejich obrazy obsahují. Soustředit se budeme na prozaická díla.

Pro interpretaci symbolické geografie Východu a Západu jsme zvolili následující spektrum děl: Jáchym Topol - *Sestra* (1994), Magdaléna Platzová – *Sůl, ovce a kamení* (2003), Edgar Dutka – *Slečno, ras přichází* (2004) a *Záliv osamění a zapomenuté australské povídky* (2007), Petra Hůlová – *Cirkus Les Mémoires* (2005), David Zábranský – *Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby* (2006), Miloš Urban – *Přišla z moře* (2014), Marek Šindelka – *Únava materiálu* (2016), Bianca Bellová – *Jezero* (2016).

Přestože se soustředíme pouze na některé autory a jejich díla, naše volba není zcela náhodná. Domníváme se, že vybrané texty poskytují rozmanité náhledy na tematiku Východu a Západu.

Cílem práce je posoudit do jaké míry jsou autoři ovlivněni historickými zkušenostmi, stereotypy a zjednodušenými náhledy, nebo rozvíjejí nové náhledy na tuto problematiku. Východ přece nelze přímo ztotožňovat pouze se světem totalitních režimů nebo islámského fundamentalismu. Tato diplomová práce poskytne odpověď na otázku, zda lze hovořit o Východu a Západu jako o ustálených topoi naší současné literární kultury. Hlavní přínos této diplomové práce spatřujeme v uceleném komparativním shrnutí obrazů a představ, jejichž prostřednictvím současná česká literatura reflektuje vzájemné vztahy Východu a Západu.

1. SYMBOLICKÁ GEOGRAFIE

„Ve studiu lidstva a společnosti dnes zažíváme něco, co by se dalo nazvat „kulturním obratem“. (...) Mnozí z badatelů, kteří by se přibližně před desetiletím označili za literární kritiky, historiky umění nebo historiky vědy, nyní dávají přednost definici své profese jako kulturní historie a vymezují se jako badatelé v oblasti „vizuální kultury“, „kultury vědy“ atd.“¹

Vlivem kulturního obratu v sociálních vědách, obratu od „ekonomismu“ ke „kultuře“, došlo nejen k nově prosperujícím kulturním studiím, ale také k významnému rozvoji kulturní geografie.² Hlavní náplní studia se staly zejména každodenní činnosti, jejichž prostřednictvím jsou vytvářeny obrazy prostorů. Zatímco dříve dominoval ekonomisticky orientovaný pohled, nyní podle sociálního geografa Tadeusze Siwka zajímá kulturní geografy „estetická a symbolická hodnota prvků kulturně chápaného prostoru.“³ Prostoru subjektivně chápaného, neboť je produkován významy, které lidé připisují jeho jednotlivým částem i jeho celku. Není tedy pochyb, že hodnota takových významů se může leckdy z hlediska různých jednotlivců výrazně lišit, občas i zcela antagonicky (protikladně). Prostřednictvím kulturního obratu došlo nejen k tomu, že se kultura stala plnoprávnou a nezávislou kategorií, nýbrž také ke vzniku jistého „transdisciplinárního mostu“, tedy k utváření prostředí, kde postupem času docházelo ke vzájemné komunikaci (dialogu) mezi nejrůznějšími obory z mimogeografické oblasti.⁴

V posledních letech došlo v humanitních a sociálních vědách, vedle lingvistického obratu, také k obratu prostorovému (spatial turn) datovanému koncem osmdesátých let, který můžeme chápat jako užší kategorii kulturního obratu. Jak uvádí Lenka Řezníková, pojem obrat k prostoru „odkazuje k rostoucímu zájmu o prostor jako kategorii, která není jen pasivní kulisou historických procesů a sociálních jednání, nýbrž komplexní kulturněhistorickou veličinou, již je třeba podrobit podobné analýze, jaké byl svého času podroben jazyk.“⁵ Otázkám prostoru se začali věnovat i reprezentanti jiných vědních oborů než jen ryzí geografie. Jedná se o proces rozšiřování prostorové imaginace v rámci kulturního obratu a zároveň i o geografické myšlení, jeho důraz na prostor a prostorové vztahy, jež se dostalo do popředí zájmu dříve tímto směrem

¹ BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-081-0. s. 190.

² MATOUŠEK, Roman, OSMAN, Robert. *Prostory geografie*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2733-5. s. 14.

³ SIWEK, Tadeusz. *Percepce geografického prostoru*. Praha: Česká geografická společnost, 2011. ISBN 978-80-904521-7-6. s. 52.

⁴ MATOUŠEK, Roman, OSMAN, Robert. *Prostory geografie*. s. 10

⁵ ŘEZŇÍKOVÁ, Lenka. Prostor versus mapa. „Selhání mapy“ jako topos a metafora v textech Terezy Brdečkové. In: *Místo – prostor – krajina v literatuře a kultuře*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. 199-208 s. ISBN 978-80-244-3023-2. s. 199.

neangažovaných společenskovedních a humanitních disciplín.⁶ Geografická či prostorová imaginace je de facto určitým druhem myšlení, jak lidé přemýšlí o prostoru, jak s ním nakládají a manipulují, a jak se na základě těchto procesů prostor promítá do kultury i společnosti.⁷

1.1. Koncept mentálního mapování

Prostor sám o sobě, podobně jako atribut čas, hraje zásadní roli v každodenní zkušenosti člověka. Během svého života se seznamujeme s prostorem, ve kterém se pohybujeme a žijeme v celé jeho komplexnosti, vytváříme si o něm své vlastní představy a také svůj subjektivní vztah, které jsou dynamické a v průběhu našeho života se neustále vyvíjejí.⁸ V tomto procesu záleží nejen na objektivních poznacích každého z nás, ale také na našich osobních potřebách a hodnotách. V současnosti je zcela běžnou záležitostí, že si lidé představují vzdálené regiony, krajiny, potažmo i jejich obyvatele. Dochází tak k tvorbě různorodých fantazií, představ, obrazů a do značné míry i k produkci stereotypů. V našem povědomí pak může vzniknout utkvělá vize (dojem, obraz), že tam to jaksi vypadá a lidé jsou tam příznačných charakteristik. Tento proces percepce prostoru se odehrává v našem vědomí, kde má každý z nás uloženou jistou představu o okolním světě, a to ve formě tzv. mentální mapy. Mapa již přestává být výsledkem objektivního zobrazení prostoru, ale je chápána „jako rétorický útvar manipulující s prostorovou imaginací.“⁹ Prostor tak zde přestává mít „predispoziční platnost daného „faktu“, ať už ve fyzikálním, či geografickém smyslu, a stává se kategorií mentální – kategorií, která nabývá na tvaru a významu v závislosti na tom, jaké myšlenkové představy ji konfigurují a jaké sémantické konotace tuto kategorii provázejí.“¹⁰ Prostor zde již nefiguruje jako samostatné (nezávislé) prostředí, ve kterém žijeme, naopak je spíše výsledkem našich sociálních praxí.¹¹ Mentální mapa je jakýmsi subjektivním obrazem reality, neboť na její produkci se podílejí aspekty, jako je rodina, přátelé, vzdělání nebo média, zkrátka to, co člověk osobně považuje ve svém okolí za nejvýznamnější.

⁶ MATOUŠEK, Roman, OSMAN, Robert. *Prostory geografie*. s. 15.

⁷ DOBOŠ, Pavel. *Imaginativní geografie a mediální reprezentace vzdáleného utrpení*. Brno, 2015. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie.

⁸ SIWEK, Tadeusz. *Percepce geografického prostoru*. s. 9.

⁹ ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. Prostor versus mapa. „Selhání mapy“ jako topos a metafora v textech Terezy Brdečkové. In: *Místo – prostor – krajina v literatuře a kultuře*. s. 199.

¹⁰ Tamtéž, s. 199.

¹¹ Tamtéž, s. 200.

Pro koncept mentálních map neexistuje jedna konkrétní definice.¹² Do jisté míry se jedná o těžko uchopitelný jev, neboť s ní operuje hned několik společenských věd, jako geografie, sociologie nebo psychologie. S mentálním mapováním přišel poprvé americký urbanista Kevin Lynch v šedesátých letech dvacátého století a samotný pojem se pak objevil v anglosaské humánní geografii.¹³ V psychologii se koncept mentálních map původně objevil jako zdůraznění subjektivity přístupu k okolí, včetně geografického prostoru.¹⁴

Z procesu mentálního mapování, ve kterém dochází k tvorbě subjektivních a různorodých představ, obrazů, často i k produkci stereotypů o okolním světě, pramení ona koncepce symbolické geografie.

Většina lidí se neubrání situaci, kdy si na jedné straně „Východ“ nebo jiné kulturně-geografické objekty spojuje s určitými negativními významy, na straně druhé umisťuje tyto oblasti jako symbolické kulturní prostory mimo hranice „civilizovaného Západu“. De facto jsme tvůrci hranic na symbolické mapě světa. Nicméně tyto hranice se nejeví pouze jako hranice geograficky definovatelné. Jedná se spíše o imaginární rozmezí, o hranici mezi různými politicko-kulturními představami, které pak rozdělují svět nebo například jen Evropu na oblasti různorodé (často protikladné).¹⁵

1.2. Imaginativní geografie

S konceptem tzv. imaginativního zeměpisu poprvé přišel anglista a komparatista Edward W. Said ve své knize *Orientalismus – Západní koncepce Orientu* z roku 1978.¹⁶ Autor zde pracuje s všeobecně sdílenou představou Východu (v Saidově pojetí Orientu, konkrétně Předního východu) jako primitivní a exotické zóny, naopak Západ je v těchto úvahách chápáný jako prostředí racionální a civilizované. Tento nepřírozený a chybný obraz Orientu, lišící se protikladně od klasického Západu, je přitom záměrným dílem především britských a francouzských spisovatelů 19. a 20. století, jejichž vybrané texty (ať už z vědecké, populární nebo krásné literatury) Said podrobil kritické analýze. „*Orient, který byl předmětem studia, byl kromě toho z velké části světem textu; působil prostřednictvím knih a rukopisů a nikoli (jako*

¹² Například v geografii či kartografii je mentální mapa chápána jako grafické (kartografické nebo schematické) vyjádření představ člověka o geografickém prostoru, nejčastěji o jeho kvalitě nebo uspořádání. SIWEK, Tadeusz. *Percepce geografického prostoru*. s. 89.

¹³ SIWEK, Tadeusz. *Percepce geografického prostoru*. s. 88.

¹⁴ CABADA, Ladislav, JUREK, Petr. Úvodem: mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-300-1. s. 7.

¹⁵ HAHNOVÁ, Eva. Češi a imaginární hranice mezi Západem a Východem Evropy. *Tvar: literární obytýdeník*. 1997, roč. 8, č. 7. ISSN 0862-657X. s. 12-13.

¹⁶ SAID, Edward. *Orientalism*. New York: Pantheon, 1978. 368 s. ISBN 978-0-394-42814-7.

tomu bylo v případě vlivu Řecka na renesanci) mimetických artefaktů typu soch či keramiky.¹⁷ Řada významných autorů 19. století byla zároveň orientalistickými nadšenci.¹⁸ V úvodní části knihy autor uvádí, že Orient si Evropané vytvořili ve svých představách a již od antických dob byl zvláštním prostorem plným romantiky, exotických bytostí, znepokojivých vzpomínek, příznačných krajín a pozoruhodných zážitků.¹⁹ V širším slova smyslu, vedle Orientu, je i Východ uměle vytvořeným konstruktem, obrazem a diskurzem, který si ve svých představách vyprodukoval Západ. Obě tyto oblasti se nacházejí v koexistenci, vzájemně se podporují a do jisté míry se jeden ve druhém odrážejí.

Již jsme nastínili, že Said v knize *Orientalismus* užívá (v té době nový, revoluční) teoretický i analytický koncept, tzv. imaginativní zeměpis. Jedná se o specifický a do jisté míry zcela běžný způsob, jakým dochází k tvorbě ideologických obrazů a představ o vzdálených místech a tamních obyvatelích. Zásadní pro imaginativní geografie je binární opozice mezi „naším“, evropským, západním, moderním a civilizovaným prostorem a „jejich“, orientálním, východním, nemoderním a zaostalým prostorem. Said tvrdí, že v praxi to vypadá tak, že „skupina lidí obývajících pár akrů půdy vytyčí hranici mezi svým pozemkem (a jeho bezprostředním okolím) a ostatním územím, které pak nazývá „země barbarů“.“²⁰ Jinými slovy, pro nás známý prostor si v duchu označíme jako „náš“ a neznámý jako „jejich“. Tento druh geografického či kulturního rozlišení může být však zcela arbitrární, neboť imaginativní geografie nevyžaduje, aby stejný rozdíl uznávali i ti druzí. V podstatě stačí, že si tuto diferenci utvoříme v mysli a stává se tak součástí „naší“ mentality. Pro tvorbu představ, je vedle termínu jinakost také klíčovým pojmem kultura. Neboť právě v kultuře společnosti vznikají a kolují tyto imaginativní geografie, jejich obrazy a představy (často značně stereotypizované nebo ideologicky zabarvené), například v literárních dílech, filmu, internetu či masových médiích. Přitom představy vzdálených míst vykazují své vlastní významy, které často nemají nic společného s realitou. Jejich úkolem je napomáhat posílení vlastního já tak, „že dramaturgizují vzdálenosti a rozdíly mezi tím, co je nám blízké a co naopak velmi vzdálené.“²¹

Důležitým procesem imaginativních geografí je bezesporu reprezentace, jejímž prostřednictvím dochází k produkci kulturních významů skrze jazyk a diskurs. Ve společnosti

¹⁷ SAID, Edward. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5. s. 67.

¹⁸ Například Victor Hugo, Johann Wolfgang von Goethe, Gérard de Nerval či Gustave Flaubert.

¹⁹ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. s. 11.

²⁰ Tamtéž, s. 69.

²¹ Tamtéž, s. 70.

pak může cirkulovat „mocensky a politicky podmíněný zkreslující pohled na odlišené kultury.²² Jak zmiňuje ve své rigorózní práci Pavel Doboš „*Said ve svém díle kritizuje orientalismus jako evropský imperiální projekt, který se začíná rozmáhat především v 18. a 19. století a který pomocí reprezentací v literární a obrazové tvorbě přetváří Orient v zaostalý, mystický a iracionální prostor, jenž je protipólem civilizovaného, racionálního a sekulárního prostoru evropského.*“²³ Evropané si tedy prostřednictvím Orientu vytvořili pozitivní obraz sebe sama, což mělo za následek určitý pocit nadřazenosti. Mimo jiné dominance Evropy a podřazenost Orientu vedla k legitimizaci kolonialismu a evropské mocenské nadvlády nad Orientem.²⁴ Není tedy pochyb, že se Saidova kniha stala odrazovým můstkem pro postkoloniální studia.

Orientalismus představuje pro Saida jistý druh diskursu s vlastními institucemi, slovníkem, vědou, představami, doktrínami, a dokonce i koloniální byrokracií a styly.²⁵ Koncepce diskursu, kterou ve své studii autor aplikoval, vychází především z myšlení francouzského filozofa Michela Foucaulta (v dílech *Archeologie vědění*²⁶ a *Dohlížet a trestat*²⁷). Diskurz jako takový je součástí každodenního života a je zakódován ve znacích či výpovědích (výrocích). Je to skupina výroků, která náleží k jednomu systému formace – diskurzivní formaci. V rámci jedné diskurzivní formace (např. východní nebo západní) tak existuje velký soubor znaků a výpovědí, které se vzájemně doplňují, podporují a vytvářejí systém. Chápeme jej jako určitou normu, má svou historii, a proto můžeme pozorovat jeho vývoj. Znaky jsou formovány do výroků, nejedná se přitom o gramatickou ani lingvistickou formaci, nýbrž o řadu nepsaných pravidel pro existenci znaku a možnosti jeho využívání. Každý z výroků neustále proudí kulturou, potvrzuje se či mění v závislosti na ostatních.

Saidovy imaginativní geografie lze podle Doboše „*považovat za součást diskursivní formace, která definuje obecný systém vypovídání o různých vzdálených regionech nebo místech světa.*“²⁸ A dále dodává, že „*samotný orientalismus jako Evropany vztažený k prostoru (diskursivně) vymezenému a známému jako Orient je diskursem, jenž patří pod tuto diskursivní formaci.*“²⁹ Povaha diskursu je prakticky závislá na společenském, kulturním a historickém

²² BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-762-8. s. 6.

²³ DOBOŠ, Pavel. *Imaginativní geografie: rozbor a diskuze konceptu*. Brno, 2016. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Geografický ústav.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. s. 12.

²⁶ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann, 2002. 318 s.

²⁷ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. 427 s. ISBN 80-86019-96-9.

²⁸ DOBOŠ, Pavel. *Imaginativní geografie: rozbor a diskuze konceptu*. Brno, 2016. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Geografický ústav.

²⁹ Tamtéž.

kontextu a spolu s ním se také přetváří. V dnešní době právě z historického hlediska nicméně převládá diskurz s výroky: „Východ“ – nebezpečí – komunismus – totalita. Akceptace diskurzu tedy probíhá ve veřejném prostoru, podílí se na ní například politici nebo média. Ty pak jednotlivé diskurzy škatulkují do diskurzivních formací, které poté vytváří uspořádaný systém vědění – epistémé. Podle Foucaulta nemá diskurz autora v běžném slova smyslu, ale je zcela anonymní.³⁰ Například autoři současné české literatury nejsou tedy vůbec klíčoví, neboť nevystupují jako tvůrci, ale jako uživatelé diskurzu v současné době. Mimo jiné je imaginativní zeměpis přenosný z hlediska orientalismu i do jiných časových, prostorových a sociálních kontextů.³¹

Vzhledem k tomu, že Saidův Orientalismus představuje z hlediska orientalistického diskurzu stěžejní a na tu dobu i revoluční dílo, není překvapivé, že na něj navazovali i další autoři. Ti se však zabývali otázkou, zda lze nějakým způsobem orientalistický diskurz použít k poznání Balkánu.³² Tesař mimo jiné upozorňuje, že v devadesátých letech minulého století byly konstrukce symbolických geografí antropologickým fenoménem a těžily z podnětů sémiotické filozofie, z rozborů textů a také z dekonstrukce.³³ Se symbolickou geografí souvisí i neméně známé dílo bulharské historičky Marie Todorové s názvem *Imagining the Balkans* z roku 1997.³⁴

Pro autorku je klíčovým pojmem balkanismus, který se formoval jako diskurz na počátku desetiletí dvacátého století, avšak jeho kořeny sahají až do šestnáctého století.³⁵ V případě Todorové se jedná o ustálený systém obrazů, představ, mýtů a stereotypů Balkánu, který tuto oblast diskurzivně reprezentuje a konstruuje. Autorka však upozorňuje na to, že balkanismus v žádném případě není klonem orientalismu. Naopak se do značné míry vyvinul nezávisle na orientalismu, v jistých případech proti nebo navzdory němu.³⁶ Důvodem byl také fakt, že Balkán nebyl předmětem koloniálního zájmu Západu, a zatímco Orient byl Západem ovládnut a oddělen od Evropy, Balkán byl její geografickou součástí. Todorová uvádí také

³⁰ FOUCAULT, Michel. Archeologie vědění. s. 114.

³¹ DOBOŠ, Pavel. *Imaginativní geografie: rozbor a diskuze konceptu*. Brno, 2016. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Geografický ústav.

³² TESAŘ, Filip. Balkánské souřadnice aneb symbolická geografie evropského Orientu. *Mezinárodní vztahy: československá revue pro mezinárodní politiku a ekonomiku*. 2003, roč. 38, č. 1, s. 68-82. ISSN 0323-1844. s. 68.

³³ Tamtéž, s. 68.

³⁴ TODOROVA, Maria Nikolaeva. *Imagining the Balkans*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1997. 257 s. ISBN 0-19-508751-8.

³⁵ Tamtéž, s. 193.

³⁶ Tamtéž, s. 20.

argument, že zatímco existuje historická a geografická konkrétnost Balkánu (synonymum pro jihovýchodní Evropu), Orient je nehmotné povahy.³⁷

Todorová se v kontextu symbolické geografie zabývá stereotypními představami o Balkánu a snaží se nalézt odpověď na otázku, proč o této oblasti přetrvává nehybný obraz, jenž je laděn negativními stereotypními konotacemi. Zatímco byl dříve Balkán pouhým geografickým pojmenováním pro horu či pohoří, s příchodem osmanských Turků se jím začal označovat poloostrov a do širšího povědomí vstoupil v druhé polovině 19. století.³⁸ Balkán prodělal z hlediska svého významu zásadní změnu, když se z čistě geografického názvu stal příznakovým označením používaným ať již na poli historie nebo mezinárodních vztahů. Podobně jako Said i Todorová zkoumala písemné prameny, které však na rozdíl od Orientu produkovaly obraz Balkánu od počátku 19. do počátku 20. století. Jednalo se především o texty britských cestovatelů, pro které byl Balkán vzrušující exotickou záležitostí.

Balkán ztrácel svůj geografický smysl koncem 19. století a to prostřednictvím balkanizace, což je pro Todorovou nejdůležitější slovo a pojem odvozený od Balkánu. Nejčastěji značí proces nacionalistické fragmentace bývalých geografických a politických jednotek do nových a problematicky životaschopných malých států.³⁹ Nicméně vlivem balkanizace se stal Balkán synonymem pro zaostalou, nekulturní, primitivní a barbarskou oblast plnou násilí, revoluce a despotismu. Za to, že byl označen za „jinou“ Evropu mohly i Balkánské války (1912-1913), které na Západě vyvolaly řadu negativních reakcí. Šířily se zprávy o barbarství a nelidskosti spáchaném na tomto vzdáleném evropském středomořském poloostrově a také se zdůrazňovalo, že jeho obyvatele nezajímá, aby se přizpůsobili standardům chování, které bylo navrženo jako normativní pro civilizovaný svět.⁴⁰ Po první světové válce se slovo balkanizace ještě více rozšířilo, neboť nové rozdělení Evropy bylo v očích Západu balkanizací Evropy.⁴¹ Svůj „vrchol“ zažila balkanizace v první polovině devadesátých let minulého století, kdy rok 1993 znamenal značné oživení negativního stereotypu vytvořeného o Balkáně a sousední region střední (středovýchodní) Evropy se dostával do stále lepšího světla.⁴² Balkán byl v očích Západu, na rozdíl od střední Evropy, vnímán jako temná strana Evropy.

Imaginativní geografie jako analytický koncept, jak jsme si výše nastínili, lze podle Doboše „považovat za obrazy a představy vzdálených míst, zdůrazňující především jejich

³⁷ Tamtéž, s. 11.

³⁸ Tamtéž, s. 26-27.

³⁹ Tamtéž, s. 32.

⁴⁰ Tamtéž, s. 3.

⁴¹ TESAR, Filip. Balkánské souřadnice aneb symbolická geografie evropského Orientu. s. 72.

⁴² Tamtéž, s. 73.

jinakost – tedy odlišnost od míst, v nichž jsou tyto obrazy a představy vytvářeny.⁴³ Zatímco jsou imaginativní geografie v úzkém kontaktu s mocí, která vychází ze západní dominance, symbolická geografie má přece jen blíže k tzv. mentálnímu mapování, kde dochází k tvorbě subjektivních a různorodých představ, obrazů i k produkci stereotypů. Domníváme se však, že nám imaginativní geografie poskytla základ informací, kterou můžeme uplatnit pro koncept symbolické geografie v literatuře.

1.3. Imagologie

Dalším teoretickým východiskem této práce (vedle symbolické geografie) je také imagologie, součást obecné a srovnávací literární vědy (literární komparistiky), která se zabývá utvářením obrazů, symbolů, představ a stereotypů. Již zmíněná disciplína vstoupila na pole českých humanitních věd se značným zpožděním, po listopadu 1989, kdy dochází k postupnému rozvoji zkoumání obrazů jednotlivých etnických a dalších skupin v literárních, publicistických či jiných textech.⁴⁴ Soukup dále uvádí, že předmětem imagologie je „stereotypní ztvárňování skupin, které jsou v rámci převládající ideologie posuzovány negativně, popřípadě odsuzovány z jejího zorného pole (v českém prostředí jde především o Němce, Židy a Romy).“⁴⁵ Domníváme se však, že kromě stereotypního ztvárňování etnických i jiných skupin dochází ve spojitosti s imagologickou kategorií také k rekonstruování obrazů cizích zemí nebo kultur a to z hlediska odlišných či jiných národních literatur. Za pozornost může stát i cizí prostředí jako takové a jeho zjednodušená vize, kterou si jiná společnost zkonstruovala.

Imagologie mnohdy vychází také z jiných vědních disciplín, jako je například politologie, religionistika má, co dočinění i s psychologií a sociologií. Do jisté míry se imagologie stala východiskem pro „řešení“ mnoha politických vztahů na celém světě, což z ní vytvořilo poněkud sporný metodologický koncept. Vytváření obrazů a stereotypů se jistě může stát velice vlivným politickým prostředkem, hlavně v případě, kdy jsou taková imaga nebo stereotypy produkovány dominantní kulturou a přenesena na kulturu podřazenou.

⁴³ DOBOŠ, Pavel. Imaginativní geografie subsaharské Afriky v českém prostředí: nástin problematiky. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. Praha: Česká geografická společnost, 2017, roč. 122, č. 1, s. 100-119. ISSN 1212-0014. s. 102.

⁴⁴ SOUKUP, Daniel. Stereotypy, imagologie a literární hodnoty. In: *Otázky českého kánonu: sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Praha: 2005. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006. ISBN 80-85778-50-5. s. 622.

⁴⁵ Tamtéž, s. 622.

V dnešní době není vytváření obrazů a stereotypů cizích zemí či kultur pouze otázkou literatury, ale také masmédií, jež v současnosti zprostředkovávají informace ovlivňující mínění lidí. Řeč je především o tisku, televizi a internetu, které „zásadním způsobem (i když částečně nedobrovolně) přispívají k tomu, že ještě dnes, v době obecně přístupné mezinárodní komunikace a mobility, vznikají a šíří se obrazy a stereotypy o jiných zemích.“⁴⁶

Imagologie zastává důležitou roli také u Milana Kundery, především v jeho knize *Nesmrtelnost*, kde se věnuje filozoficko-estetickým úvahám a mimo jiné i spekulaci nad samotnou imagologií, kterou podle něj vystřídal předěšlá ideologie. „*Asi před sto lety v Rusku se pronásledovaní marxisté začali tajně scházet v malých kroužcích, v nichž studovali Marxův manifest.*“⁴⁷ Konspekt této ideologie prošel zjednodušením mnoha členů dalších kroužků a poté se dál šířil. Marxismus se díky tomu stal známý a mocný, avšak to už z něj zůstal pouze sled pár hesel nešťastně integrovaných, že bylo obtížné prohlašovat ho za ideologii. Z hlediska toho, že se tedy jednalo jen o sbírku pár velmi podmanivých obrazů a hesel, můžeme dle slov Kundery hovořit o „postupné, obecné a planetární proměně ideologie v imagologii.“⁴⁸ Ideologie se přestala vměšovat do lidských záležitostí, přestala lidem plést hlavu a přestala je také zajímat. Na její místo nastoupila imagologie se svými přesvědčivými nástroji, kterými jsou průzkumy veřejného mínění. I když mnohdy nemají, co dočinění se skutečností, přece jen lidé jejich výrokům věří a šíří je mezi sebou dál. Do dominantní pozice se tak dostali imagologové, kteří v krátkých a neustále se měnících intervalech produkují systémy ideálů a antiideálů. Zahrnují veřejnost například otázkami typu: který spisovatel vydal pro tento rok nejlepší knihu, kdo obdrží Cenu Magnesia Litera nebo zda Angela Merkelová nese vinu za řešení imigrantské otázky v Německu. Nejen průzkumy veřejného mínění ale i zmíněnými ideály a antiideály ovlivňují imagologové naše myšlení i jednání, stejně jako tehdejší vlivná ideologie.

1.3.1. Obraz a stereotyp

S imagologií úzce souvisí dvě kategorie, tzv. autoimago neboli autoobraz a heteroimago, které se nacházejí v koexistenci.⁴⁹ Zatímco autoimagem dochází k vytváření obrazu sebe sama, například české země, její kultury a společnosti v českých textech, heteroimagem naopak vytváříme obraz cizího. Zjednodušeně řečeno můžeme hovořit o

⁴⁶ CORBINEAU-HOFFMANNOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-78-1. s. 121.

⁴⁷ KUNDERA, Milan. *Nesmrtelnost*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 2000. ISBN 80-7108-210-4. s. 117.

⁴⁸ Tamtéž, s. 117.

⁴⁹ NÜNNING, Ansgar (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4. s. 335.

předsudcích jako „my“ a „oni“, jež se navzájem prolínají. Tento vzájemný vztah je dost podstatný, neboť „jinakost“ můžeme rozpoznat pouze na základě srovnání s vlastním. Každý obraz vzniká ve chvíli, kdy si uvědomíme spojitost „já“ s „jiným“ a „tady“ s „tam jinde“. Heteroimago nemůže existovat bez autoimaga a naopak. Obraz jiné země se stává „směsí“ určitých vědomostí a stereotypních představ. V poslední době figuruje v české společnosti ožehavá diskuze o tom, zda nám některá zpravodajství vnucují ideu západního světa. V této otázce však záleží na samotném jedinci, jak se k dané problematice postaví. V určité míře závisí na prostředí, jak svět, ve kterém žijeme, chápeme a podle čeho si obrazy a stereotypy konstruujeme. Západ je v současnosti natolik dominantní kulturou, že se od něj odráží nespočetná produkce imag a stereotypů. Ty pronikají do povědomí lidí, uchovávají se v kolektivním vědomí, a to hlavně z důvodu neznalosti konkrétní země nebo mentality. Na tvorbě obrazů a stereotypů se tedy podílejí i společenské podmínky, výchova a podobně. Otázkou však nadále zůstává, zda literatura odmítá vytvořené obrazy a stereotypy tištěných a obrazových médií, nebo je naopak potvrzuje.

I když obraz (image) s pojmem stereotypu úzce souvisí, je mezi nimi však značný rozdíl. Zatímco obraz je postaven na reálné, historicky podložené zkušenosti a je konstruován pod vzájemně nesouměřitelnými úhly pohledu, stereotyp je většinou definován jako stabilní, selektivní a zkratkovitý úsudek o druhém, jež přijímá v delší časové kontinuitě a dále šíří četná část populace, tzv. tvůrců a nositelů stereotypu.⁵⁰ Kromě toho není obraz spojován s očividným negativním laděním. V souvislosti s termínem stereotypu bychom neměli opomenout amerického žurnalistu a filozofa Waltera Lippmanna, který ve své knize Veřejné mínění (Public opinion) z roku 1922 jako první zavedl koncept stereotypu, jež definoval jako „pictures in our heads“, tedy obrazy v našich hlavách.⁵¹ Tyto obrazy (stereotypy) nesou označení zjednodušených, schematizovaných, pevně stanovených a široce rozšířených představ skupin, které lze těžko ovlivnit a změnit. Podobně jako u obrazů i zde rozlišujeme představy o jiných národech či kultur (heterostereotyp) nebo o vlastním národu či kultuře (autostereotyp). Jak jsme již zmínili, imagologie často vychází z jiných vědních disciplín. To samozřejmě platí i v užším

⁵⁰ MORAVCOVÁ, Mirjam, TURKOVÁ, Miloslava. Proměny reflexe balkánského prostoru ve vizích vysokoškolských studentů na přelomu 20. a 21. století. In: *Pravda, láska a ti na „Východě“: Obrazy střeoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti (materiály z konference konané 12. listopadu 2005 na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze)*. Praha: Univerzita Karlova, 2006. ISBN 80-239-7945-0. s. 220.

⁵¹ BARON, Roman. Čech v polském zrcadle, Polák v zrcadle českém. Listy: dvouměsíčník pro kulturu a dialog [online]. 2009 [cit. 2018-3-12]. Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=095&clanek=050907>.

kontextu samotné problematiky národních stereotypů, která se bez interdisciplinárního přístupu (jako je politologie, kulturologie, literární věda, lingvistika nebo sociologie) neobejde.

1.4. Prostor v literárním díle

Z důvodu tématu této práce, kdy se zabýváme symbolickým prostorem Východu a Západu ve vybraných dílech současné české literatury, je nasnadě shrnout teoretické poznatky kategorie prostoru z hlediska literární vědy. Začneme konstatováním, že „*prostor je jedním ze základních naratologických pojmů a je vedle pojmu událost a pojmu postava součástí pásma příběhu.*“⁵² O samostatné kategorii prostoru však můžeme hovořit až od druhé poloviny dvacátého století. Do této doby se k analýze prostoru ve většině případů přistupovalo v rámci (v kontextu) souboru literárního textu a až do příchodu sémiotických teorií hrála zásadní roli jeho symbolická či psychologicky motivovaná struktura.⁵³ V současnosti je prostor, podobně i čas, chápán jako součást komplexu tématu, který mimo jiné obsahuje motiv, figuru, topos, metaforu, postavu či syžet.⁵⁴ Prostor se stává předmětem mnoha studií, ať již z hlediska jednotlivých žánrů, různých autorů nebo konkrétního místa u více spisovatelů, tak i v rámci celé kultury.

Koncept prostoru bývá zpravidla klíčový a zároveň sporný, ať už v kontextu poetiky či literární vědy, tak i sémiotiky a kulturní historie. Daniela Hodrová užívá analogii, kdy přirovnává literární dílo k síti, ve které jsou veškeré uzly (oka) ve vzájemné součinnosti. Pokud z této husté spleti vyjmeme prostor, jenž je sítí míst a jejich vztahů, předmětem zájmů pak mohou být například úvahy o čase, postavách, žánru, stylu nebo textu. „*Literární dílo je tvořeno složitou sítí vztahů mezi rozličnými svými částmi a úrovněmi a současně sítí vztahů, které s ním spojují osobu tvůrce na jedné straně a osobu čtenáře nebo vykladače na druhé straně.*“⁵⁵ Vzhledem k faktu, že literární prostor se v širším významu slova „prostor“ dotýká všech složek textu, dochází k bádáním, jež jsou uchopena z různých úhlů pohledu a v odlišných literárněvědných oblastech: pojetí a zobrazování prostoru, jeho konstrukce a úloha v popisu a

⁵² ŠINCLOVÁ, Soňa, KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Sémantika narativního prostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. ISBN 978-80-244-4791-9. s. 13.

⁵³ Tamtéž, s. 17.

⁵⁴ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H&H, 1997. ISBN 80-86022-04-8. s. 13.

⁵⁵ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: kapitoly z literární topologie*. Praha: Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3. s. 5.

ve vyprávění, prostor v literární topologii (poetika míst), tzv. literární „spaciologii“, prostor v teorii „fikčních světů“ jako konstruktů textové tvorby.⁵⁶

1.4.1. Prostor, jeho podoby a funkce

Začneme konstatováním Marie-Laury Ryanové, že „*narativním prostorem rozumíme fyzicky existující okolní prostředí, ve kterém se pohybují a žijí postavy.*“⁵⁷ Měli bychom brát v úvahu, že literární prostor není reálný či skutečný prostor, „*ani smysly a tělem vnímatelné existence, v němž mají své místo umělecká díla jakožto hmotné předměty.*“⁵⁸ Jedná se spíše o jakýsi vnitřní či skrytý prostor díla, který specifickými způsoby reflektuje vnější realitu. Literární prostor ale může být také výhradně imaginární, uvedený dílem v určitém výseku. Můžeme rozlišovat prostor zobrazený (vyličený) a implikovaný. Přičemž z hlediska zobrazeného prostoru rozpoznáváme další tři odlišné prostory. V prvním případě se jedná o daleký prostor, kde se prostor příběhu odehrává takřka po celém světě. Dalším je omezený prostor, ať už se jedná například o prostor města nebo vesnice. Posledním, třetím případem je tzv. střed prostoru, k němuž směřuje veškeré dění v díle nebo se k němu odkazuje. Může se jednat o konkrétní zemi, říši nebo i rodinu.⁵⁹ Podobně jako postava v literárním díle, je i prostor figurou narativního textu a může být charakterizován buď přímo (vypravěčem nebo některou z postav), nebo nepřímo na základě implikovaného (obsaženého) významu, k jehož dekódování je čtenář vyzván.⁶⁰

Prostor v literárním díle může mít různé podoby a funkce. Prostor může být prostředkem vyprávění (například u cestopisů), může být i symbolický nebo ideologický, kdy je důraz kladen na hodnotové protiklady, jako například mezi městem a vesnicí, potažmo v našem případě mezi Východem a Západem. V literatuře můžeme zaznamenat i různé prostorové figury od abstraktnějších po konkrétnější, v jiných případech pak může být popisovaný prostor zcela derealizován.⁶¹ Ovšem nejzřejmějším případem, jak se projevuje prostor v textu, je bezesporu popis.⁶² Ať už je subjektivní, ve vztahu k některé z postav či k vypravěči, nebo objektivizovaný

⁵⁶ HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-244-0. s. 317.

⁵⁷ RYANOVÁ, Marie-Laure. Narativní prostor. Aluze [online]. 2010 [cit. 2018-3-12]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2010_03/06_studie_ryanova.pdf.

⁵⁸ HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. s. 321.

⁵⁹ Tamtéž, s. 321.

⁶⁰ ŠINCLOVÁ, Soňa, KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Sémantika narativního prostoru*. s. 5.

⁶¹ HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. s. 317.

⁶² Tamtéž, s. 322.

(věcný), tedy bez známky jakéhokoli hodnocení. Prostřednictvím literární deskripce dochází k postupnému odhalování poznatků o prostoru. Způsob, jakým je zobrazen prostor, je však zcela selektivní.⁶³ Nikdy nemůže nastat situace, že zobrazení prostoru bude zcela kompletní. Literární deskripce navíc souvisí se slovní výbavou jednotlivého autora díla. Jinými slovy je každý popis podřízen určité literární perspektivě, která se do značné míry vyznačuje osobitými rysy a charakteristikami.⁶⁴

Prostor fikčního světa můžeme charakterizovat „jako soubor objektů vyprávěného světa, které vytvářejí prostředí, jímž se postava pohybuje nebo ve vztahu k němuž koná.“⁶⁵ Kromě toho bývá prostor představován prostřednictvím znaků, z nichž je nejen tvořen, ale které také nabízí sjednocující význam v rámci textu jako celku. Podobně jako ostatní narativní figury, nelze ani prostor z textu radikálně vyjmout a zvlášť analyzovat, neboť poznání této kategorie vede čtenáře k poznání kompletu díla. Prostor však není souborem pouze separovaných nebo do podoby prostorových map zapojených objektů, obsahuje také symbolické významy, které místa nesou.⁶⁶ Zahrnuje v sobě jak primární význam prostorových objektů, tak zároveň i jejich významy kulturní. To, jak je prostor v literárním díle označován, vyvolává podle Hrbaty otázku, „co se jím označuje, a tato otázka otevírá problematiku signifikace neboli značení.“⁶⁷ Důraz bývá předně kladen na prostor významově ohraničený, s čímž zároveň souvisí i otázka reprezentace prostoru (či reprezentujícího prostoru), ve které je zasazena určitá idea reprezentace, ať už umělecká, filozofická nebo ideologická.⁶⁸ Tematická signifikace (zvýznamnění) je dle slov Hrbaty procesem od vidění prostoru v různých perspektivách, od způsobů utváření míst v textu k významovým rozměrům a účinkům. Zvýznamňování přitom probíhá v několika různých rovinách: mimetická topografie, kde zjišťujeme stupeň mizeze mezi literárním dílem a skutečností; funkční toposémie, kde figurují další směry výzkumu jako sémiotické zkoumání místa (kdy se jedná o vztah mezi místy, osobami a ději) a charakterizace sociální či symbolika míst (diegetické působení prostoru); a v neposlední řadě probíhá v rovině symbolického zobrazování neboli v reprezentaci prostoru v textu (symbolický, mytický, ideový význam prostoru).⁶⁹

⁶³ ŠINCLOVÁ, Soňa, KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Sémantika narativního prostoru*. s. 16.

⁶⁴ HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. s. 322.

⁶⁵ ŠINCLOVÁ, Soňa, KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Sémantika narativního prostoru*. s. 13.

⁶⁶ Tamtéž, s. 13.

⁶⁷ HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. s. 322.

⁶⁸ Tamtéž, s. 322.

⁶⁹ Tamtéž, s. 326.

Podle literárního historika Slawinského jsou jednotlivá pojetí prostoru předmětem například analýzy sémantických polí nebo úvah o kulturních vzorech při modelování zobrazovaného světa, jako jsou koreláty společenské hierarchie – všední/sakrální či vlastní/cizí.⁷⁰ Dokazuje to i Lotman, který prostor charakterizuje z hlediska opozitních vlastností, „*keré mu následně slouží jako základ pro výstavbu prostoru s kulturním příznakem*“⁷¹, jako je dobrý/zlý nebo vlastní/cizí. Na tomto principu je de facto postavená každá kultura, která z tohoto rozpolčení světa vychází. Jak již píše Said, jedná se o jistý druh „*poetického procesu, přičemž prázdné či anonymní vzdálené oblasti získávají význam vzhledem k nám zde.*“⁷²

Na závěr této kapitoly bychom se chtěli zmínit o symbolické geografii z čistě literárního hlediska. V poznávacím procesu mentálního mapování narativních textů hraje zásadní roli připisování symbolických významů k různým oblastem a orientačním bodům vyprávěného světa.⁷³ „Literární“ imagologie se nachází v určitém meziprostoru, v němž přestávají existovat rozpory mezi skutečnými a imaginárními zeměmi. Z toho vyplývá, že leckterou imagologicky uchopenou cizí zemi či oblast nenajdeme v konkrétní geografii, nýbrž v mentálním obraze čtenáře. Jak uvádí Ryanová, „*v kosmologii starobyklých společenství je prostor ontologicky rozdělen na svět světský, sféru každodenního života, a svět posvátný obývaný nadpřirozenými bytostmi; jako brána mezi těmito dvěma světy slouží svatá místa.*“⁷⁴ Z hlediska narativu těmito kosmologiím odpovídá podle autorky symbolická geografie, „*rozptýlená do různých krajů, kde se odehrávají různé události a zážitky, jinými slovy: kde je život řízený různými fyzickými, psychologickými, sociálními a kulturními pravidly.*“⁷⁵ A jak dodává, v literárním textu „*může symbolická mapa narativního světa spojovat hrad s mocí, vrcholy hor s konfrontacemi mezi silami dobra a zla, otevřená prostranství s nebezpečím*“⁷⁶ apod. V literárních dílech můžeme však také sledovat symbolický prostor, jako představuje Východ nebo Západ, případně i různé krajiny, země či města. Předmětem studia pak mohou být imaginární hranice, geografické symboly (řeky, hory, tajga) či jiné kulturní symboly a jejich významy pro danou oblast.

⁷⁰ Tamtéž, s. 318.

⁷¹ ŠINCLOVÁ, Soňa, KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Sémantika narativního prostoru*. s. 19.

⁷² SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. s. 70.

⁷³ RYANOVÁ, Marie-Laure. *Narativní prostor*. Aluze [online]. 2010 [cit. 2018-3-8]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2010_03/06_studie_ryanova.pdf.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

2. VÝCHOD A ZÁPAD

Již v úvodu jsme zmiňovali, že Východ a Západ jsou dvě geopolitické a geokulturní zóny, které utvářely v období po roce 1945 základ bipolárního rozdělení světa. Proti sobě stály bohaté a demokratické společnosti vedené Spojenými státy americkými a poněkud chudší komunistické společnosti, které pod svým vedením shromáždil Sovětský svaz⁷⁷. Obě uskupení přitom usilovala o získání hegemonie nad okolním světem. Od konce druhé světové války do roku 1989, kdy došlo k porážce Sovětského svazu, byla bipolarita spojena s ideologickým konfliktem, se specifickými interpretacemi sociální a občanské ideje, s rozporem sovětského typu socialismu a liberální demokracie.⁷⁸ Studená válka vyvrcholila „vítězstvím demokracie“, Spojené státy se staly jedinou supervelmocí a držitelem moci nad zbytkem světa. Nicméně tendence myslet o světě jako o Západu a Východu, potažmo o „nás“ a „těch ostatních“, neustala. V této době hrají zásadní roli mezi jednotlivými národy či státy kulturní rozdíly, které se promítají do otázky „Kdo jsme?“ a skrze kterou se pokoušíme definovat vlastní identitu.⁷⁹ „*Kdo jsme, víme pouze tehdy, když víme, kdo nejsme, a mnohokrát dokonce pouze tehdy, když víme, kdo stojí proti nám.*“⁸⁰

2.1. Bipolární rozdělení světa

Kdy však můžeme hovořit o Východu a Západu, jako o dvou bipolárních kategoriích? V jaké době došlo k tomuto specifickému dělení, které bylo dominantní především po druhé světové válce v souvislosti se vznikem západního a východního bloku, kdy vzniklo a začalo se promítat do širšího povědomí lidí? Pokud se ohlédneme do historie starověku, výslovnou bipolaritu Východu a Západu zde nenalezneme.⁸¹ Co naopak existovalo, bylo antické rozlišování Severu a Jihu, kdy se Evropa dělila na rovinatý sever a hornatý jih.⁸² Existence protikladného chápání Západu a Východu se objevuje až v souvislosti s osvícenstvím, kdy v 18. století vzniká kategorie „Východní Evropa“.⁸³ Západem a Východem se totiž původně

⁷⁷ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5. s. 14.

⁷⁸ KREJČÍ, Oskar. *Geopolitika střeoevropského prostoru. Pohled z Prahy a Bratislavy*. Vyd. 3. Praha: Professional Publishing, 2009. ISBN 978-80-7431-001-0. s. 89.

⁷⁹ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 14.

⁸⁰ Tamtéž, s. 14.

⁸¹ HUIZINGA, Johan. Východ a Západ jako kulturně-historické protiklady. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. ISBN 80-7082-706-8. s. 7.

⁸² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-612-2. s. 20.

⁸³ HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-300-1. s. 13.

označovala západní a východní část Eurasie. Může za to především tzv. eurocentrismus,⁸⁴ který má své kořeny v 16. století, kdy docházelo ke styku s odlišnými či jinými kulturami v souvislosti se zámořskými plavbami. Eurocentrismus ovlivnil nejen sebevnímání Evropy, ale jeho prostřednictvím se začaly vytvářet (pro potřeby samotných Evropanů) koncepty jiných kultur, Evropě protikladných.⁸⁵ Tento proces de facto dokládá i Said, když hovoří o záměrně vytvořeném nepřirozeném a chybném obrazu Orientu, protikladném od klasického Západu, který mají na svědomí evropští spisovatelé. Tímto způsobem se tedy zrodilo ona bipolarita Západu a Východu, které do popředí vystupuje hlavně v 19. století, vlivem východoevropského myšlení a ruských sporů mezi slavjanofily a zapadníky.⁸⁶

Odjakživa máme my lidé tendenci jednotlivé věci rozlišovat, třídít, klasifikovat, přisuzovat jim určité charakteristiky a zařazovat je na jednoznačné a identifikovatelné místo. Svět je však natolik komplikovaný, až se zdá, že označovat ho za Východ nebo Západ, je do jisté míry dosti zjednodušené, možná až absurdní. Jak jsme již naznačili, Východ a Západ jsou mnohem více, než jen geografické pojmy. Postupem času se tyto oblasti staly konotovanými konstrukty stojící ve vzájemné polaritě. Mohli bychom také říci doplňkovými pojmy. Nejenže je časté používání této bipolarity zavádějící, zmatené a bývá označován za projev eurocentrismu, především se však jedná o mýtus vytvořený Západem, který strádá podobnými nedostatky jako západní orientalistika ve studii Saida.⁸⁷

Evropa zaujímalá nejdůležitější postavení vymezením se vůči Asii a vytvářela tak obraz sebe sama, s určitou vlnou i nadřazenosti. Představy o Východu tak přímo souvisí s obrazem Západu a naopak. Přesněji řečeno by jeden bez druhého nemohl existovat. Ačkoli se to možná nezdá, tak s problematikou této bipolarity souvisí také kategorie „Střední Evropa“, o níž budeme dále ještě podrobněji hovořit, která se začala objevovat až po vzniku pojmu „Východní Evropa“ z 19. století.⁸⁸ Co se týče „Západní Evropy“, tak například Británie a Francie jako hlavní evropské mocnosti 18. a 19. století se tímto pojmem neoznačovaly, pokládaly se za Evropu.⁸⁹ „Západní Evropa“ figuruje až ve 20. století, kdy je chápána jako protiklad k východoevropským totalitním režimům. Ačkoli se zdají tyto kategorie

⁸⁴ Holubec vysvětluje eurocentrismus jako vědomý či nevědomý proces, v němž jsou Evropa a evropské kulturní předpoklady konstruovány nebo pokládány za normální či univerzální.

⁸⁵ HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. s. 9.

⁸⁶ KRÉN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 20.

⁸⁷ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 40.

⁸⁸ LEMBERG, Hans. Ke vzniku pojmu „Východní Evropa“ v 19. století. Od „Severní“ k „Východní“ Evropě. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. ISBN 80-7082-706-8. s. 37.

⁸⁹ HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. s. 13.

komplikované a široké co do obsahu, pro naše bádání z hlediska Východu a Západu jsou dosti podstatné, neboť bez nich bychom tyto konstrukty těžko pojímali či definovali. Proto než se budeme zabývat konkrétní typologií znaků, symbolů či stereotypů, které Západ a Východ charakterizují, pokusíme se tyto dvě protikladné kategorie „definovat“ a z hlediska historického vývoje krátce představit.

2.2. Západ

Západní svět, západní kultura, západní civilizace nebo Západ je v současnosti natolik rozšířeným a užívaným termínem, prostřednictvím kterého máme tendenci, jak hovoří Huizinga, vnímat pod tímto pojmem kulturu onoho všeobecného prostředí, v němž coby obyvatelé Evropy a Ameriky žijeme.⁹⁰ Podle Huntingtona tvoří Západ Evropa, Severní Amerika a země osídlené Evropany, jako Austrálie a Nový Zéland.⁹¹ Vedle toho Nemo zde klade i Latinskou Ameriku a Izrael, neboť mají k Západu blízko.⁹² Národy jako Poláci, Maďaři, Češi a Slováci, jsou také vedle Chorvatů a Slovinců, součástí západní kultury, neboť v minulosti spadaly pod církevní autoritu Říma, k latinskému křesťanství.⁹³ Zatímco existují různorodé názory na to, jaké země či národy náleží k Západu, většina autorů se většinou shodne na vyřazení Ruska a oblastí s ortodoxní náboženskou tradicí z této oblasti.

S kategorií Západu, která stojí v protikladu Východu či východní kultury, operují natolik rozdílné a různorodé vědní obory a oblasti, až se zdá zcela nemožné ji přímo s konečnou platností definovat. Koncept Západu je tedy variabilní a stojí na poměrně vratkých základech, na který můžeme nahlížet z několika úhlů pohledu, ať již z hlediska historického, filologického, náboženského, nebo v souvislosti s politicko-ekonomickým vývojem. S pokusem o vymezení definičního rámce tak narážíme na první překážky, kdy striktní vymezení Západu není úplně možné.

V první řadě bychom měli přistoupit na fakt, že prostor Západu neexistuje a nikdy neexistoval jako opravdový či konkrétní celek. V našem případě se spíše jedná o zcela imaginativní chápání, neboť Západ jako takový je uměle vytvořeným konstruktem, který vznikl v souvislosti s vyprodukovanou představou Východu, vůči níž se vymezuje. Můžeme tedy

⁹⁰ HUIZINGA, Johan. Východ a Západ jako kulturně-historické protiklady. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 6.

⁹¹ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 39.

⁹² NEMO, Phillipe. *Co je Západ?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. ISBN 978-80-7325-243-4. s. 91.

⁹³ HUIZINGA, Johan. Východ a Západ jako kulturně-historické protiklady. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 12.

hovořit o velkém množství neurčitých představ a tím i značných simplifikací, kde je obraz silnější než skutečnost. Nabízí se však také možnost, kdy o Západu můžeme uvažovat jako o diskurzu, konkrétně o diskurzivní formaci (západní), v rámci které existuje velký soubor znaků a výpovědí (v opozici k těm východním),⁹⁴ jež se vzájemně doplňují, podporují a vytvářejí systém. Tato povaha diskurzu je prakticky závislá na společenském, kulturním a historickém kontextu a spolu s ním se také přetváří.

Západ je v dnešní době natolik dominantní kulturou, že se od něj odráží nespočetná produkce obrazů a stereotypů, které vznikly na Západě v kontextu vymezování se vůči Východu. Což nás vede i k myšlence, že Západ vzniká až v souvislosti s genezí Východu. Nicméně diskurz Západu, který již několik let převládá a o němž budeme blíže hovořit v další části v souvislosti s tvorbou typologie znaků a symbolů, se utvářel prostřednictvím dlouholetého budování, dnes bychom řekli, západní civilizace.

Slovo civilizace, jež je francouzského původu, se objevilo poprvé počátkem druhé poloviny 18. století, kdy byl chápán jako protiklad k barbarství.⁹⁵ Být součástí civilizované společnosti, která je usedlá, urbanizovaná a gramotná, znamenalo být dobrým.⁹⁶ Podle Fergusona se v rámci civilizace jedná o velmi složitý lidský organický systém, kde má své místo nejen vysoká vizuální kultura (zámky či paláce), ale především prostor města, kde hrají stejně důležitou roli i městské zákony, složení a zvyky měst nebo mravy.⁹⁷ Civilizace nese i charakter kulturní, ať už jde o společenství náboženské nebo jednoho jazyka. Z historického hlediska bývá Západ nejčastěji spjatý s kulturním dědictvím antiky a židovsko-křesťanskou tradicí. Dle slov Huizingy vzniká „Západ“ teprve s latinským křesťanstvím, jehož církevním centrem byl Řím.⁹⁸ Zatímco dnes běžně užíváme slovo západ, tenkrát se hovořilo o „západním křesťanstvu“, jehož kořeny jako samotné civilizace sahají do 8. a 9. století.⁹⁹ Na jedné straně tedy stála západní kultura s římským křesťanstvím, na straně druhé východní kultura s křesťanstvím byzantským.

Francouzský filozof Philippe Nemo konstatuje, že „západní civilizaci lze vskutku v prvním přiblížení představit prostřednictvím právního státu, demokracie, intelektuálních svobod, kritické racionality, vědy, svobodné ekonomiky založené na soukromém vlastnictví.“¹⁰⁰

⁹⁴ Západ například nese znaky civilizované, svobodné a bezpečné sféry, kde žijí spořádaní lidé.

⁹⁵ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-1114-9. s. 24.

⁹⁶ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 32.

⁹⁷ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 23-24.

⁹⁸ HUIZINGA, Johan. Východ a Západ jako kulturně-historické protiklady. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 11.

⁹⁹ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 39.

¹⁰⁰ NEMO, Philippe. *Co je Západ?* s. 6.

Západ je pro něj jistou kulturou, kterou postupně nese vícero národů, kde lidé různých etnik dobrovolně přijímali hodnoty, jež jim byly zpočátku cizí.¹⁰¹ Jinou definici Západu představuje Ferguson, když tvrdí, že „je to soustava norem, chování a institucí s hranicemi, které jsou mimořádně neostré.“¹⁰² Západ tedy obsahuje jisté civilizační rysy, které se zformovaly v Evropě a během dlouhého historického vývoje se rozšířily i do míst, kde měla Evropa mocný vliv. Svůj původ mají ve „starověkém Západu“, kdy existovala podle Fergusona první verze Západu, která se zrodila v tzv. Úrodném půlměsíci, od údolí Nilu po soutok Eufratu a Tigridu a dotýkal se svými dvěma cípy athénské demokracie a římské říše.¹⁰³ Přestože tato civilizace v 5. století zanikla, vlivem nájezdů barbarů a vnitřních nesrovnalostí, vědění klasického Západu bylo zachráněno a tím pádem mohlo dojít ke znovuzrození Západu v renesanční Itálii.¹⁰⁴

Západní křesťanstvo, jehož geneze je datována 8. a 9. stoletím, za ostatními civilizacemi jako byla Čína, islámský svět nebo Byzanc, dosti zaostávalo.¹⁰⁵ Zásadní zlom pro Západ představoval konec 15. století, kdy malé státy západní Evropy začaly vytvářet civilizaci schopnou dobýt velké orientální říše, podmanit si Afriku, obě části Ameriky a Austrálii, a obrátit tak tamní národy na západní způsob života.¹⁰⁶ Postupně docházelo k vzestupu Západu, jenž usiloval o dominantní postavení ve světě. Hobson zastává názor, že Východ, který byl mnohem pokročilejší než Západ mezi lety 500 a 1800, poskytoval zásadní roli při umožnění vzestupu moderní západní civilizace, neboť východní lidé (Orient) vytvořili celosvětovou ekonomiku a komunikační síť, která se po roce 500 šířila dál přes Západ, a tam se asimilovaly.¹⁰⁷ Podle autora by se tedy vzestup Západu neobešel bez pomoci Východu. Nicméně to neznamená, že by byl Západ pouhým příjemcem východních zdrojů, jelikož Evropané hráli zásadní roli při utváření svého vlastního osudu.¹⁰⁸ Za tímto procesem tak stojí důležité aspekty (faktory), bez kterých by se vývoj západní civilizace neobešel. Ještě počátkem 15. století byl život v západní Evropě značně opačný než v Orientu, neboť ji soužily války, morové epidemie a špatná hygiena. V této době bylo ještě zdaleka nemyslitelné, že by Západ někdy mohl předstihnout zbytek světa. Nicméně se tak událo a to díky dychtivosti států západní Eurasie obchodovat, soutěžit mezi sebou, vést války, dobývat a kolonizovat. V první řadě Evropané potřebovali koření, Portugalci uskutečňovali „improvizované“ cesty po moři podél

¹⁰¹ Tamtéž, s. 8.

¹⁰² FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 35.

¹⁰³ Tamtéž, s. 36.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 37.

¹⁰⁵ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 43-44.

¹⁰⁶ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 26.

¹⁰⁷ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0-521-54724-5. s. 2.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 5.

západního pobřeží Afriky do Indického oceánu, neboť jiné trasy byly pod přísnou kontrolou Turků a Benátčanů.¹⁰⁹ Později se k hledání námořních cest za kořením přidali i Španělé, Nizozemci, Francouzi nebo Angličané, což vyústilo nemilosrdným bojem o prostor a šílenou bezohlednou konkurencí.¹¹⁰

Ferguson poukazuje na šest komplexů institucí a s nimi spojených myšlenek a chování, které odlišují Západ od zbytku světa. Právě instituce, jež jsou produktem kultury, se podílely na formě Západu, tak jak ho známe dnes. V první řadě jde o konkurenci, kdy decentralizace politického i ekonomického života vybudovala můstek pro národní státy, tak pro kapitalismus; za druhé se jedná o vědu, díky které získal Západ vojenský náskok; zatřetí jsou to vlastnická práva, konkrétně vláda zákona jako způsob ochrany soukromých vlastníků jako základ pro nejstabilnější formu zastupitelské vlády; začtvrté jde o medicínu, díky které došlo ke zlepšení zdraví, k prodloužení délky života na západě, poté i v jeho koloniích; zapáté konzumní společnost či materiální způsob žití, kdy výroba a prodej oblečení a dalšího spotřebního zboží hrají v ekonomice hlavní roli; a v poslední řadě pracovní morálka, jež vychází z protestantského křesťanství.¹¹¹

Jiným způsobem uvažuje Nemo, když se domnívá, že kulturní morfogenezi Západu lze strukturovat do pěti zásadních událostí: zaprvé do vynálezu Obce, svobody pod zákonem, vynálezu vědy a školy Řeky; zadruhé do vynálezu práva, soukromého vlastnictví, „osoby“ a humanismu Římem; zatřetí do etické a eschatologické revoluce způsobené Biblií; začtvrté do „papežské revoluce“ 11. – 13. století, která vědomě nastolila užívání lidského rozumu ve dvou podobách řecké vědy a římského práva k tomu, aby vepsala do dějin biblickou etiku a eschatologii, čímž dosáhla první opravdové syntézy Athén, Říma a Jeruzaléma; a zapáté do prosazování liberální demokracie, jejího vyzdvižení, uskutečněného tím, co se shodně nazývá velkými demokratickými revolucemi (Holansko, Anglie, Spojené státy, Francie, později v různých podobách všechny země západní Evropy).¹¹² Díky tomu došlo k modernitě, a přestože podle autora najdeme tyto rysy i v nezápadních společnostech, Západ je na rozdíl od nich prodělal všechny.

Huntington naopak uvádí charakteristické znaky Západu, které jej odlišují od ostatních a které jsou mnohem starší, než je modernita. Na mysli má antické dědictví jako řeckou filozofii a racionalismus, římské právo, latinu a křesťanství; v druhém případě pak katolicismus a

¹⁰⁹ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 51.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 53.

¹¹¹ Tamtéž, s. 33.

¹¹² NEMO, Philippe. *Co je Západ?* s. 7.

protestantismus; dále evropské jazyky, které jsou po náboženství faktorem odlišujícím národ jedné kultury od jiných; oddělení duchovní a světské autority jako projev dualismu; nebo vláda zákona, jež pochází z římského dědictví; a také společenský pluralismus, zastupitelské orgány či individualismus.¹¹³ Podobné rysy Západu jako například západní katolicismus a protestanství, dualismus církve a státu; stavovský stát, nebo absolutismus, později moderní parlamentarismus a pluralitní demokracie; nalezneme i u Křena.¹¹⁴ Se Západem souvisí také modernita (modernizace) jako výsledek obrovského rozmachu vědy a technologie, která se začala formovat během 17. a 18. století, v souvislosti s procesem industrializace, urbanizace, zvyšující se míře gramotnosti, vzdělání, bohatství, společenské mobility apod.¹¹⁵

Přestože se tyto výše uvedené aspekty a s nimi i historické události podílely na utváření západní kultury, vznik Západu se však zrodil hlavně z důvodu nepřetržitého střetávání s těmi „druhými“. Křížové cesty, zámořské plavby, koloniální expanze či cestovatelské výpravy na Východ v období osvícenství, to vše přinášelo Západu styk s jinými kulturami (těmi druhými) a vedlo k utváření západní identity tak i k převládajícímu mýtu nedotknutelného Západu. Přestože se stal Západ úspěšným kolonizátorem, který měl technologickou a ekonomickou převahu, a vědomosti obrátil v moc,¹¹⁶ bez procesu vymezování se vůči těm „druhým“ by Západ nebyl tím, čím je.

Pojetí Západu více vykrystalizovalo v 19. století, kdy se začala uplatňovat bipolarita západní a východní Evropy, která vyústila v druhé polovině 20. století v rámci studené války. Západ se stal symbolem svobodného světa a pro zbytek světa se stal jakýmsi vzorem a inspirací, jak se organizovat.¹¹⁷ To platilo nejen pro samotnou transformaci východní Evropy po roce 1989. Západ v současnosti představuje natolik dominantní kulturu, že slovy Fergusona „*hamburgery, Bunsenovy hořáky, lepicí pásky, baseballové čepice a Bible: tomu všemu se vyhnete jen stěží, ať se hnete kamkoli.*“¹¹⁸ Na jedné straně se někteří snaží Západ napodobovat, na straně druhé, se před několika pár lety začal rozvíjet silný proud odporu vůči němu, a to ve formě okcidentalismu. Jak píše Huntington: „*Západní expanze skončila, a naopak začala revolta proti Západu.*“¹¹⁹ Přitom se tento globální a nadčasový fenomén projevuje v různých obdobích a částech světa, i na Západě

¹¹³ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 68-70.

¹¹⁴ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 20.

¹¹⁵ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 66.

¹¹⁶ NEMO, Phillipe. *Co je Západ?* s. 84.

¹¹⁷ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 28.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 29.

¹¹⁹ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 47.

2.3. Klasifikace západních stereotypů (typologie Západu)

Evropská imaginace, především prostřednictvím tzv. eurocentrismu, zapříčinila rozdělení světa na dvě protikladné sféry, Západ a Východ. V rámci eurocentrismu, se podle Holubce setkáváme s intelektuálními praktikami, které nejen upírají prvenství neevropským zemím při popisu světa a jeho dějin, ale také přehnaně zdůrazňují vliv evropské kultury, zaměňují evropskou zkušenost za zkušenost celého lidstva a neevropské kultury se snaží interpretovat používáním evropských kategorií, kdy o těchto kulturách vypráví z pohledu Evropanů.¹²⁰ Tento proces vyprodukoval obraz, ve kterém se uplatňuje jistá nadřazenost či nadvláda Západu nad Východem. Zatímco je Západ definován řadou progresivních reprezentací, Východ je naopak opatřen mnohočetnými nedostatky, jež byly vytvořeny jako protiklad racionálních či západních hodnot.¹²¹

Holubec například uvádí typologii, kde Západ vnímá jako „rozvinutý, racionální, dospělý, mužský, moderní.“¹²² Podobné znaky nalezneme i Hobsona, u kterého se v rámci Západu můžeme setkat s pozitivními charakteristikami, příznakovými hodnoceními, které v sobě obsahují jedinečné ctnosti.¹²³ Západ je zde představen jako:

1. *Racionální* – Západ jako symbol racionality je v současnosti poněkud běžně užívanou frází a také vírou, „že svět lze vysvětlit jedině a pouze rozumem.“¹²⁴ Vzniká tak propast mezi náboženským a vědeckým myšlením, s čímž souvisí i *sekularismus*, *samostatné intelektuální bádání* (rozvoj *individuální* lidské osoby a *svobody*), nebo daleko více nastupující *ateismus*, který je v současnosti pro západní civilizaci charakteristický. Západ pak můžeme vnímat také jako *vědecký* či *intelektuálně orientovaný*. Tímto způsobem o sobě uvažuje samotný Západ jako hlavní proud civilizace. Existují však i negativní konotace, které jsou této kategorii přisuzovány „těmi druhými“, Východem, zbytkem světa (okolním světem), potažmo přívrženci okcidentalismu. Západ, který si tolik zakládá na své racionalitě, je z té druhé strany označován za *chladný*, *prázdný*, *bezduchý* a *mechanický*. Západní společnost jakoby operovala tzv. chytrostí bez známky moudrosti.¹²⁵

¹²⁰ HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. s. 9.

¹²¹ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 7.

¹²² HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. s. 17.

¹²³ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 7.

¹²⁴ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-762-8. s. 116.

¹²⁵ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 12.

2. *Produktivní* – S tím souvisí právě proces racionalizace, jejímž výsledkem se stal nový způsob myšlení, nazírání na svět, kdy se individuální svobody postupně proměňují v racionálnější společnosti, které stojí za vzestupem Západu. Západní společnost prostřednictvím asketického protestantismu (v souvislosti s pracovní morálkou), racionalizované vědy či propojením institucí občanské společnosti, dala vzniknout ekonomickému systému, tzv. tržnímu kapitalismu. V této souvislosti se Západ stal jak symbolem *kapitalismu*, tak i *konzumní společnosti*, *materiálního* způsobu žití, kdy výroba a prodej spotřebního zboží hraje v ekonomice důležitou roli.¹²⁶ Za hospodářským ukazatelem, jakým je produktivita, stál mimo jiné také rozvoj průmyslové revoluce, industrializace, urbanizace, zvyšující se míra gramotnosti či vzdělání apod.

Na druhé straně bývá Západ z hlediska kapitalismu líčen jako *bezduchá*, *zhoubná* a *materialistická* civilizace, kde hlavní úlohu hraje chamtivost a přizemní touha po materiálním komfortu. Tento názor se začal uplatňovat již v německém vypjatém romantismu, který se stavěl proti francouzskému osvícenství, a pokračoval přes ruské slavjanofily, německé a japonské fašisty, až k sovětským komunistům.¹²⁷ Důležitou roli přitom zastávali Židé, kteří byli chápáni jako určité zlo kapitalismu a v očích antisemitů jako ohrožení čistoty a víry.¹²⁸

V současnosti Západ představuje a symbolizuje také svět hromadné spotřeby a masové kultury. Na jedné straně se to projevuje v oblékání, kdy se většina lidí světa odívá celkem stejně, na straně druhé pak přijímají veškerou populární kulturu, šířenou hudbou či filmy, nemluvě o nealkoholických nápojích (coca-cola, sprite) a rychlém občerstvení (McDonald's, KFC).¹²⁹ Tyto aspekty západní kultury, podobně jako hollywoodské filmy, kavárny, tančírny, satirické magazíny, rádio, noviny, filmové hvězdy, automobily,¹³⁰ pak konotují jisté poselství o *bohatství*, *kráse*, *individualismu*, *svobodě*, *demokracii*, i o *technické vyspělosti*. V protizápadním cítění jsou však pojímány jako povrchní, materialistické, druhořadé a vykořeněné.¹³¹

3. *Šetrný či skoupý* – V tomto případě můžeme opět zaznamenat jistou známku racionality, která se promítá do představy Západu jako *hospodárného*, *spořivého* či *spořádaného* a *disciplinovaného*. Západ je ve svých představách tím, kdo si vše dopředu promýšlí i s možnými následky a hledá nejlepší řešení. Vše je založeno na rozumu, který zde

¹²⁶ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 33.

¹²⁷ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 12-13.

¹²⁸ Tamtéž, s. 52.

¹²⁹ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 187-188.

¹³⁰ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 48.

¹³¹ Tamtéž, s. 48.

hraje důležitou roli, stejně jako na různých normách a zákonech, v neposlední řadě také na sebekontrolě a disciplinované společnosti. Jedná se o představu, která se nachází v protikladu k příliš benevolentnímu a promiskuitnímu Východu.

4. *Liberálně demokratický* – Jestliže si Západ ve svém obrazu na něčem tak moc zakládá, tak je to kromě racionality liberální demokracie. Podle Fukuyamy jde zatím o nejlépe fungující socioekonomický systém v dějinách lidstva a „*nejspravedlivější režim ve skutečnosti*.“¹³² Ke vzniku demokratických a liberálních institucí přispěla řada válek i revolucí. V kontextu liberální demokracie se většinou hovoří o demokratickém systému vlády, o ochraně a uznání svobod a práv jednotlivců a v neposlední řadě také o právním státu. Podstatnými aspekty pak jsou: všeobecné, individuální a tajné hlasovací právo, dělba mocí, nezávislá justice, neutrální správa, mechanismy k obraně lidských práv, náboženská tolerance, svoboda vědeckého bádání, akademické svobody, svoboda tisku, podnikání a práce, obrana materiálního nebo nemateriálního majetku či respektování smluv.¹³³ Západ tedy můžeme charakterizovat v rámci liberální demokracie jako *svobodný, demokratický, tolerantní, neomezený*, ale spíše *otevřený*.

Demokracie se v minulosti několikrát stala součástí konfliktu několika ideologií, včetně té své, a to buď s fašismem, nebo komunismem. V 60. letech 20. století nesl Západ označení svobodného světa, což vyvrcholilo koncem tohoto století velmi omezenou představou, že západní civilizace je *univerzální* civilizací celého světa.¹³⁴ Západ se tak staví do egocentrické pozice, že vše, co vytváří je správné a mělo by tak fungovat i v nezápadních částech světa. (univerzální a přinese prospěch celému světu) V očích odpůrců, je však demokracie *neheroická*, neboť odmítá oběti a hrdinství, stejně tak chybí vůle po velkolepých činech (na rozdíl od Hitlera nebo Stalina), proto je chápána jako systém *opovržením hodný, druhořadý* a hlavně *zkorumpovaný*.¹³⁵ Západní tolerantnost, v kontextu postavení ženy, je naopak v očích věřících muslimů charakterizována nedostatkem morálky a základního smyslu pro čest.¹³⁶

5. *Čestný, zralý, otcovský* – Již zde si můžeme všimnout, že kategorie Západu je s důrazem postavena na identitě maskulinity. Západ tak můžeme vnímat jako *mužský* či *dospělý*, do jisté míry i jako *morální*. Podle Hobsona se nejedná o náhodu, neboť v období po roce 1700 byla tato identita konstruována jako *patriarchální* a *mocná*, což následně vytvořilo imanentní a důmyslnou legitimizační logiku západního imperiálního pronikání a kontroly na východě.¹³⁷

¹³² FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka, 2000. ISBN 80-86182-27-4. s. 317.

¹³³ NEMO, Phillipe. *Co je Západ?* s. 57.

¹³⁴ HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. s. 50.

¹³⁵ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 75-77.

¹³⁶ Tamtéž, s. 157.

¹³⁷ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 9.

6. *Pokročilý* – Často se setkáváme i s označením *rozvinutý, inovativní, nebo pokrokový*. Tato představa se zrodila, jak jsme naznačili v předchozí kapitole, v rámci západního příběhu se všemi událostmi a faktory, jež se podílely na vzestupu Západu. Hobson uvádí, že to všechno začalo starověkým Řeckem, postupovalo k evropské zemědělské revoluci, ke vzniku italského obchodu, až do středověku, kdy Evropa znovu objevila čisté řecké myšlenky v renesanci, které spolu s vědeckou revolucí, osvícenstvím a vzestupem demokracie poháněly Evropu k industrializaci a kapitalistické modernitě.¹³⁸ Jedná se o nadřazený západní příběh, který vytvořil představu Východu jako zaostalé a opožděné oblasti. Přitom pokrok využili Evropané k ospravedlnění svého imperialistického tažení.¹³⁹

7. *Proaktivní* – Toto označení může souviset s jednáním, které je záměrné, tedy promyšleně plánované a orientované na dosažení určitých cílů. Konstrukt proaktivního Západu je podle Hobsona výsledkem evropské intelektuální revoluce.¹⁴⁰ Na rozdíl od Východu, nebyl Západ pasivní, naopak se v něm projevila jistá iniciativa k rozvíjení sebe sama. Svého konkurenta Západ předstihl, jak jsme se mohli přesvědčit v předchozí kapitole, západními technologiemi, dle Fergusona svou roli sehrál vznik institucí, peníze a první kapitalistické korporace.¹⁴¹ Což souviselo i se samotným soutěžením a konkurencí mezi jednotlivými evropskými národy, v neposlední řadě i objevením amerického kontinentu.

8. *Nezávislý* – Jinými slovy jde i o představu *samostatného* a opět i *svobodného* Západu. Tato charakteristika vyplývá jak ze sekularismu, dualismu církve a státu, tak i z demokratického způsobu vlády. Představa nezávislého Západu je tvořena svébytnými, samosprávnými organismy s vlastním právním systémem, kde se například jedná o tržní či peněžní principy majetku a bohatství. Zatímco na Východě hraje větší roli stát, pro Západ je zásadní smluvní princip s právní kodifikací.¹⁴²

9. *Progresivní* – Tuto představu mohou charakterizovat i slova jako *pokrokový* či *vzestupný*. O pokroku jsme hovořili již v šestém případě v souvislosti s utvářením západního příběhu, který otevřel propast mezi Západem a zbytkem světa. S progresivitou však podle Hobsona souvisí podstatný fakt, a to ten, že evropská historie byla zapsána progresivní časovou linearitou, zatímco Východ byl představován či řízen regresivními cykly stagnace.¹⁴³

¹³⁸ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 10.

¹³⁹ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 167.

¹⁴⁰ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 9.

¹⁴¹ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 55.

¹⁴² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 21.

¹⁴³ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 9.

10. *Dynamický* – Tato charakteristika de facto zastřešuje všechny ostatní, které jsme zde zmínili v předešlých devíti bodech. Západ ve svých představách od počátku jednal dynamicky, progresivně, liberálně či demokraticky, zatímco Východ zaopatřil stálým nebo neměnným obrazem a nižšími hodnotami, jež byly vytvořeny jako protiklad k těm západním.

Co se týče negativních konotací Západu, některé jsme již naznačili, v současnosti se upínají především na Spojené státy americké, i když Evropa za nimi o mnoho nezaostává. Symbolem protizápadního citění a nenávisti k západnímu myšlení bývá Město, které ztělesňuje vykořeněný, arogantní, nenasytý, dekadentní a nemravní kosmopolitismus.¹⁴⁴ Na jedné straně je Město prostorem, kde sílí osvícenská víra ve vzdělanost či racionalismus, nicméně v očích těch druhých je místem, kde chybí bůh a narůstá ateismus.

Na závěr bychom chtěli zmínit, že během 20. století byly pro Evropu tím druhým Spojené státy americké, na které se pohlíželo jako na společnost přetechnizovanou, penězi ovládanou, násilnickou, individualistickou, komercializovanou či vykořeněnou, zatímco Evropa byla pojmána jako kriticky přistupující k technice, stavějící na vyšších nepeněžních hodnotách, mírumilovná, solidární, udržující konzum v rozumné míře apod.¹⁴⁵

2.4. Východ

V souvislosti se Západem a jeho vlastním utvářením obrazu v kontextu vymezování se vůči těm „druhým“, dochází také ke vzniku samotného Východu. Jedná se tedy o uměle vytvořený konstrukt, představu a diskurz, který si ve svých pojetích vyprodukovala druhá strana, Západ. Západní kultuře tento proces již od dob antiky umožnil vznik vlastního a hlavně lepšího obrazu. Podle Hobsona se tak Východu dozvídáme relativně málo, neboť jeho obraz je zkrácený pohledem na vzestup Západu.¹⁴⁶ U někoho může toto konstatování vyvolat dojem, že Východ je pouhým pasivním divákem, jehož osud byl dán do rukou samotného Západu. Hobsonův názor však odmítá spekulaci, že by byl Východ obětí či nositelem západní moci, přestože je jistým způsobem marginalizován. Podle autora totiž skrývá tři zásadní body: Východ aktivně propagoval svůj významný hospodářský rozvoj a nejen že vytvořil, ale také udržoval globální ekonomiku po roce 500; a hlavně významně i činně přispěl k nástupu Západu dodáním průkopnických a mnoha pokročilých „vynálezů“ do Evropy, ať již z prostředí

¹⁴⁴ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 29.

¹⁴⁵ HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. s. 17.

¹⁴⁶ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 5.

technologií, institucí nebo idejí.¹⁴⁷ Ne každý se s tímto stanoviskem musí ztotožňovat, nicméně se domníváme, že jde o zajímavý a nevšední pohled na tuto problematiku.

Podobně jako u konceptu Západu, nemůžeme ani zde hovořit o jednoznačném kompaktním celku nebo faktickém objektu, neboť nemá s realitou mnoho společného. Východ je formou imaginativního chápání, které vznikalo od antiky v souvislosti s Orientem, ve smýšlení jedinců a jejich textech, jak již píše ve své studii Said.¹⁴⁸ Postupem času, především v době osvícenství, začal východní svět svou rozmanitou kulturou, různými národy a ojedinelými zvyky západní země přitahovat.

Často se setkáváme s dominantní představou jednolitého Východu, přestože nemůžeme sjednocovat tak odlišné země jako je například Egypt, Indiem, Čína nebo Japonsko. U Holanďanů a Britů přetrvávají názvy obou světových stran jako Východ a Západ, kdežto u Francouzů se setkáváme s Orientem a Okcidentem.¹⁴⁹ V běžné praxi pak dochází zaměňování Východu a Orientu, můžeme říci k dvojznačnosti pojmu Východ (východní Evropa i Orient), což dokládá i fakt, že oběma oblastem jsou přisuzovány stejné či podobné charakteristiky nebo stereotypy s negativními konotacemi. Pro obě sféry však platí, že spíše než o reálné či skutečné země, se jedná o koncept, můžeme říci i topos.

Obrazy Východu vznikaly již v dobách antiky ze západní myšlenkové tradice. Odedávna existovalo zvláštní „my“ a „oni“, jako například Římané a barbaři, křesťané a muslimové, Západ a Východ. Převažujícím hlediskem ve zkoumání „našeho“ a „cizího“ je soustředění se především na difference, nikoliv na to, co je stejné. Východ je jiný, a jelikož západní myšlení je „korektní“, „normální“, Východ musí být nutně „špatný“ a „nenormální“. Západ se považuje za klasický, starořímský, křesťanský a demokratický. Východ naopak mnozí vnímají jako zaostalý, neuspořádaný, nebezpečný, pohanský, muslimský apod. Důvodem může být jistý fakt, že Východ se v porovnání se Západem rozvíjel se značným zpožděním.

Zatímco někteří autoři staví proti Západu veškerý zbytek světa, my budeme hovořit o kategorii Východu a budeme k ní přistupovat v kontextu východní Evropy. Neboť v souvislosti s touto oblastí vznikla právě ona bipolarita Východ a Západ. Na konci 17. a ještě v 18. století převládala evropská orientace, která se zakládala na dualismu převahy jihu (Francie) ve prospěch severu (Rusko).¹⁵⁰ Dnes bychom hovořili o západní a východní Evropě. V té době

¹⁴⁷ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 5.

¹⁴⁸ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. s. 72.

¹⁴⁹ HUIZINGA, Johan. Východ a Západ jako kulturně-historické protiklady. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 6.

¹⁵⁰ HAVELKA, Miloš. O střední Evropě, ale kde leží?! In: *Pravda, láska a ti na „Východě“*. *Obrazy střeoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti (materiály z konference konané*

však panovalo přesvědčení, že Rusko neleží nikoli na východě, nýbrž na severu Evropy, což souviselo nejen se severní polohou hlavního města Petrohradu, ale také s tradičním antickým obrazem světa, neboť „půlnoční“ národy se nacházely v oblasti, která ležela severně od civilizovaného světa antiky.¹⁵¹ Tento názor dominoval až do raného 19. století, kdy došlo k prvnímu zpochybnění koncepce severojižního dualismu, na Vídeňském kongresu, a započala diskuse o východních mocnostech v rámci Rakouska, Pruska a Ruska.¹⁵² Zásadním mezníkem moderního rozdělení Západu a Východu, potažmo západní a východní Evropy, jsou podle Lemberga šedesátá léta 19. století, kdy se po Krymské válce stala východní Evropa ustáleným termínem, který se vztahoval především na Rusko.¹⁵³

Nicméně bychom měli zmínit, že představa východní Evropy spadá již do 18. století, kdy byla tato oblast objevena osvícenskými cestovateli, filozofy nebo spisovateli a stala se vyhledávaným místem, ukázkou síly mentálního mapování a intelektuálním problémem nevyjasněných kontrastů. V té době byly země východní Evropy neprobádaným a také natolik neobvyklým prostorem k cestování, že si každý návštěvník „vytvářel duchovní mapu opatřováním poznámek, vyzdobením, zjemněním nebo změnou pohledu během cesty.“¹⁵⁴ Díky celé řadě cestovatelů docházelo k častému produkování obrazů, představ, předsudků či stereotypů východní Evropy, která se pak mohla stát v 19. století etablovaným pojmem. Charakteristickým rysem tohoto procesu byla obyčejná zvědavost týkající se například Ruska stejně tak i Polska, neboť mnozí cestovatelé mezi nimi viděli regionální souvislosti.¹⁵⁵ Jak jsme již zmiňovali, Rusko v té době náleželo k severu, avšak mnozí „badatelé“ v této zemi viděli daleko větší východní rysy, které spatřovali i v Polsku. Oba národy tak slučovali do jedné smíšeniny, kde se mísilo barbarství spolu s civilizací.

Východní Evropa byla místem, které v očích návštěvníků vyvolávalo pocit, že se nenacházejí ani v Evropě, v Asii nebo v Orientu. Tím spíš se jednalo o určitý meziprostor, o prostředí, na které se pohlíželo ze západního hlediska jako na kuriózní prostor mezi civilizací a barbarstvím, tedy mezi Evropou a Asií, nikoli jako na přímý protějšek civilizace či na propast barbarství.¹⁵⁶ U nově příchozích se vše jevilo v naprostých kontrastech, neustále všechno

12. listopadu 2005 na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze). Praha: Univerzita Karlova, 2006. ISBN 80-239-7945-0. s. 12.

¹⁵¹ LEMBERG, Hans. Ke vzniku pojmu „Východní Evropa“ v 19. století. Od „Severní“ k „Východní“ Evropě. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 46.

¹⁵² Tamtéž, s. 38-50.

¹⁵³ Tamtéž, s. 51.

¹⁵⁴ WOLFF, Larry. Vzestup Východní Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. ISBN 80-7082-706-8. s. 87.

¹⁵⁵ WOLFF, Larry. *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. s. 18.

¹⁵⁶ WOLFF, Larry. Vzestup Východní Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 93.

porovnávali a později klasifikovali do nepředstavitelné směsi. Dnes bychom řekli, že východní Evropa začínala při odchodu z Pruska a tudíž se vstupem do Polska. Cestovatelé se netajili pocitem, že překračují hranici velkého významu, aniž by tušili moderní rozlišování mezi západní a východní Evropou.¹⁵⁷

Přestože je Východ uměle vytvořeným konstruktem, východní Evropa či její části existovaly a postupem času se staly hojně navštěvovaným prostorem u mnohých osvícenských badatelů. 18. století je tedy obdobím, kdy se začíná pozvolna vytvářet dualismus doplňkových kategorií Západu a Východu, prostřednictvím kontrastů, stereotypů či předsudků vůči východní Evropě a také vlivem jisté nadřazenosti západní Evropy. Východní Evropu pak můžeme nazvat jako kulturní konstrukt osvícenství, jako myšlenku stvořenou v západní Evropě, do jejíž představy bylo zahrnuto Rusko.¹⁵⁸

Pojetí samotného Východu pak ještě více vykrytalizovalo rozdělením světa po roce 1945. Prostřednictvím vzniku Sovětského svazu na tomto Východě se propast mezi oběma zónami promítla také do současnosti a umožnila zrod zjednodušeného mýtu, jakým je právě Východ i Západ, přičemž Východ byl uplatněn na Rusko, potažmo na celou východní Evropu.¹⁵⁹

S kategorií Východu však souvisí i jiný koncept, který je pro tuto problematiku dichotomie Západu a Východu bezpochyby zásadní. Jedná se o pojem či představu Střední Evropy,¹⁶⁰ která znovu vzešla do povědomí na konci 80. let 20. století prostřednictvím intelektuálů středoevropského disentu, jako byli Czeslaw Miłosz, Gyorgy Konrád nebo Milan Kundera. Idea Střední Evropy se jim stala východiskem, „*jak prokázat a posléze prosadit zásadní odlišnost zemí tohoto prostoru vůči sovětskému hegemonu.*“¹⁶¹ V klíčovém textu, jaký

¹⁵⁷ WOLFF, Larry. *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. s. 19.

¹⁵⁸ WOLFF, Larry. Vzestup Východní Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 95.

¹⁵⁹ LEMBERG, Hans. Ke vzniku pojmu „Východní Evropa“ v 19. století. Od „Severní“ k „Východní“ Evropě. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 66.

¹⁶⁰ Střední Evropa je do jisté míry poněkud sporným pojmem. Jedná se o fenomén, na který můžeme nahlížet z různých hledisek, ať již z geopoliticko-historického nebo kulturně-literárního, což dokládá například publikace V kleštích dějin. Daleko předtím, než byla myšlenka Střední Evropy znovu oživena v osmdesátých letech 20. století, existovaly různé koncepce tohoto prostoru. Zmínit bychom mohli například tzv. Mitteleuropu, představu Friedricha Naumanna z období první světové války, která v sobě ukrývala nejen myšlenku býti „ve středu“, ale především německou nadvládu v Evropě. Na Naumanna později navázali nacisté, kteří této představě vnukli nový obraz, v podobě tzv. Nové Evropy. Zároveň však v sobě Střední Evropa skrývá vzpomínku na staré Rakousko, nostalgii k habsburské monarchii. V našem případě však budeme k pojetí tohoto fenoménu přistupovat jako k imaginárnímu či symbolickému prostoru, především v kontextu Východní Evropy.

¹⁶¹ HLOUŠEK, Vít. *Pojem střední Evropy, jeho proměny a milníky politického vývoje*. [online]. 2007 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102305/C_Historica_54-2007-1_4.pdf?sequence=1

představuje esej Kundery s názvem „*Únos Západu*“,¹⁶² se setkáváme s dramatickou událostí, která nastala po roce 1945. Slovy autora se „*mnohé národy, jež se odjakživa považovaly za západní, se probudily, jen aby zjistily, že se ocitly na Východě.*“¹⁶³ Střední Evropa,¹⁶⁴ potažmo Západ, se stala obětí nikoli komunismu, nýbrž Ruska, přičemž tuto ztrátu Evropa nezaznamenala. Zatímco na počátku 20. století byla střední Evropa nejvýznamnějším kulturním centrem, po roce 1945 její existence skončila, neboť se stala součástí sovětského impéria. Což mělo za následek, že Evropa či Západ vidí ve střední Evropě daleko více Evropu východní.

V období studené války se východní Evropou chápaly všechny země Evropy, které byly pod nadvládou sovětského komunistického režimu. Dle Ouředníka existovalo pro Sovětský svaz a komunistické státy pojmenování „*Východní ledovec*“.¹⁶⁵ Nejspíš proto, že tamní lidé žili v neustálém strachu, jakoby bez pohybu a strnule. V očích Západu bývá Východ spojován právě s komunismem a Ruskem. Země střední Evropy tuto představu, která se mnohdy týká i jich, považují za urážku. Z toho důvodu požadují a uplatňují pojmenování za Středoevropany, nikoliv za Východoevropany. Přestože rok 1989 přinesl řadu revolucí a vše nasvědčovalo tomu, že rozdělení Evropy či světa skončí, z myslí či mentálních map lidí tento koncept nevymizel, nýbrž stále setrvává.

O podstatných rysech kategorie Západu jsme se již zmiňovali. Nyní bychom rádi nastínili některé charakteristiky Východu, které se například objevují u Křena. Podle autora za podstatný element východní Evropy (počínaje Byzancí přes mongolské panství v Rusku a osmanské na Balkáně) jsou většinou považovány orientální vlivy.¹⁶⁶ Mezi základní rysy Východu, které jsou protikladné k Západu, můžeme uvést: z hlediska víry jsou zastoupeny především ortodoxní náboženství a islám, Východ nejen že nezná sekularismus, ale také se neseťkal s rozvojem éru jako renesance, humanismus nebo reformace. Podstatnou úlohu zde zastupují různé druhy despotie či autokracie, totalitní a autoritářské režimy. Zatímco na Západě se utváří občanská společnost organicky zdola, na Východě většinou reformami shora. Křen uvádí i důležitý faktor, jakým je spíše nevolnictví, než poddanství. Veškerá struktura

¹⁶² KUNDERA, Milan. *Únos Západu*. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. ISBN 80-7082-706-8. s. 102-115.

¹⁶³ Tamtéž, s. 103.

¹⁶⁴ Kundera chápe Střední Evropu jako kulturu či osud, jejíž hranice jsou imaginární a proměňují se s každou historickou situací. Vnímá ji jako nejistou oblast mezi Ruskem a Německem, ve které se nacházejí malé národy se stejnou pamětí, problémy, konflikty a tradicí. Velký význam přitom přisuzuje Židům, ve kterých se podle autora koncentroval a obrazil osud střední Evropy.

¹⁶⁵ OUŘEDNÍK, Patrik. *Europeana: stručné dějiny dvacátého věku*. Vyd. 3. Praha: Volvox Globator, 2012. ISBN 978-80-7207-832-5. s. 68.

¹⁶⁶ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 20.

společnosti, na rozdíl od Západu, je tedy velmi silně odvozena od role (kontroly) státu, cara či sultána.¹⁶⁷

Naopak ve studii Lemberga nacházíme následující znaky Východu, které vzešly v 60. letech 19. století z německého mýtu o této oblasti: bohatství národa, síla rasy, hrozící barbarství, destruktivní nekulturnost, amorfnost slovanských mas, záhadnost, tajemnost, chaos, potřeba nechat se ovládat jiným národem apod.¹⁶⁸

2.5. Klasifikace východních stereotypů (typologie Východu)

Zatímco u nadřazené kategorie Západu se na první pohled setkáváme s produktivitou mnoha pozitivních konotací, Východ je naopak vybaven samými nedostatky, které byly vytvořeny jako protiklad k západním ctnostem. U Holubce se můžeme setkat s typologií, kde je Východ během 18. a 19. století popsán jako „*zaostalý, iracionální, dětinský, ženský a starobylý*.“¹⁶⁹ Tyto znaky se svým negativním nádechem přitom převládají i v současné době. V našem případě budeme postupovat podobně jako u již zmíněné typologie Západu. Odrazovým můstkem pro nás bude klasifikace východních stereotypů, kterou můžeme nalézt opět u Hobsona,¹⁷⁰ kde je Východ opatřen „jinými“ a tudíž protikladnými charakteristikami k Západu:

1. *Iracionální* – Jestliže je Západ považován za symbol racionality, na Východ se pak pohlíží jako na sféru, jež disponuje iracionálním jednáním či schopností. Naopak dosti rozšířeným klišé je představa, ve které dominují znaky jako *vnitřní moudrost, přirozený instinkt*, důraz na *hlubokou, autentickou a duchovní* kulturu. Hlavním protikladem k západní mysli bývá ta ruská, jako mystická entita vytvořená během 19. století, která vycházela z německého romantismu.¹⁷¹ Již Němci proti francouzskému osvícenství zdůrazňovali svůj přirozený instinkt a později se k nim přidali i ruští slavjanofilové, kteří vyzdvihovali své ojedinelé duchovní kvality ruské duše. Zatímco pro Západ je charakteristickým rysem oddělení světské a duchovní moci, u Východu tento dualismus postrádáme, neboť je zde náboženství v silných rukou státu. Proto se o Východu často hovoří v souvislosti s *ortodoxními náboženstvími* nebo *islámem*, který v současnosti v západním světě figuruje jako symbol *hrozby*

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 20-21.

¹⁶⁸ LEMBERG, Hans. Ke vzniku pojmu „Východní Evropa“ v 19. století. Od „Severní“ k „Východní“ Evropě. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 65.

¹⁶⁹ HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. s. 17.

¹⁷⁰ HOBSON, John M. The Eastern Origins of Western Civilisation. s. 8.

¹⁷¹ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 98.

a *agrese*. V rámci iracionality se tak můžeme setkat se znaky jako agresivita, *demagogie* nebo *vzhlížení k vyšším ideálům*. Například němečtí romantikové se upnuli ke starému schématu náboženských představ o prvotní čistotě, a když hovořili o mysli, měli na mysli tu organickou, kde je člověk v jednotě sám se sebou, s ostatními, s přírodou a bohem.¹⁷² Iracionální jednání vede často ke špatnému rozhodování, neboť je orientováno na duchovno. Západ pak může na Východ pohlížet jako na *duševně chorou* a příliš *emocionální* sféru.

2. *Neproduktivní* – Tato představa vyplývá z rysů, které Východ na rozdíl od Západu postrádá (nebo byly málo rozvinuty). Svou roli sehrál rozdíl institucí, kdy například církev neexistovala jako samostatná instituce, byla zpolitizovaná. Tato situace samotnému pokroku nijak nepřála, což můžeme vidět například v islámských zemích. Východ postrádal nejen vládu zákona, individualismus a občanské svobody, ale také konkurenční boj, decentralizaci politického i ekonomického života, což byl můstek pro kapitalismus. Východ se tak potýkal se zaostávající hospodářskou dynamikou, za kterou mohla i dlouholetá přítomnost velkých mnohonárodnostních dynastických států (osmanská nebo romanovská monarchie), jejichž dědictví se později uchovalo v rámci Sovětského svazu, i když v pozměněné formě.¹⁷³ Východ v sobě nezahrnoval iniciativu investovat do nových technologií, nehledě na špatný způsob hospodářského plánování. Jak dokládá Ferguson, lidé byli nasazováni především na práci v těžkém průmyslu, infrastruktuře a v armádě (financované nucenými úsporami) a výsledkem pak byla stagnace spotřeby.¹⁷⁴

3. *Shovívavý (benevolentní)* – Tento postoj k Východu byl vytvořen k protikladu hospodářného a spořádaného Západu, ve kterém hraje důležitou úlohu racionalita. Na východní část se tak pohlíží jako na oblast, kde nedominují striktní pravidla, řád nebo disciplína. Naopak se například k zákonům, normám nebo k životnímu prostředí staví benevolentně. Jelikož je Východu upírána racionalita, jeho jednání pak můžeme označit za *promiskuitní*.

4. *Despotický a zkorumpovaný* – Tato představa daleko více vykryštovala ve druhé polovině 20. století, kdy proti sobě stál demokratický či svobodný Západ a *totalitní* či *komunistický* Východ. Důraz je předně kladen na charisma *kolektivního vůdce*, jenž má absolutní moc a nachází se tak v protikladu k vládě zákona.

5. *Dětský, nezralý* – Tato označení plynou z představy, kde Východ postrádá intelekt, avšak má hlubokého ducha. Jinak řečeno, má hodně náboženské víry a málo rozumu. Z toho

¹⁷² Tamtéž, s. 100-101.

¹⁷³ HLOUŠEK, Vít. *Pojem střední Evropy, jeho proměny a milníky politického vývoje*. [online]. 2007 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102305/C_Historica_54-2007-1_4.pdf?sequence=1

¹⁷⁴ FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. s. 217.

důvodu existují i další charakteristiky, kterými můžeme Východ označit za *hloupý, naivní, pověřčivý* apod. Pokud jsme se zmiňovali o Západu a jeho postavením na identitě maskulinity, Východ můžeme naopak označit jako *ženský, slabý a bezmocný*, což pramení z orientální reprezentace, kdy Asie pasivně čekala na Bonaparta.¹⁷⁵ V této souvislosti můžeme použít i další příznaková hodnocení, jako *exotický, lákavý a přitažlivý*.

6. *Zaostalý* – Neboli *opozděný* Východ, může v prvním případě symbolizovat prostor venkova (v protikladu k městu). Zatímco město poskytovalo vědecký pokrok, obchodníky, inženýry a důstojníky, venkov naopak dával suroviny, levnou pracovní sílu a neomezené zástupy pěšáků.¹⁷⁶ Město tak symbolizovalo centrum a venkov zase periferii. Na druhé straně zde můžeme zmínit i ruský svět, jenž byl svou ojedinelou kulturou místem, které musí Evropu teprve dohánět.¹⁷⁷ Představa zaostalého a *méně civilizovaného* Východu převládá i v souvislosti s nevyvinutými a nedemokratickými společenskými vztahy. Problémy zaostalosti a rozvoje byly pojmenovány již v 18. století v kontextu východní Evropy, jak jsme se už zmiňovali, přičemž jsou v současnosti užívány na koncept samotného Východu.

7. *Pasivní* – Souvisí s myšlenkou či představou, že na Východě neexistovala žádná iniciativa k rozvíjení se, žádné vyhlídky na progresivní sebevyvíjení a tudíž byl zachráněn západními kapitalistickými imperialisty.¹⁷⁸

8. *Závislý* – Tato představa Východu v sobě ukrývá důmyslnou legitimizační logiku pro západní imperiální politiku, civilizační mise a kontroly na východě.¹⁷⁹ V souvislosti s touto charakteristikou, ve které je Východ líčen jako *nesamostatná* oblast, existuje i marxistický pohled na tuto problematiku. De facto obviňuje buržoazii ze zavedení vlády města nad venkovem, z vytvoření obrovských měst a v neposlední řadě hlavně z toho, že učinila barbarské a polobarbarské země závislými na zemích civilizovaných.¹⁸⁰

9. *Stagnující* – Zatímco Západ a jeho příběh byl zapsán progresivní časovou linearitou, Východ byl řízen regresivními cykly stagnace.¹⁸¹ S definitivní platností byl označen za horší část, což podle slov Hobsona pramenilo z jeho despotických hodnot a iracionálních institucí, kde „zvítězil“ kolektivismus nad racionálním jednotlivcem.¹⁸²

¹⁷⁵ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 9.

¹⁷⁶ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 55.

¹⁷⁷ HAHNOVÁ, Eva. Češi a imaginární hranice mezi Západem a Východem Evropy. s. 13.

¹⁷⁸ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 13.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 9.

¹⁸⁰ BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. s. 54.

¹⁸¹ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. s. 9.

¹⁸² Tamtéž, s. 8.

10. *Stálý či neměnný* – Tyto charakteristiky Východu daleko více zaznamenávají způsob, jakým se na tuto kategorii nahlíží z pozice Západu. Tem této oblasti přiřkl uzavřenou a neměnnou podobu. Ať už se zkrátka jedná o stereotypní ztvárnění východní Evropy (Východu), v současnosti se však projevují především v obrazech Ruska, a jak zmiňuje Hahnová, dědí se po generace.¹⁸³

2.6. Symbolické hranice

Každý z nás se někdy setkal s běžnou geografickou mapou (administrativně politickou), která bývá výsledkem objektivního zobrazení prostoru, ať již ve škole nebo v rámci plánování dovolené. Existence map je však různorodá. Podle Hahnové se v atlasech „*nesetkáme s mapami, které jsou vymalované podle tzv. historicko-kulturní příležitosti různých evropských regionů; oddělující barevně například Evropu tzv. západní od tzv. východní.*“¹⁸⁴ Jediným místem, kde se s těmito mapami střetáváme, jsme my sami, neboť se utváří a dále uchovávají v našich hlavách, přesněji řečeno v mysli. Symbolické (můžeme říci i imaginární) hranice mezi Západem a Východem jsou tedy utvářeny prostřednictvím tzv. mentálního mapování, o kterém jsme se již zmiňovali v předchozí kapitole. Na jedné straně tak dochází k produkci jednotlivých obrazů různého členění Evropy nebo světa, na straně druhé i k tvorbě neměnného souboru jednoduchých představ, jako jsou stereotypy. Symbolické hranice jsou důsledkem určitého uvažování, kdy si vytyčíme prostor jako „náš“ a „jejich“ jako cizí. Mezi nimi pak vzniká ona linie, která tyto dvě sféry rozděluje.

Hahnová přitom upozorňuje, že hranice mezi Východem a Západem není od přírody pevně stanovena, natož přímo vytyčena.¹⁸⁵ Hraniční linie těchto dvou oblastí nejsou v žádném případě jednoznačné a stálé, naopak jsou pohyblivé, proměnlivé v čase a každý z nás k nim přistupuje zcela individuálně. Nicméně zde hraje zásadní roli tzv. pozice pozorovatele, od které se imaginární hranice odvíjejí.¹⁸⁶ Například v nahlížení lidí na samotný Východ převažuje tendence považovat jej za to, co zkrátka leží od nich na východ: „*pro Francouze začíná Východ Evropy za Rýnem, pro porýnské Němce za Labem, pro Varšavany na předměstí Praga a pro Čechy za moravskoslovenskou hranicí.*“¹⁸⁷ Jiný, i když poněkud podobný, příklad uvádí i fotograf Cudlín, který se na svých cestách přesvědčil o následujícím problematickém

¹⁸³ HAHNOVÁ, Eva. Češi a imaginární hranice mezi Západem a Východem Evropy. s. 13.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 12.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 12.

¹⁸⁶ HUIZINGA, Johan. Východ a Západ jako kulturně-historické protiklady. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 6.

¹⁸⁷ HAHNOVÁ, Eva. Češi a imaginární hranice mezi Západem a Východem Evropy. s. 12.

teritoriálním vymezení východní Evropy: „*Pro Slováky je východ Podkarpatská Rus, ale odtud vás posílají na ten pravý východ, do Haliče. Obyvatelé haličských rovin, stejně jako Poláci, ale hrdě říkají: My jsme Evropa, střed Evropy! A máchnou rukou, že na východ musíte na Ukrajinu, ještě dál, tak zhruba 400 kilometrů, a to už je ten východ. Ukrajinci se ovšem ušklíbou a pošlou vás do Ruska. V Rusku všude ukazují, že ten opravdový východ je až na Sibiři. Dál je Asie. Takže východní Evropa neexistuje.*“¹⁸⁸ Z tohoto konstatování pramení nejen odlišné uvažování o symbolické hranici Východu, avšak také určitá nechuť být Východoevropanem. Vyplývá to především ze stereotypních představ a obrazů, jakými je Východ popisován: „*No jasně, východ je pořád chuděj a rozbitej. Lidi z Východu sháněj práci na západě, ne naopak.*“¹⁸⁹

Symbolické hranice mezi historicko-kulturními oblastmi jako je Západ a Východ jsou různého charakteru. Může se například jednat o rozdělení, které má například náboženskou povahu a hranice tudíž vede mezi západním katolicismem či protestanstvím a východním ortodoxním náboženstvím nebo islámem. Jiná dělicí linie může naopak vést mezi západním demokratickým světem a totalitním či autoritářským Východem, což je charakteristické především pro moderní dobu, hlavně v kontextu studené války.

Vskutku významnou symbolickou hranici představovala Železná opona, která téměř pět desetiletí ideologicky rozdělovala Evropu na západní a východní část. Poprvé tento pojem použil Churchill v roce 1946 ve Fultonském projevu: „*Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu byla napříč celým kontinentem spuštěna železná opona. Za touto linií leží všechna hlavní města starých států střední a východní Evropy.*“¹⁹⁰ Wolff uvádí, že se jednalo o rozhodující stavebnici, jež se nacházela jak na mapách, tak i v myslích.¹⁹¹ Železná opona se stala symbolem studené války, bipolárního rozdělení na Východ a Západ. Nicméně nejhorší dopad měla na ty, kteří se ocitli na její špatné straně. Součástí této nepropustné hranice byla Berlínská zeď, která se stala „symbolem komunistické tyranie“.¹⁹² Její stavba z roku 1961 s definitivní platností rozdělila Berlín na dvě části, čímž zaniklo město, které představovalo „*jedinečný průnik dvou světů – demokracie a komunismu – nabízející obyvatelům a návštěvníkům možnost okusit výhody obou*

¹⁸⁸ TOPOL, Jáchym. *Cestou na východ*. Praha: Torst, 2008. ISBN 978-80-7215-360-2. s. 65.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 65.

¹⁹⁰ CHURCHILL, Winston. Opora míru – železná opona (Projev Winstona Churchilla přednesený 5. března 1946 ve Westminster College v americkém Fultonu). In: *Rozdělený svět? Evropa a Češi mezi svobodou a totalitou*. Praha: Radioservis, 2016. ISBN 978-80-87530-83-2. s. 16.

¹⁹¹ WOLFF, Larry. Vzestup Východní Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 83.

¹⁹² ROTTMAN, Gordon L. *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961-89*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2879-7. s. 59.

systemů a jednoduše překročit hranici, která je oddělovala.“¹⁹³ Domníváme se, že ačkoli tato hranice fyzicky zanikla, u některých lidí může přetrvávat dodnes. Což dokládá i Wolff, když hovoří o tom, že stín železné opony ještě setrvává, neboť myšlenka východní Evropy je stále živá.¹⁹⁴ Jiný názor představuje Joch, podle kterého existuje v současnosti nová železná opona, oddělující Rusko a Evropu, přičemž na její hranici se nacházíme my, Češi, a podotýká, že ji spustilo samo Rusko.¹⁹⁵

Zcela v jiném pojetí, můžeme za symbolickou hranici mezi Východem a Západem považovat střed Evropy, kam se umísťují nejen Češi, ale i Švýcaři, Němci nebo pobaltské národy.¹⁹⁶ V českém prostředí figurovala představa „býti ve středu“ od dob obrozenských a podle Macury patřila ke klasické výbavě národní ideologie.¹⁹⁷ S tím souvisí chápání střední Evropy, které nejpozději od roku 1871 nezahrnuje Německo a je vytvořeno ve dvojím strachu, na Západě z Německa a na Východě z Ruska.¹⁹⁸ Jelikož symbolické hranice vyplývají ze stereotypních představ, kdy si vytyčíme náš a cizí prostor, není divu, že to, co Středoevropané sami nazývají střední Evropou, bylo z německého pohledu viděno naopak jako Evropa středovýchodní (Ostmitteleuropa), a užívá se pro označení tohoto prostoru dodnes.¹⁹⁹

Středovýchodní Evropa jako pojem sloužila k označení oblasti, která nespadala ani k východu, ani k západu, ale tvořila spíše střední pásmo.²⁰⁰ Poprvé však s tímto pojetím přišel polský historik Oskar Halecki na počátku padesátých let, v souvislosti s novým návrhem rozčlenění Evropy na čtyři části: západní, středozápadní, středovýchodní a východní.²⁰¹ Neboť podle něj existuje v koncepci střední Evropy také inherentní dualismus. Přestože byla koncepce

¹⁹³ NIGRIN, Tomáš. *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*. Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-80-7363-573-2. s. 8.

¹⁹⁴ WOLFF, Larry. Vzestup Východní Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. s. 85.

¹⁹⁵ JOCH, Roman. Železná opona není tím nejhorším osudem – je až tím třetím nejhorším. In: *Rozdělený svět? Evropa a Češi mezi svobodou a totalitou*. Praha: Radioservis, 2016. ISBN 978-80-87530-83-2. s. 199.

¹⁹⁶ HAHNOVÁ, Eva. Češi a imaginární hranice mezi Západem a Východem Evropy. s. 13.

¹⁹⁷ MACURA, Vladimír. Zápas o střed. In: *V kleštích dějin: Střední Evropa jako pojem a problém*. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-323-4. s. 87.

¹⁹⁸ CABADA, Ladislav. Idea střední Evropy v českém prostředí. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-300-1. s. 132.

¹⁹⁹ HAVELKA, Miloš. O střední Evropě, ale kde leží?! In: *Pravda, láska a ti na „Východě“: Obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti (materiály z konference konané 12. listopadu 2005 na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze)*. s. 12.

²⁰⁰ WANDY CZ, Piotr S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0657-5. s. 11.

²⁰¹ HALECKI, Oskar. *Borderlands of Western Civilization: A History of East Central Europe*. Safety Harbor: Simon Publications, 2000. ISBN 0-9665734-8-X. s. 11.

středovýchodní Evropy v některých zemích přijata s nadšením,²⁰² nedokázala zcela nahradit termín východní Evropa, který se stal tak „oblíbeným“ a používaným v druhé polovině 20. století.

V kontextu hraničního postavení střeoevropského prostoru, jenž nám může sloužit jako určitá symbolická linie mezi Západem a Východem, musíme zmínit jedinečný esejistický román *Dunaj*,²⁰³ jehož autorem je Claudio Magris. V této knize se čtenář stává svědkem cesty podél této řeky, která vytváří a obepíná střední Evropu, a stává se tak symbolem nejistoty a hledání národní identity. Dunaj je protikladem Rýnu, „*bývá často obklopen symbolickou aureolou antiněmectví; je to řeka, podél níž se setkávají, střetávají a mísí různé národy, kdežto Rýn je mytickým strážcem čistoty rodu.*“²⁰⁴ Řeka se tak stává symbolickou hranicí, cestou spojující Evropu a Asii, neboli cestou setkávání Východu a Západu.

²⁰² HLOUŠEK, Vít. *Pojem střední Evropy, jeho proměny a milníky politického vývoje*. [online]. 2007 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102305/C_Historica_54-2007-1_4.pdf?sequence=1

²⁰³ MAGRIS, Claudio. *Dunaj*. Praha: Mladá fronta, 2010. 451 s. ISBN 978-80-204-2118-2.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 26.

3. SYMBOLICKÁ GEOGRAFIE VÝCHODU A ZÁPADU VE VYBRANÝCH DÍLECH SOUČASNÉ ČESKÉ LITERATURY

3.1. Jáchym Topol

Jak píše bohemistka Andrea Králíková ve své publikaci *Autorské tváře v knižních zrcadlech*, „jméno Jáchyma Topola se stalo synonymem současné české literatury.“²⁰⁵ Toto tvrzení můžeme zdůvodnit několika aspekty. Ať už to jsou osobité či specifické literární texty, nebo autorův ojedinělý temperament, jinými slovy charisma, jež z něho vyzařuje. Jáchym Topol je z hlediska své mediální prezentace „typem autora, jenž se snaží zachovat si od publika odstup.“²⁰⁶ Využívá tak strategii, která může na čtenářské obecnost působit ojedinělým dojmem.

Jáchym Topol vstoupil do české literatury rovnou dvakrát. V prvním případě se jednalo o jeho básnické undergroundové²⁰⁷ začátky v samizdatu. Jako představitel mladší generace undergroundu se v osmdesátých letech dvacátého století podílel na vydávání samizdatového časopisu *Violit*, na založení samizdatové edice *Mozková mrtvice* a také na časopisu *Revolver Revui*.²⁰⁸ Do revolučního roku 1989 tak Topol publikoval v samizdatových a exilových periodikách. Mimo jiné působil jako textař skupiny Národní třída a Psí vojáci, jejíž protagonistou byl spisovatelův bratr, Filip Topol.

V druhém případě se jednalo o vstup do období svobody, do literatury, která se již mohla vyvíjet svým směrem. V roce 1991 vyšla jeho první básnická sbírka *Miluju tě k zbláznění*²⁰⁹ a v letech 1992 *V úterý bude válka*²¹⁰.²¹¹ Už tehdy literární kritika předpokládala, že se v budoucnu spisovatel uchýlí k próze.²¹²

²⁰⁵ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. Příbram: Pistorius, 2015. ISBN 978-80-87855-25-6. s. 71.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 82.

²⁰⁷ Československý underground byl významným proudem disentu v sedmdesátých a osmdesátých letech, přestože jeho kořeny sahají daleko hlouběji, do let 1949/1953. Zpočátku tento termín souvisel s rockovou kapelou The Plastic People of the Universe a s ní spojeným společenstvím, které bylo jakousi podzemní formou „odboje“ proti tamnímu komunistickému režimu. Členové tohoto společenství se psaním vyjadřovali o aktuálním dění u nás. Inspirovali se západní literaturou a kulturou, a postupem času tak vytvořili určitý fenomén. Obraz českého undergroundu mapuje například kniha Martina Machovce, *Pohledy zevnitř: Česká undergroundová kultura v dokumentech a interpretacích* z roku 2008.

²⁰⁸ Mezi zakladatele patřil také Ivan Lamper či Viktor Karlík. Hlavní úlohou bylo zaměřit se na širší čtenářský okruh, nikoli jen na oblast spisovatelů.

²⁰⁹ TOPOL, Jáchym. *Miluju tě k zbláznění*. Brno: Atlantis, 1991. 94 s. ISBN 80-7108-008-X.

²¹⁰ TOPOL, Jáchym. *V úterý bude válka*. Praha: Vokno, 1992. 103 s. ISBN 80-85239-18-3.

²¹¹ Topolovy básně zhudebnila mimo jiné také Monika Načeva.

²¹² KRÁL, Petr. Topolova každodenní válka. *Literární noviny*. 1993, č. 20, s. 7.

Vydání románu *Sestra*²¹³ v roce 1994, která byla čtenáři přijata dost bouřlivě, ať už pozitivně či negativně, pak můžeme označit za symbolický třetí nástup na literární scénu.²¹⁴ Přestože přechod z undergroundu do oficiální literatury představoval pro Topola spíše období, kdy se cítil být spíše novinářem, nedlouho po *Sestře* vychází novela *Výlet k nádražní hale*²¹⁵ a próza *Anděl*.²¹⁶ V roce 1997 publikuje Topol soubor indiánských mýtů a legend *Trnová dívka*²¹⁷.

Spisovatel ve své dosavadní prozaické tvorbě velice často konstruuje obraz minulosti, události, které vyústily v tragický dopad pro střední Evropu, a to prostřednictvím diskontinuitního děje, koláže reálií a netradiční práce s jazykem. V románech *Noční práce*²¹⁸ a *Kloktat dehet*²¹⁹ Topol zachycuje události období Pražského jara z neobvyklé perspektivy dětí. Do hlavní pozice tak staví dětský prožitek z obsazení Československa armádami socialistických „spojenců“. Autor se především snaží o rozluštění otázky identity, diverzantství a mravní příslušnosti. Podobným tématům etického života a problematické víře v dobrotu člověka se Topol věnuje i v románu *Chladnou zemí*²²⁰. Po osmileté pauze přichází spisovatel s románem *Citlivý člověk*,²²¹ za který byl mimo jiné oceněn Státní cenou za literaturu.

3.1.1. Sestra

Jáchym Topol bývá často zaškatulkovaný jako autor *Sestry*, chaotického a divokého románu, jehož téma v sobě nosil dlouhé roky.²²² Literární kritika z velké části přijala rozsáhlé a mnohvrstevnaté dílo s obrovským nadšením, „byla především stržená proudem vyprávění, prožívala vstup knihy, která je výjimečná.“²²³ Například pro Petra A. Bílka představuje *Sestra* třetí podstatný román v české literatuře tehdy posledních pěti let, vedle knihy „Nesmrtelnost“ Milana Kundery a *Jak se dělá chlapec* Ludvíka Vaculíka.²²⁴ Jan Gabriel označuje dílo za

²¹³ TOPOL, Jáchym. *Sestra*. Brno: Atlantis, 1994. 487 s. ISBN 80-7108-086-1.

²¹⁴ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. s. 72.

²¹⁵ TOPOL, Jáchym. *Výlet k nádražní hale*. Brno: Petrov, 1995. 124 s. ISBN 80-85247-61-5.

²¹⁶ TOPOL, Jáchym. *Anděl*. Praha: Hynek, 1995. 134 s. ISBN 80-85906-20-1.

²¹⁷ TOPOL, Jáchym. *Trnová dívka: příběhy severoamerických Indiánů*. Praha: Hynek, 1997. 178 s. ISBN 80-85906-54-6.

²¹⁸ TOPOL, Jáchym. *Noční práce*. Praha: Torst, 2001. 259 s. ISBN 80-7215-136-3.

²¹⁹ TOPOL, Jáchym. *Kloktat dehet*. Praha: Torst, 2005. 272 s. ISBN 80-7215-255-6.

²²⁰ TOPOL, Jáchym. *Chladnou zemí*. Praha: Torst, 2009. 140 s. ISBN 978-80-7215-365-7.

²²¹ TOPOL, Jáchym. *Citlivý člověk*. Praha: Torst, 2017. 357 s. ISBN 978-80-7215-541-5.

²²² ZBOŘIL, Jonáš. *Jáchym Topol: Narval jsem do Sestry chaos*. [online]. 2013 [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/jachym-topol-narval-jsem-do-sestry-chaos-5243634>

²²³ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. s. 72.

²²⁴ BÍLEK, Petr A. Topolův román ...uličnický. *Tvar: literární obytideník*. 1994, roč. 5, č. 16. ISSN 0862-657X. s. 17-18.

osudové a skandální, které je rovněž „*sympatickým plivnutím do poněkud vystydlé polévky soudobé české prózy*.“²²⁵ Spisovatel v roce 1995 získal za román *Cenu Egona Hostovského*.

Sestrou zahájil Topol nejen symbolický třetí vstup do české literatury, avšak také určitý přesun od lyriky k próze. Sám autor tuto skutečnost zdůvodňuje tím, že underground pro něj představoval natolik hektické období, kdy mu na psaní prózy nezbýval zkrátka čas.²²⁶ Román tak mohl vzniknout až během tříměsíčního pobytu v Německu, v malé vesnici nedaleko Kolína nad Rýnem, v domě, který kdysi patřil spisovateli Heinrichu Böllovi.²²⁷ „*Bylo to hrozný. Už to nikdy nechci zažít. Šílenství. Jako nezkušený literát jsem neznal ty finty. Skoro jsem neodpočíval, psal jsem v mánii deset, dvanáct hodin. Dostavily se zdravotní problémy – závratě, poruchy vidění*.“²²⁸

Román bývá označován také jako český Odysseus, neboť ho dočte jeden z pěti čtenářů. Jakmile některého recipienta vystavíme otázce, o čem Topolova Sestra pojednává, dostane se nám odpověď spíše ve formě pouhého úsměvu. Tuto prózu není možné přesně či snad správně uchopit, neboť se jedná o velmi rozsáhlý a členitý text, který nabízí nespočet interpretací. Žádný jednotný výklad neexistuje, vždy bude záležet na samotném čtenáři. Podle Topola se jedná v zásadě o milostný příběh.²²⁹ Dle Zandové román „*představuje zároveň společenskou reportáž z porevolučního Československa a provokativní generační prózu, pikareskní román, milostný román, pohádku O bratříčkovi a sestřičce, román akční a dobrodružný, detektivní příběh, western odehrávající se na Východě, drogový trip, středověkou alegorickou prózu, jakož i moderní odyseu*.“²³⁰

Ústřední postavou románu je bývalý herec a tanečník Potok, vypravěč v ich formě a autorovo alter ego. Příběh se z většiny odehrává v Praze (Perle) a líčí atmosféru polistopadového života. Obrazy symbolického prostoru Východu a Západu tak sledujeme hlavně v kontextu popisovaného převratu roku 1989. Přičemž stěžejní část knihy se odehrává v prvních letech po sametové revoluci, kdy se život dal do pohybu po letech nehybnosti, explodoval čas spolu s jazykem a nastal chaos.

Topol zachází s prostorem nepravdělně, neboť samovolně přechází ze světa Západu do sféry Východu, a naopak. Přičemž dochází k prolnutí minulosti se současností. Z hlediska již

²²⁵ GABRIEL, Jan. Byl čas po výbuchu a my žili v rozvalinách. *Literární noviny*. 1994, roč. 5, č. 27, s. 6.

²²⁶ ZBOŘIL, Jonáš. *Jáchym Topol: Narval jsem do Sestry chaos*. [online]. 2013 [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/jachym-topol-narval-jsem-do-sestry-chaos-5243634>

²²⁷ WEISS, Tomáš. *Jáchym Topol: nemůžu se zastavit*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-395-1. s. 120.

²²⁸ Tamtéž, s. 120-121.

²²⁹ Tamtéž, s. 122.

²³⁰ ZANDOVÁ, Gertraude. „Výbuch času“ 1989: Jáchym Topol a staronový svět jeho románu *Sestra*. In: *Otevřený rány: vybrané studie o díle Jáchyma Topola*. Praha: Torst, 2013. 23-30 s. ISBN 978-80-7215-451-7. s. 30.

vytvořené typologie Východu můžeme v první řadě tento symbolický prostor označit za *despotický* (či *zkorumpovaný*). Východ je totiž znázorněn především v podobě totalitního světa, kdy Československo spadá pod satelitní země východního bloku. Dvacáté století je všeobecně známé jako období, kdy nastupují totalitní režimy, přičemž totalitarismus „se stal synonymem projevů zla, teroru a násilí.“²³¹ V textu čtenář nalezne řadu znaků, jako jsou například tanky, armáda, bolševičtí policisté, pendreky, strach, těžkooděnci, komunističtí žoldáci, demonstrace či STB, které činí ze symbolického prostoru Východu svět zla, fyzického a psychického násilí, potažmo neustálé kontroly nad obyvatelstvem. Jinými slovy se jedná o uzavřenou a nepropustnou oblast, kterou autor popisuje obrazy klece, vězení či zadržovaného kraje. Prostor *despotického* Východu reprezentuje především komunistické Československo, v porovnání se Západem, nežádoucí či „špatná“ země.²³²

Velký důraz je přitom v textu kladen na ideologii, umění propagandy a „vůdce“, který tento systém zastřešuje. Přičemž pozorujeme velkou dávku nenávisti ke komunistickému režimu. Potok převážně ironizuje „charisma vládce“ v souvislosti s Ruskem, když se vyjadřuje o Velkém Bratrovi.²³³ V jiném případě pak užívá označení Zrůda: „*Když nás tehdy v předvěku, před časem nezařala Zrůda se svými tanky, armádou a policií, čeho jsme se měli bát teď?*“²³⁴ Na marxistické ideologii se zásadně podílela propaganda, ať již v podobě velkého množství brožur s Karlem Marxem, Vladimírem Leninem nebo Naděždou Krupskou,²³⁵ nebo prostřednictvím „bolševických“ filmů, ve kterých Rusové zabíjeli Němce.²³⁶

Při vzpomínce na dětství líčí Potok život v tehdejší Československu následovně: „*[...] já byl dětský mrzák s pokroucenou duší a s pečlivě naučenou schizofrenií, protože to, co se smělo a vyžadovalo uvnitř, bylo venku nežádoucí a nebezpečné.*“²³⁷ Zatímco někteří vstupovali do komunistické strany a budovali si kariéru, jiní (nepřátelé komunistického establishmentu) naopak skončili ve skladech, kotelnách nebo ve vězení na Pankráci, zkrátka na periferii společnosti. Přestože v totalitní společnosti neexistuje soukromá i veřejná svoboda, neboť je zcela politizovaná, v *Sestře* nacházíme drobné výjimky, které sloužily jako obrana vůči absolutní kontrole kulturní a sociální sféry. V první řadě se jedná o „*dvojitý zeměpis, dvojitý*

²³¹ CABADA, Ladislav, KOLARČÍKOVÁ, Markéta. *Balkánské komunismy*. Praha: Libri, 2016. ISBN 978-80-7277-556-9. s. 26

²³² TOPOL, Jáchym. *Sestra*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 2008. ISBN 978-80-7108-124-1. s. 155.

²³³ Postava Velkého Bratra se užívá jako synonymum pro diktátora totalitní země, pro neustálé sledování a kontrolu nad obyvatelstvem. Tato fiktivní postava se například objevuje v románu *1984* George Orwella. V *Sestře* mimo jiné autor naráží na úzké vazby s Ruskem, které vykrystalizovaly během 19. století, kdy převažovalo pozitivní hodnocení této země a myšlenka všeslovanství.

²³⁴ TOPOL, Jáchym. *Sestra*. s. 32.

²³⁵ Tamtéž, s. 36.

²³⁶ Tamtéž, s. 149.

²³⁷ Tamtéž, s. 9.

*dějepis a náboženství, to byla dost chatrná výzbroj k boji s okolním světem.*²³⁸ Zatímco ve školách marxističtí učitelé vzdělávali lživě dle stanovené ideologie, v některých rodinách „*otcové vedli sáhodlouhé debaty, zda učit latinu či angličtinu, a vždy se shodli, že je nutné obojí.*“²³⁹ Druhým případem obrany a určitého vymezování se vůči tehdejšímu establishmentu, je pak hnutí underground, které je v textu dáno do souvislosti s dobou Kanálu a s životem v městském podzemí, potažmo v labyrintu. Tímto způsobem totiž Potok reflektuje poslední léta totality před revolučním rokem 1989. Jako další znak totalitního zřízení pak můžeme uvést cenzuru, které v tehdeším Československu podléhal denní tisk, rozhlas nebo knižní produkce. Z toho důvodu vznikl samizdat, jehož prostřednictvím se obchází cenzura: „*Jičha už asi deset let vystupoval jako přední mladý básník, ale protože svoje prvotiny utopil v samizdatu, nikdo dohromady nevěděl, co píše.*“²⁴⁰

Topol v románu pro symbolický prostor Východu využívá základní znaky totalitního zřízení, které mimo jiné zmiňuje politolog Ladislav Cabada spolu s Markétou Kolarčíkovou: „*[...] vládní kontrola jedné strany, odstranění svobodné volby a individualismu, politizace soukromé a částečně i rodinné sféry a popření univerzálnosti lidských práv.*“²⁴¹ Prostřednictvím těchto a dalších symbolů či obrazů, jako despotické hodnoty, iracionální instituce, kolektivismus a nefungující finanční trhy, můžeme Východ označit také za *stagnující* a *neproduktivní*. Neměli bychom ani opomenout společnost masového charakteru, která je zásadním „*předpokladem úspěšného vzniku totalitního režimu.*“²⁴² Také tento znak nalezneme v *Sestře*: „*Masy ovládaný úřadem se poznávaly tykadlami. Systém ovládání lidí byl totiž velmi dokonalejší, pamatuju si to.*“²⁴³ V souvislosti s komunistickou propagandou Potok vzpomíná na chytré vmanipulovaný obraz Poláků, který je líčí jako hladové a ubohé nepřátele.²⁴⁴ Autor v románu pracuje s velkým množstvím heteroimag polského národa, což dokládá také Leszek Engelking, když píše: „*Jestliže bylo Polsko důležité pro celou generaci, nebo přinejmenším pro tu její část, která se snažila vzdorovat reálnému socialismu, zmínky o něm samozřejmě nemohou chybět v románu, který je kromě jiného portrétem této generace.*“²⁴⁵ Engelking tak naráží na

²³⁸ Tamtéž, s. 9.

²³⁹ Tamtéž, s. 9.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 147.

²⁴¹ CABADA, Ladislav, KOLARČÍKOVÁ, Markéta. *Balkánské komunismy*. s. 28.

²⁴² Tamtéž, s. 27

²⁴³ TOPOL, Jáchym. *Sestra*. s. 148.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 27.

²⁴⁵ ENGELKING, Leszek. „V mládí jsem občas chtěl být Polák...“ Polsko, polština a Poláci v románu *Sestra* Jáchyma Topola. In: *Otevřený rány: vybrané studie o díle Jáchyma Topola*. Praha: Torst, 2013. 77-88 s. ISBN 978-80-7215-451-7. s. 78.

úzké vztahy českých a polských disidentů v období normalizace.²⁴⁶ „V mládí jsem občas chtěl být Polák. [...] Indiáni už byli mrtví. Poláci mlátili policajty. Modlili se. Vodka.“²⁴⁷ Vedle toho jsou Poláci v *Sestře* zobrazeni jako zdatní obchodníci či pašeráci, kteří „[...] krváceli a bojovali pořád, říkal zasněně Bohler, polskej národ je Kristus šílený východní Evropy.“²⁴⁸ Jedná se o romantický a mesianistický motiv, což dokládá i Engelking, který se v *Sestře* často objevuje, neboť Potok se svými přáteli očekává příchod mesiáše.²⁴⁹

S další typologií Východu se v románu setkáváme již po revoluci 1989 v období již nastupující svobody. Potok se vydává na východ, respektive utíká před asijskými partyzány, přičemž se ocitne v prostředí Podkarpatské Rusi, kde je čas pořád zakonzervovaný: „[...] úplně nepřírozený, že v týhle krajině jsem vůbec neslyšel technický věci, žádnou robotiku, ani cirkulárku, žádnéj motor, letadlo nepřelítlo, [...]“²⁵⁰ Východ v tomto případě uplatňuje typologii *stálého, neměnného a zaostalého* prostoru, který jako by nebyl zasažen civilizací. „Tady nebyla žádná gotika, [...] Nomádi. Starověk a pak Stalin.“²⁵¹ V určitém pohledu se může jednat o stereotypní ztvárnění dětinského a nezralého Východu, neboť tuto oblast obývají pověřiví lidé. Svým způsobem však tento prostor působí také lákavě a přitažlivě: „Tam ty hory, ty bys je chtěl vidět, ne? Tam je to jiný. Tam maj pověsti a bajky, to by tebe zajímalo.“²⁵²

Na tomto východě spatřujeme střetávání tradičního a sovětského světa. Především z hlediska způsobu života tamních lidí, kteří byli v minulosti odkázáni na přírodu, přesněji zemědělství (půdu). „Sem, právě sem dali lidi z lesa, chápeš? Do bytovek! Půdu jim sebrali. [...] A televizi jim dali zadarmo, chápeš? Jako za odměnu... no to je jasný!“²⁵³ Kromě proměny každodenního života východních obyvatel, kdy zvyky nahradily národní výbory a bajky s pověstmi televize, se setkáváme i s určitou pasivitou lidí, kteří postrádají iniciativu a čekají na zázrak společně s lahví alkoholu. Svou cestu na východ završuje Potok na Slovensku u maďarských hranic v obci Kyselica: „Tohle bylo dno. Byla tu směs, spodina východní Evropy, hlavně ruský, polský a rumunský handlíři. Ale takový, který nemohli jinak.“²⁵⁴

²⁴⁶ V této souvislosti bychom rádi zmínili prózu, polského spisovatele a přítele Jáchyma Topola, Andrzeje Stasiuka *Jak jsem se stal spisovatelem*, která líčí události generace disidentů v sedmdesátých a osmdesátých letech. Topol mimo jiné publikoval doslov této knihy pod názvem *Jak jsme táhli za Stasiukem*. STAISUK, Andrzej. *Jak jsem se stal spisovatelem: pokus o intelektuální autobiografii*. Praha: Prostor, 2004. ISBN 80-7260-124-5. 227 s.

²⁴⁷ TOPOL, Jáchym. *Sestra*. s. 25.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 26.

²⁴⁹ ENGELKING, Leszek. „V mládí jsem občas chtěl být Polák...“ Polsko, polština a Poláci v románu *Sestra* Jáchyma Topola. In: *Otevřený rány: vybrané studie o díle Jáchyma Topola*. s. 79.

²⁵⁰ TOPOL, Jáchym. *Sestra*. s. 295.

²⁵¹ Tamtéž, s. 297.

²⁵² Tamtéž, s. 336.

²⁵³ Tamtéž, s. 297.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 347.

Jak jsme již zmiňovali, stěžejní část románu se odehrává v prvních letech po sametové revoluci, kdy se život dal do pohybu po letech nehybnosti. Převrat roku 1989 však není vypravěčem popisován přímo, neboť jak píše Zandová: „*vypravěč přechází od pozorování exodu východních Němců, který stál na samém počátku pádu komunismu, rovnou do doby postkomunistické.*“²⁵⁵ Sestra začíná útekem východních Němců přes Prahu, Potok s Malou Bílou Psicí procházejí náměstím plným uprchlíků, přičemž Praha zastává úlohu přestupní stanice na Západ, do světa svobody. „*Tam mi začal karneval. [...] Začalo to smetením zdí a vyměňováním suvenýrů, zuřivým cestováním, [...]*“²⁵⁶ Obdobnou mezizastávku na cestě na Západ představuje Berlín, přes který proudily davy lidí z Východu. Z tohoto důvodu je tedy pro německé město příznačné označení: křižovatka dvou světů a časů.²⁵⁷

Zatímco období komunismu autor líčí jako dobu Kanálu, kdy převládala šed' kyselého času, v roce 1989 dochází k tzv. výbuchu času a nastává nový letopočet: „*Jistě pamatujete na roky 1 a 2 a 3 a dál, když jsme vylezali z Kanálu, pomalu a opatrně, aby nás hned nedostal vzduch.*“²⁵⁸ Společně s časem však vybuchla i čeština,²⁵⁹ jazyk, který byl zatuhlý se najednou uvolnil. Topol v Sestře vedle cizích jazyků (například angličtina, němčina, ukrajinština, francouzština či slovenština) pracuje i s nářečím, argoty a slangy. Postupně sledujeme proměnu totalitního Československa, které spolu s nabytou svobodou vstupuje do světa nového (leckdy krutého a šíleného) řádu. Čas se zrychluje, a to až natolik, že doba lidí doslova předbíhá.

Symbolický obraz Západu je v románu konstruován v souvislosti s líčením atmosféry polistopadové doby. Již na počátku textu je Západ označován za Ráj,²⁶⁰ později tento prostor reprezentují nejmenované žádoucí země. Pro Němce představuje západní svět neznámé prostředí, od kterého se odráží naděje na lepší, a hlavně svobodný život. V části textu, která líčí odjezd Němců z Prahy se již setkáváme se západními symboly (s plechovkou od Coca Coly a s balíčkem žvýkaček), které představují „*lesklý pozdrav kapitalismu*“.²⁶¹ Potok přitom uvažuje nad budoucností: „*Třeba až komunisti pudou do háje, tu bude kapitalismus. [...] Všechno bude soukromý, něčí, snil jsem, i ty tramvaje, i to kafe, co si dám sám.*“²⁶²

Vzhledem k již vytvořené typologii Západu můžeme tento symbolický prostor označit za *liberálně demokratický, nezávislý* či *dynamický*, jinými slovy také za *svobodný* a *otevřený*.

²⁵⁵ ZANDOVÁ, Gertraude. „Výbuch času“ 1989: Jáchym Topol a staronový svět jeho románu Sestra. In: *Otevřený rány: vybrané studie o díle Jáchyma Topola*. s. 23-24.

²⁵⁶ TOPOL, Jáchym. *Sestra*. s. 7-8.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 217.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 154.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 116-117.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 12.

²⁶¹ Tamtéž, s. 19.

²⁶² Tamtéž, s. 21.

Komunistický režim je nahrazen demokratickým systémem vlády, místo kolektivismu je důraz kladen na individualismus apod. V románu také nalezneme typické symboly *produktivního* Západu, jako je tržní kapitalismus, konzumní společnost či materiální způsob žití. Praha se stává místem magického světa byznysu, což Topol přirovnává ke zlaté horečce, která vypukla v Kanadě v oblasti řeky Klondike: „[...] a tu a tam se naskytly další kšefty... a kšeftíky... a neubývalo jich... protože tohle byl a je Klondike... Divokýho Východu.“²⁶³ Potok se svými přáteli zakládá „firmu“, obchodují s indickými látkami a pronajímají domy. Ideologii bývalého režimu nyní nahrazují peníze, kolem kterých se doslova točí celý nový svět: „[...] peníze jsou dluhy, papíry s razítky i bez nich, peníze rostou z peněz, rozmnožují se dělením jak buňky... peníze jsou slova, známosti, podrazy, sliby, [...]“.²⁶⁴ Současně vzniká i nový „čarodějný jazyk ekonomiky“,²⁶⁵ jež symbolizuje kapitalistickou ekonomiku a individualistickou společnost.

S proměnou české země souvisí i příchod velkého počtu gastarbeiterů, ať již Laosanů či Vietnamců, jež si zde budují své obchodní zájmy: „[...] a bastardí Bohemie dostávala do zkoratělejších tepen čerstvou asijskou dávku.“²⁶⁶ Postavy gastarbeiterů se objevují také v prostoru multikulturního Berlína, kde vedle sebe žijí například Němci, Řekové, Italové, Turci nebo Poláci. Město se tak postupem času stává Královstvím či mořem kanaků: „Všichni jsme Kanaci. Megarasa z tunelu. Celá ta parta tehdy v Berlunu na cestě do Evropy.“²⁶⁷ Vedle výrazu „kanak“ užívá Topol také pojetí „kmene“. Přesněji řečeno kmen lidí, kteří jsou spojeni stejným životním osudem či minulostí. Berlín je obýván nejen místními obyvateli, avšak i jednotlivými kmeny, které aby přežily, soustředí se na svůj byznys. Postupem času však mezi nimi dochází k úzkému kontaktu, ať už jde o běžnou komunikaci (vzniká kanacký či předbabylonský jazyk)²⁶⁸ či výměnu zkušeností, a tak dochází k míšení. Z toho důvodu je tedy Berlín v textu často označován jako Království kanaků.²⁶⁹ Západ představuje v myslích gastarbeiterů jakýsi *magický* a *lákavý* prostor, kam většina přichází s nadějí na lepší budoucnost: „Zdrhly sem před válkou, strašidelnou ulicí, fabrikou.“²⁷⁰ Symbolický prostor Západu je zde silně idealizovaný, neboť jej autor přirovnává ke zlatému snu či pokladu.

Zkušenost se západním světem líčí také Potok, když vzpomíná například na vřelý přístup prodavaček v obchodech: „To já se v krámech styděl. [...] Příliš mnoho úsměvů, samý

²⁶³ Tamtéž, s. 59.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 32.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 38.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 43.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 213.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 217.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 372.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 220.

ohledy, moc laskavosti. ²⁷¹ Sledujeme především jeho obdiv k výtvarným (znakům jako džíny, džípy, žvýkačky, hamburgery, vysokofrekvenční dálnice apod.) *pokročilého* či *progresivního* Západu: „*Aspoň sme civěli na autáky: to byly ale brka, káry a kalibry! Sliny nám kapaly.*“²⁷²

Nicméně v textu nacházíme i řadu negativních konotací Západu, především v souvislosti s Prahou, která je reprezentována penězi ovládanou, násilnickou, individualistickou, materialistickou a konzumní společností. V českém prostoru dochází ke změnám životního stylu a k proměně rodiny, z obyvatel se stávají hezčí vitamínoví lidé, kteří žijí workoholismem, aby mohli strávit dovolenou na Kanárských ostrovech, zlepšit si zevnějšek plastickými operacemi, nebo si koupit luxusní automobil značky BMW.²⁷³ *Děti kromě toho představují osamělé bytosti:* „[...] *nemaj nikoho, maj TV a pak ten prostor vyplněnej tojflíkama.*“²⁷⁴ Když Potok prochází ulicemi svobodné Prahy, zaujme ho výloha hračkářství, ve které je vystaveno zcela odlišné zboží („kapitalistické fantasmagorie“),²⁷⁵ než na jaké byl v socialistickém Československu zvyklý. V důsledku kapitalismu si lidé již nevystačí se základními potřebami a stávají se náročnějšími konzumenty. Tento proces přitom souvisí i s nastupující globalizací. Na pultech obchodů se například objevují neznámé plody, různé druhy džusů či jiného nepotřebného zboží, které je zabaleno v barevných igelitových obalech.²⁷⁶ Potok se přitom nebrání kritice nadměrného plýtvání potravinami,²⁷⁷ což narušuje vytvořenou typologii o *šetrném* či *hospodárném* Západu.

Zásadní úlohu zde přitom zastává všudypřítomná reklama, ať již na „Šťastnou rodinu“ nebo „Pepsi kolu“,²⁷⁸ která konotuje poselství o bohatství, kráse, individualismu, svobodě či technické vyspělosti. České prostředí se stává součástí barevného světa jako v časopise. Topol se v této souvislosti negativně zmiňuje také o „reklamních panelech na rozličné zbytečné zboží“,²⁷⁹ které západní a žádoucí lidé (Američané) postavili na pohřebištích Indiánů.

Autor se zabývá i současným fenoménem, když píše: „[...] *dneska je móda říkat: Nemám čas, lidi si připadaj ohromně důležitý, že nemaj čas, že pracujou, připadaj si skoro jako*

²⁷¹ Tamtéž, s. 222-223.

²⁷² Tamtéž, s. 161.

²⁷³ Tamtéž, s. 63.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 57.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 55.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 394.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 395.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 130.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 189.

Američani na těch svých schůzích při řešení neřešitelného a nekoukaj se už okolo. ²⁸⁰ Z lidí se tak stávají chladné, prázdné a mechanické bytosti, otroci západní (strojové) civilizace.

S odlišným autoimagem Čechů se setkáváme prostřednictvím sílícího pravicového extremismu, rasismu či xenofobie. Typickým představitelem „českého chlapíka“ je pan Kučera, který *„vynáší odpadky a je v nátělníku. Potí se. Má rád fotbal, televizi, maso, porno, své prachy, své vzpomínky, své auto, nemiluje nic.*“²⁸¹ Češi jsou pak především popisováni jako „psi z Východu“,²⁸² na jejichž nátuře se projevil život v socialismu. V dobách, kdy byli lidé uzavřeni za hranicemi své země, si tak zvykli na homogenní obyvatelstvo. Z toho důvodu vznikají xenofobní či rasistické nálady. Pokud nenastane doba, kdy budou různě odlišní lidé schopni vzájemného soužití, kmeny podle Potoka nikdy nezaniknou: *„Snad tedy, říkal sem si, bude bohužel nutný... opravdu bohužel: ještě pár Osvětimí, Zdí, tu a tam Gulag... ujít ještě další stezku... než to všem dojde.*“²⁸³

²⁸⁰ Tamtéž, s. 426.

²⁸¹ Tamtéž, s. 176.

²⁸² Tamtéž, s. 157.

²⁸³ Tamtéž, s. 218.

3.2. Magdaléna Platzová

Autorku žijící v zahraničí, konkrétně ve francouzském Lyonu, můžeme přiřadit ke spisovatelům mladé generace (například Radka Denemarková, Jaroslav Rudiš, Petra Soukupová, Petra Hůlová nebo David Zábranský), která se začala profilovat v devadesátých letech a na počátku 21. století. V tvorbě těchto autorů se objevuje téma střední Evropy, především druhá světová válka, holocaust, komunistická diktatura, rok 1968 a léta normalizace. Kromě toho vstupuje do popředí také nová tendence, přesněji tematická linie s motivem svobodného cestování s překračováním hranic, potažmo i tematizace Východu a Západu.

Magdalena Platzová narozená v Praze studovala ve Spojených státech a v Anglii. Poté absolvovala magisterské studium filosofie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Spisovatelka je známá také jako novinářka, překladatelka a autorka několika divadelních her. V letech 2001–2004 působila v *Literárních novinách* jako literární redaktorka. V současnosti přispívá do týdeníku *Respekt* (Dopis z Lyonu).

Autorka do české literatury vstoupila v roce 2003 sbírkou povídek *Sůl, ovce a kamení*,²⁸⁴ která se tematicky váže k prostředí chorvatské Dalmácie. O rok později Platzová publikovala novelu *Návrat přítelkyně*,²⁸⁵ kde se opět, prostřednictvím devatenáctileté Magdaleny, navrácí k cizímu prostředí. Tentokrát jsou obrazy krajiny věnovány Indii, Švýcarsku nebo Paříži. Třetí autorčinou knihou, vydanou v roce 2006, je román *Aaronův skok*,²⁸⁶ který líčí osudy tří žen, především pak tragický osud rakouské židovské malířky Berty Altmannové.

V roce 2008 vyšly Platzové povídky o mužském vidění světa s názvem *Recyklovaný muž*²⁸⁷ a v letech 2013 román *Anarchista*,²⁸⁸ který se odehrává za oceánem, ve Spojených státech. Poslední knihou je *Druhá strana ticha*²⁸⁹ z roku 2018, jejíž příběh o vztahu mezi manželi Platzová umístila do francouzského Lyonu, kde v současnosti žije se svým manželem a třemi dětmi.

3.2.1. Sůl, ovce a kamení

Debut Magdaleny Platzové nás na rozdíl od Jáchyma Topola zavádí do cizího exotického prostředí, přesněji do chorvatské Dalmácie, kterou blíže poznala díky svému

²⁸⁴ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Sůl, ovce a kamení*. Praha: One Woman Press, 2003. 125 s. ISBN 80-86356-20-5.

²⁸⁵ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Návrat přítelkyně*. Praha: One Woman Press, 2004. 140 s. ISBN 80-86356-30-2.

²⁸⁶ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Aaronův skok*. Praha: Torst, 2006. 200 s. ISBN 80-7215-283-1.

²⁸⁷ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Recyklovaný muž*. Praha: Torst, 2008. 128 s. ISBN 978-80-7215-348-0.

²⁸⁸ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Anarchista: poznámky k románu*. Praha: Torst, 2013. 208 s. ISBN 978-80-7215-457-9.

²⁸⁹ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Druhá strana ticha*. Praha: Milan Hodek, 2018. 258 s. ISBN 978-80-87688-75-5.

prvnímu muži. Jak jsme již zmiňovali, jedná se o soubor čtyř volně propojených povídek, které líčí převážně životní osudy a každodenní události obyvatel Balkánského poloostrova. Některé příběhy však čtenáře zavedou do známého českého prostředí.

První povídka s názvem *Veronika* nese název podle hlavní protagonistky, téměř devadesátileté dámy a vdovy.²⁹⁰ Příběh se odehrává v současnosti, přičemž líčí životní události Veroniky a její rodiny. Er-formou vyprávění jsou předně popisovány dějiny a zašlé časy jednotné Jugoslávie.

Příběh začíná ránem, kdy Veronika na prahu dveří objeví proutěný koš s třešněmi a obává se, že je v něm ukrytá bomba. Hlavní postava je v textu terčem nenávisti: „*Kvůli nebožtíku manželovi i mladšímu synovi, který napsal román o chorvatském fašismu a potom utekl ze země.*“²⁹¹ Chorvatský fašismus, o kterém budeme dále ještě hovořit, se zrodil v meziválečném období a svůj vrchol zaznamenal v průběhu druhé světové války. Předně se stal jedním z důvodů pro rozkol mezi Srby a Chorvaty.²⁹² Dodnes je fašistická minulost citlivým, a ne zcela uzavřeným tématem, což vyplývá také z textu: „*Jenomže Veronika ji cítí, tu nenávist, [...] Tuhle zemi posedl ďábel a ten se jen tak nevzdá.*“²⁹³

Již jsme nastínili, že v povídce se jedná o jakýsi průřez dějin Jugoslávie. V roce 1911, kdy se Veronika narodila, byl ostrov nedaleko od Splitu až do konce první světové války a vzniku Jugoslávského království pod nadvládou Italů.²⁹⁴ Některí obyvatelé ostrova byli určitým způsobem soběstační, odkázáni na půdu, kde chovali ovce a pěstovali olivy. Jiní se naopak živili rybolovem nebo vykonávali profesi námořníka. Z hlediska postavení žen se kladl důraz na výchovu dívek, jež se v budoucnosti měly stát dobrou hospodyní a manželkou. „*Číst a psát umíš, trochu počítat, brzy se vdáš, budeš mít děti, ve službě se alespoň naučíš vařit a starat se o dům a nebudeš doma ujídat.*“²⁹⁵ Veronika se záhy po škole ocitá ve službě staré paní. Zde se setkáváme s *iracionální* či *emocionální* představou jakési proměny světa, v souvislosti s čarodějnicemi, které v současné době již neexistují: „*Tehdy to na ostrovech nebylo nic neobvyklého. [...] Čarodějnice vypadaly jako docela obyčejné ženské, ale jak přišel víchr a*

²⁹⁰ Ve skutečnosti se jedná o maminku autorčina prvního manžela.

²⁹¹ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Sůl, ovce a kamení*. s. 11.

²⁹² AUSKÝ, Stanislav A. *Dobrovolníci: evropská politika a druhá světová válka*. Praha: Dita, 2002. ISBN 80-85926-35-0. s. 147.

²⁹³ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Sůl, ovce a kamení*. s. 11.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 13.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 13.

*bouřka, musely ven a lítat.*²⁹⁶ Autorka současný svět prostoru Dalmácie označuje za formu zla, zatímco v minulé době vše řídil Bůh.²⁹⁷

Postava Ivana (manžela Veroniky) se v textu objevuje v souvislosti s komunismem a s přední postavou jednotné Jugoslávie, Josipem Brozem neboli Titem. Ocitáme se v období, kdy komunisté patří mezi nelegální politickou skupinu.²⁹⁸ „*Na větších shromážděních, kde mohli být i donašeči, mluvil jen o zkrácení pracovní doby a včasném vyplácení mezd, ale jednotlivcům rozdával agitační komunistické brožurky.*“²⁹⁹ Prostřednictvím postavy Tita se setkáváme s několika historickými reáliemi, ať již v souvislosti s jeho vězněním v Mariboru,³⁰⁰ s konfliktem komunistických partyzánů a radikální organizace Ustaša, nebo s jednotnou socialistickou Jugoslávií, která byla jakousi nadějí pro budoucnost.³⁰¹

Z hlediska vzpomínek hlavní protagonistky se dovídáme o událostech, které mapují rok 1931: „*V Německu Hitler zdolával poslední příčky žebříku, po kterém se hrabal k moci. Japonsko se pustilo do masakrů v Číně. [...] V Itálii vládl s požehnáním krále Benito Mussolini, který [...] podporoval hnutí chorvatských nacionalistů.*“³⁰² Chorvatský nacionalismus je z hlediska dějin spojován především s Ustašovským chorvatským osvobozeneckým hnutím (později neslo název Ustaša – chorvatská revoluční organizace), které založil Ante Pavelić.³⁰³ Tato organizace předně usilovala o vytvoření zcela nezávislého Chorvatska³⁰⁴ a zcela se distancovala od jugoslavismu i Jugoslávie v jakékoli podobě.³⁰⁵ Během druhé světové války, kdy došlo k několika konfliktům s komunistickými partyzány v čele s Titem, se Ustašovci vyznamenali především svou krutostí³⁰⁶ či barbarstvím, „*což byl všeobecný a trvalý jev války na Balkáně.*“³⁰⁷ Ustašovský režim představoval pro civilní obyvatelstvo skutečné zlo, které můžeme doložit i následující ukázkou, kdy Ivan na promenádě potkává mladého muže

²⁹⁶ Tamtéž, s. 15.

²⁹⁷ Platzová symbolizuje prostor Chorvatska kulturním znakem jako je katolická víra, avšak také jistou dávkou sentimentalismu či nostalgie po jednotné Jugoslávii.

²⁹⁸ CABADA, Ladislav, KOLARČIKOVÁ, Markéta. *Balkánské komunismy*. s. 129.

²⁹⁹ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Sůl, ovce a kamení*. s. 17.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 22.

³⁰¹ Tamtéž, s. 29.

³⁰² Tamtéž, s. 22.

³⁰³ RYCHLÍK, Jan, PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-885-3. s. 265.

³⁰⁴ Za vůdce svobodného a nezávislého státu s názvem Hrvatská Država se Ante Pavelić prohlásil v roce 1941.

AUSKÝ, Stanislav A. *Dobrovolníci: evropská politika a druhá světová válka*. s. 151.

³⁰⁵ RYCHLÍK, Jan, PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. s. 265-266.

³⁰⁶ Ustašovský režim se podílel na genocidě srbského, židovského a romského obyvatelstva. CABADA, Ladislav, KOLARČIKOVÁ, Markéta. *Balkánské komunismy*. s. 132.

³⁰⁷ AUSKÝ, Stanislav A. *Dobrovolníci: evropská politika a druhá světová válka*. s. 157.

s typickým vzhledem ustašovců a jež mu připomene nedávnou minulost: „*Vrátil se domů, bledý a zesláblý, a lehl si do postele. [...] 'Ženo, připrav, co je třeba. Bude válka.'* [...]“³⁰⁸

Druhá světová válka měla neblahý vliv i na hlavní protagonistku, která v roce 1944 při leteckém útoku na Split, musela s dětmi opustit domov a plout do Afriky, kde Angličané budovali tábory pro evakuované.³⁰⁹ Poválečné období Jugoslávie symbolizuje již zmíněná postava Tita: „*V roce 1948 Tito opustil Stalinovu politickou linii a vydal se i s novou Jugoslávií vlastní politickou cestou.*“³¹⁰ Původně Tito utvářel druhou Jugoslávii v podobě „vzorného následovníka stalinského Sovětského svazu.“³¹¹ V průběhu padesátých let, kdy země opustila totalitní výklad komunistické ideologie, se Jugoslávie spolu se svým vlastním socialismem nacházela v „šedé sféře“ mezi dvěma existujícími bloky, Východem a Západem.³¹² Titova Jugoslávie, přesněji Socialistická federativní republika Jugoslávie, se oproti jiným komunistickým systémům vyznačovala nadějným hospodářským vývojem a politickou liberalizací.³¹³ Platzová v první povídce znázorňuje „jugonostalgií“, či „titonostalgií“, která se objevuje po rozpadu Jugoslávie.³¹⁴ Popularita režimu souvisela především s nastolením míru mezi jednotlivými etniky i s možností svobodně cestovat. Jugoslávie svým způsobem představuje symbolickou hranici mezi Východem a Západem.

Rok 1973 představuje v příběhu zlomový okamžik, neboť se navrací občanské nepokoje, spojené se silicím nacionalismem. Zatímco Jugoslávie přežila svého tvůrce, v letech 1990 se moci ujímá strana, „[...] která se otevřeně hlásila k odkazu samostatného chorvatského státu z roku 1942. Oprášila fašistické symboly a hymnu, slavné historické okamžiky, a hlavně minulé křivdy a ústrky.“³¹⁵ Minulost neskončila, nýbrž stále proniká do současnosti a ovlivňuje životy lidí.

Platzová zobrazuje prostor Balkánu jako temné prostředí, na jehož obraze se dlouhá léta podíly konflikty hlavně katolických Chorvatů a ortodoxních Srbů. Balkán se v této souvislosti stává synonymem pro *nekulturní, primitivní a barbarskou* oblast, kterou symbolizuje všudypřítomné násilí, revoluce a despotismus.

³⁰⁸ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Sůl, ovce a kamení*. s. 35.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 27.

³¹⁰ Tamtéž, s. 29.

³¹¹ CABADA, Ladislav, KOLARČÍKOVÁ, Markéta. *Balkánské komunismy*. s. 139.

³¹² TEJCHMAN, Miroslav, LITERA, Bohuslav. *Moskva a socialistické země na Balkáně 1964-1989: vnější a vnitřní aspekty vývoje a rozpadu sovětského bloku na Balkáně*. Praha: Historický ústav, 2009. ISBN 978-80-7286-142-2. s. 57.

³¹³ CABADA, Ladislav, KOLARČÍKOVÁ, Markéta. *Balkánské komunismy*. s. 13.

³¹⁴ Tamtéž, s. 15.

³¹⁵ Tamtéž, s. 34.

V druhé povídce (která nejvíce kontrastuje s první) s názvem *Všechny kultury mají svůj vrchol* sledujeme osudy současných balkánských emigrantů, kteří žijí v Praze. Kromě toho Platzová pracuje s autoimagem Čechů, jež jsou v povídce lehce zesměšněni, neboť v sobě nosí zaryté předsudky vůči cizincům.

Hlavní protagonistkou je paní Květa, která „pracuje“³¹⁶ v luxusní budově na Václavském náměstí. Sledujeme ranní ruch města, které symbolizuje uspěchanou dobu, individualismus, svobodu a kapitalismus, respektive *produktivní Západ*: „*Je krátce před devátou, úředníci i prodavači spěchají do práce. Oči zabodnuté do chodníku před sebou, v jedné ruce telefon a v druhé aktovku, každý míří svým směrem.*“³¹⁷ Praha s obchodními domy, reklamami, McDonaldem či Baťou se nachází v přímém kontrastu s postavou Tuláčka. „*Obešel už celé Václavské náměstí, dojedl všechny zbytky párků, podíval se do všech košů.*“³¹⁸ Jediné, co o něm víme, že přichází do světa hromadné spotřeby a masové kultury z mongolských stepí. Západ reprezentovaný Českou Republikou pro něj znamená cizí prostředí, které se odlišuje od jeho vlasti. „*Tohle je jiný vítr než u nich doma. Tenhle pofukuje sem a tam, málokdy se pořádně opře, a když tak kratičce, rychle se unaví.*“³¹⁹

České prostředí je domovem také Jugoslávce Vladimíra, který ve své firmě zaměstnává paní Květu a s její dcerou tvoří pár. „*Paní Květa už svou dceru vidí na luxusní jachtě, Bílá vlajka ve Splitu.*“³²⁰ Vladimír v souvislosti s idealizovanou vizí zkrátka představuje výbornou partii. Současně jsou však Jugoslávci ze strany Čechů terčem mnoha předsudků: „*Chytili ho a zjistili, že je to kosovský Albánec. Už nám to sem leze! Tady na Václaváku má každéj v kapse kudlu, a ty jejich oči, jak vlci.*“³²¹ Z tohoto hlediska lze Východ označit za barbarický a plný násilí. V opačném případě jsou Jugoslávci stereotypně popisováni prostřednictvím nelegálních a zločinných metod: „*Je to banda prolhaná, tihle Slovani z jihu. Všechno verbež, mafie. Ať přijdete v Praze do kterékoli restaurace nebo baru, majitelé jsou vždycky od nich anebo Arabové. Perou tam peníze.*“³²² V souvislosti s utvářením autoimaga Čechů autorka klade důraz na xenofobní tendence. V jiném případě jsou pak Jugoslávci znázorněni jako duchovně založení lidé, ať již z hlediska katolické víry či z uznávání východní medicíny.

³¹⁶ Spíš bychom měli uvést, že neustále telefonuje se svými přítelkyněmi.

³¹⁷ PLATZOVÁ, Magdaléna. *Sůl, ovce a kamení*. s. 43.

³¹⁸ Tamtéž, s. 51.

³¹⁹ Tamtéž, s. 51.

³²⁰ Tamtéž, s. 48-49.

³²¹ Tamtéž, s. 44.

³²² Tamtéž, s. 48.

V této povídce se prostřednictvím Vladimíra objevuje výrok, že „*Všechny kultury mají svůj vrchol, po kterém následuje pád.*“³²³ Toto sdělení můžeme interpretovat jako určitou představu o apokalypse či zániku západní civilizace.

Třetí povídka *Sezóna na ostrově* čtenáře zavádí opět k Jaderskému moři, do panenské přírody, kam z civilizace přijíždějí západní turisté. Přičemž sledujeme různé životní osudy. Prostor Dalmácie nabývá na exotickém a přitažlivém významu: „*Z žen se v blízkosti moře staly divoženky, mají hladové oči a mužského by rozsápaly.*“³²⁴ Do zátoky, do domu Marie a Grga, přijíždí z Rakouska obchodník stálý host Klaus Hajek se svou rodinou a milenkou. Velkou událost pro ostrovany představuje postava černošky Oly, která je provdaná za syna Klause: „*Černochoy viděli jenom na obrázku, ani v televizi ne, ta jim ukazuje zeleně.*“³²⁵ Ola pochází z Dominikánské republiky, kde pořád snila o Evropě, Paříži a Římu. Místo toho však žije ve Vídni, kde je nešťastná. Určitou frustraci ze života zažívá také Rajkova žena Milica, která „*nemá ráda ryby. Nesnáší ostrý vítr a slunce a nikdy se nekoupe.*“³²⁶ Přitom by se ráda vrátila zpět do hlavního města, které symbolizuje civilizaci a život plný užívání. V zátocce a de facto na periferii zažívá totiž opravdovou nudu: „*Na tuhle divočinu ona není, a ta otrava ji jednou zabije. Kdyby ji vzal Rajko alespoň někdy do městečka, [...].*“³²⁷

Poslední povídka *Sůl, ovce a kamení* je vyprávěna v ich-formě a objevují se v ní autobiografické rysy. Hlavní protagonistka se svým přítelem koupí dům na ostrově, který je idylickým prostředím pro obyčejný život. Západ v tomto textu představuje především svět technické vyspělosti a přepychu, což můžeme doložit následující ukázkou: „*Dostávali za to z Německa nevídané dárky: vysavač, fén, elektrickou pilu, mixér. Berna se nafukovala a všude Wolfganga a sestřenici chválila.*“³²⁸ Magdaléna v příběhu nakonec zjišťuje, že na ostrově žít již nechce.

³²³ Tamtéž, s. 45.

³²⁴ Tamtéž, s. 64.

³²⁵ Tamtéž, s. 66.

³²⁶ Tamtéž, s. 61.

³²⁷ Tamtéž, s. 70.

³²⁸ Tamtéž, s. 98.

3.3. Edgar Dutka

Literární tvorba spisovatele Edgara Dutky je úzce spjata s jeho životním osudem. V sedmi letech, kdy jeho matku zatkli komunisté, neboť pomáhala převádět lidi na útěku přes státní hranici do Rakouska, byl společně se svou starší sestrou umístěn do dětského domova. Z vězení jeho matka nakonec utekla a dostala se na Západ, do Austrálie. Edgara si později osvojili pěstouni, díky kterým mohl studovat. Se svou matkou se Dutka setkal až po dvaceti letech, v roce 1968, kdy mu bylo umožněno odcestovat na rok do Austrálie.

„Typičnost mého osudu spočívá v tom, že jsem byl, jako statisíce spoluobčanů, po celý svůj aktivní život kádrově nespolehlivým, tedy „druhořadým občanem“.“³²⁹ Kromě toho musel Dutka svou matku dlouhá léta zapírat. Rodiče mu nahradili pěstouni, díky kterým mohl odejít studovat chemii do Pardubic, kde se mimo jiné setkal i s divadlem a výtvarným uměním. Prostřednictvím četby americké literatury začal uvažovat o psaní, vystřídal řadu zaměstnání a později po návratu z Austrálie se přihlásil na Katedru scenáristiky a dramaturgie FAMU. Z hlediska filmové tvorby je Dutka spojován se Studiem Jiřího Trnky a studiem Bratři v triku. Od roku 1992 také vyučuje scenáristiku a dějiny animovaného filmu na FAMU v Praze.

První kniha *U útulku 5*³³⁰ spisovatele Edgara Dutky, která byla nominována na Magnesii Literu, vznikla již v první polovině šedesátých let, avšak vydání se dočkala až v roce 2003. Jedná se o soubor autenticky vyprávěných povídek, kde postava chlapce líčí svůj život v dětském domově po matčině zatčení. Velký ohlas zaznamenala především druhá próza věnovaná australské tematice *Slečno, ras přichází*³³¹ z roku 2004, za kterou autor obdržel v roce 2005 Státní cenu za literaturu. Austrálií se spisovatel inspiroval také v povídkovém souboru *Záliv osamění & zapomenuté australské povídky*³³² z roku 2007. Zmínit bychom zajisté měli také knihu *Stažení z kůže ze tmy vycházíme*, kterou Dutka publikoval v roce 2007. Obsahem jsou povídky zachycující z různých úhlů pohledů tyranii komunistického režimu. Dutka dle slov literárního kritika Josefa Chuchmy „dosáhl intenzity, která je v současné české literatuře mimořádná. Na takové stránky se nezapomíná.“³³³

³²⁹ BALAŠTÍK, Miroslav. „Nevadilo mi přespat na lavičce v parku...“ [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/10-2005/nevadilo-mi-prespat-na-lavice-v-parku>

³³⁰ DUTKA, Edgar. *U útulku 5*. Praha: Prostor, 2003. 224 s. ISBN 80-7260-092-3.

³³¹ DUTKA, Edgar. *Slečno, ras přichází*. Praha: Prostor, 2004. 240 s. ISBN 80-7260-121-0.

³³² DUTKA, Edgar. *Záliv osamění & zapomenuté australské povídky*. Jihlava: Listen, 2007. 157 s. ISBN 978-80-86526-28-7.

³³³ CHUCHMA, Josef. Tahle Dutkova pomsta věru není sladká. [online]. 2007 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/tahle-dutkova-pomsta-veru-neni-sladka-d83-/literatura.aspx?c=A070510_191717_literatura_kot

Volným pokračováním autorova debutu je pak titul *Matka vzala roha*³³⁴ z roku 2016, kde se čtenář setkává s povídkami, které zachycují matčin osudný útěk, chlapcův život v náhradní rodině, jeho mládí v normalizaci apod. O prozaické tvorbě Edgara Dutky můžeme říci, že je charakteristická autobiografickými prvky, které evokují jeho životní cestu. Spisovatel ve svých knihách zejména uplatňuje podobně laděná témata, jako je především „*situace člověka poznamenaného zuřivou totalitou padesátých let*.“³³⁵

3.3.1. Slečno, ras přichází

Druhá kniha Edgara Dutky je věnována Austrálii, jeho druhé domovině s exotickou faunou a flórou, kterou mohl prostřednictvím své matky několikrát procestovat. Zatímco dříve byla Austrálie romantickým a staroanglickým místem,³³⁶ nyní se proměňuje k nepoznání. Jak autor uvádí, „civilizuje se“: „*kde byly nádherné liduprázdné zálivy, jsou nyní jacht-kluby pro vyvolené, podél kilometrů pláží jsou japonské hotely s japonskou obsluhou, u každého přírodního divu stojí dnes pokladna*.“³³⁷ Právě lidská civilizace v kontrastu s divočinou je jedním z témat Dutkovy prózy.

Dle literárního kritika Chuchmy můžeme dílo označit za existenciální román, ve kterém se rozhodujeme, „*jestli chceme být ovládáni lidmi, nebo budeme preferovat svobodu i za předpokladu tragických událostí*.“³³⁸ Příběh jediného dne vypráví umírající fenka Bojana v ich-formě, která v těžkých bolestech přemítá nad životem, vzpomíná na své pány, Nelu a Joa, jejich přátele a také na své psí blízké. Přestože se v knize setkáváme s motivem smrti, příběh je spíše o oslavě života, kdy můžeme Bojaně závidět její svobodu. Text je vystaven záměrně bez kapitol s minimem odstavců, neboť zobrazuje nekonečný proud vědomí, kdy myšlenky přeskakují z jedné na druhou. Dle slov literárního kritika Petra Lyčky zvolil Dutka výborného zvířecího vypravěče, který „*udržuje nadhled, účinně brání sentimentalisticky zjitřenému tónu, k němuž by líčení komplikovaných a svízelných osudů jednotlivých postav mohlo sklouznout*.“³³⁹

³³⁴ DUTKA, Edgar. *Matka vzala roha*. Praha: Prostor, 2016. 173 s. ISBN 978-80-7260-336-7.

³³⁵ BALAŠTÍK, Miroslav. „Nevadilo mi přespat na lavičce v parku...“ [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/10-2005/nevadilo-mi-prespat-na-lavice-v-parku>

³³⁶ Počátky britské kolonizace spadají do let 1788.

³³⁷ BALAŠTÍK, Miroslav. „Nevadilo mi přespat na lavičce v parku...“ [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/10-2005/nevadilo-mi-prespat-na-lavice-v-parku>

³³⁸ CHUCHMA, Josef. Čtenářský deník... Edgar Dutka: Slečno, ras přichází. [online]. 2010 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10169663406-ctenarsky-denik/310295350020019-ctenarsky-denik-edgar-dutka-slecno-ras-prichazi/>

³³⁹ LYČKA, Petr. Životní bilance hloubavé feny aneb bojana vypráví. [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/9-2005/zivotni-bilance-hloubave-feny-aneb-bojana-vypravi>

Bojana líčí čtenáři osudy svých pánů a jejich přátel, kteří kolem roku 1948 s nástupem komunismu opustili své domovy v totalitním Československu a utekli do australského exilu. Austrálie na konci 40. a na počátku 50. let poskytla azyl desetitisícům lidí z různých evropských států, přičemž většina pocházela ze Střední a Východní Evropy.³⁴⁰ Dutka tak zobrazuje příběhy lidí v konfrontaci s velkými dějinnými událostmi, kdy nacistickou okupaci v Československu nahradila ta sovětská. Autor se v románu dotýká celoživotního rodinného traumatu, kdy jeho matka opustila Československo a malého syna zanechala v zemi. Ústřední postavou (vedle Bojany) je emigrantka Nela, „*neúnavný původce všelijakých karnevalů*“,³⁴¹ prototyp autorovy matky, která v příběhu figuruje jako stále vyvolávaná vzpomínka, neboť je již několik let po smrti.

Dutka v románu pracuje s bipolárním rozdělením světa, které vykrytalizovalo po roce 1945. V textu tak nalezneme základní binární opozice, jež jsou charakteristické pro reprezentaci Východu (unesené Evropy, Československa) v protikladu k Západu (Austrálii). Oba symbolické prostory jsou přitom líčeny prostřednictvím osudů emigrantů. Z hlediska zacházení s prostorem autor nepravdělně a samovolně přechází ze světa Západu do oblasti Východu, a naopak.

Východ (Československo) je symbolizováno okupujícími ruskými vojáky, kteří vystřídali vládu nacistického Německa. Symbolický prostor Východu v textu reprezentují znaky, obrazy jako státní hranice obehnané nekonečným plotem z ostatého drátu nabitý elektrinou, vojenská vězení, cely předběžného zadržení či vojáci s kulometry. Tyto symboly přitom činí z Východu uzavřený a nepropustný prostor, kde jsou lidé drženi jako ve vězení, či jako zvířata v kleci, „*ze které neexistuje žádný volný průchod naší svobodné vůli*.“³⁴² Dutka znázorňuje Východ v podobě totalitního světa, odkud se zoufalí lidé pokoušejí dostat pryč, na svobodu. Podobně jako postava Nely, která se „*o Štědrém večeru 1949 sama brodila vysokým sněhem přes zašpérovanou státní hranici ven ke svobodě*.“³⁴³ Útěk se jí však nezdařil a režim ji odsoudil na šest let do vězení. Nicméně paragraf překročení státní hranice nakonec naplnila. Východ můžeme vnímat také jako svět nadměrné byrokracie, kde mají platnost nesmyslné paragrafy a zákony, které zabraňují člověku přirozeně žít, avšak upevňují moc komunistického režimu. Do jisté míry je důležitým rysem východního světa (v textu Československa) také disciplinovaná a uniformní společnost, která jedná submisivně dle vládních nařízení. Postava

³⁴⁰ MILLER, Jaroslav. *Zapadlí vlastenci. Český exil v Západní Austrálii (1948-1989)*. Praha: Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-312-9. s. 22.

³⁴¹ DUTKA, Edgar. *Slečno, ras přichází*. s. 126.

³⁴² Tamtéž, s. 95.

³⁴³ Tamtéž, s. 34.

Tonyho představuje opak této společnosti, antipatii ke komunismu a za takové apolitické chování vykonává trest ve vojenském lomu. Jiný příběh nabízí postava Bruna, který utekl z republiky jako důstojnický čekatel poté, „co byl po válce převelen na východní Slovensko honit banderovce a viděl rozstřílená lidská těla.“³⁴⁴

Východ v souvislosti s nastolenou komunistickou diktaturou vyvolává také představy nebezpečí, ohrožení, agrese a zloby, což se u lidí projevuje náhle probuzeným strachem o svůj život. Obavy z komunistů mají nejen obyčejní lidé, ale také vysoce postavení opoziční politici a poslanci, kteří se pomocí „předáků“ Joa a Nely pokoušejí dostat za hranice země na Západ, do bezpečného a svobodného prostoru.

V rámci prostoru Východu se v textu setkáváme také s negativními postavami, jakými jsou komunisté. Ti jsou líčeni jako nadutí dacani,³⁴⁵ pomstychtivé osoby, kteří odplatu kladou na nevinné, jako v případě Petra (syna Nely), jenž nemohl kvůli útěku své matky studovat. V souvislosti s „osvobozeneckou“ armádou Malinovského, kterou tvořili převážně propuštění trestanci, jsou Rusové označováni za svoloč tatarskou a násilnickou.

Za určité znaky komunistické ideologie a propagandy, které se podílejí na utváření symbolického prostoru Východu, můžeme považovat transparenty se socialistickými a budovatelskými hesly podporující vedení Sovětského svazu či Komunistické strany, jako „*Se sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!*“.³⁴⁶ Podstatným znakem, který se objevuje v textu, je také symbol srpu a kladiva symbolizující spojení dvou společenských tříd dělnictva a rolnictva.³⁴⁷ Naopak taxi-slужba, která je symbolem západního kapitalismu, je v textu zaznamenaná „coby nepotřebná buržoazní živnost. Dělníci přece chodí do práce pěšky a nevadí jim to.“³⁴⁸ Východ tak můžeme označit za antikapitalistický a proletářský.

Z jiného pohledu je Východ také místem domova, pro československé emigranty nyní ztraceným, avšak plným nostalgie. Nela v kruhu svých přátel občas vyvolává idylické vzpomínky na vinné sklepy, hrabání sena, plavení koní v řece Moravě, chytání štik a sumců v tichých lesních tůních a na venkovské bály.³⁴⁹ Stesk po domově se projevuje vzájemným objímáním a „*za zpěvu Neliných milovaných moravských písní.*“³⁵⁰

V předešlé kapitole, kde jsme se zmiňovali o symbolických hranicích, jsme konstatovali, že jsou důsledkem určitého uvažování, jak nakládáme s prostorem, ve kterém

³⁴⁴ Tamtéž, s. 105.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 66.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 32.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 56.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 36.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 108.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 20.

žijeme. Dutka v románu mapuje hraniční linii Východu a Západu mezi totalitním (ruským) a svobodným (americkým) světem. Především poukazuje na státní hranici, přes kterou lidé směřovali do Rakouska na svobodu, v té době ještě slabě střeženou a poskytující tak únikový východ tisícům lidí.³⁵¹ Symbolickou hranici tvoří v románu také Železná opona a řeka Dunaj: „Tonyho problém nastal až na samém břehu Dunaje v rakouském Linci, když zjistil, že svoboda je až na druhé straně rozvodněné řeky, že je stále ještě v ruské okupační zóně a jediný most přes mohutnou, rozvodněnou řeku je obalen ostnatým drátem, opatřen závorou a ve dne v noci hlídán ruskými kulometry.“³⁵² Dunaj, rozvodněná hraniční řeka, představovala cestu do svobodné Vídně, přestože i tam se nacházeli ruští vojáci a policie, kteří čekali na běžence a vozili je zpátky do totalitního prostoru Východu.

Západ v románu zastává úlohu naprostého protipólu k Východu, je světem volnosti či svobody a do jisté míry i exotiky a divočiny. Nalezneme zde kontrast přírody a lidské civilizace, prostředí buše a města. Prostor Západu je v první řadě reprezentován krajinou, která vytváří nejen kulisy tohoto světa: „Venku v buši se už všichni probudili. Je tu pěkný rambajs. Šedočerní flétnáči, červené rozely, strakaté straky, i ponurý černý karavong se zlým žlutým okem se vrátil...“³⁵³

Západ reprezentovaný australským kontinentem v textu také figuruje jako neznámé a cizí prostředí, kam přicházejí českoslovenští emigranti, aby zde našli nový a lepší život: „Nakonec přišla z utečeneckého lágru v cizí zemi, v cizím světadílu, do cizího velkoměsta, bez přátel, bez jazyka, a jako tolikrát v nejisté situaci odkázaná jen sama na sebe.“³⁵⁴ S těžkými počátky v exilu se potýká nejedna postava, většina začíná u soustruhu, montážního pásu nebo v přístavu ve velkoskladu. Nela si po nějaké době odkoupí malou živnost v centru města George Street, dokonce i s domkem (chalupou, jak jí říká, neboť se jedná o idylickou vzpomínku na domovinu) na Východním pobřeží. Emigranti se postupem času začnou sdružovat, přijímají nové role, trpí stigmatem z minulosti, přičemž většina postav si pozmění svá česká jména na anglická. Západ se tak stává jejich novým domovem, ve kterém si Nela vytváří znovunalezený, náhradní ráj.³⁵⁵

³⁵¹ MILLER, Jaroslav, BUREŠOVÁ, Jana, TRAPL, Miloš. *Český exil v Austrálii (1948-1989)*. Praha: Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-519-2. s. 27.

³⁵² DUTKA, Edgar. *Slečno, ras přichází*. s. 83.

³⁵³ Tamtéž, s. 88.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 167.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 45.

Z hlediska sémantiky narativního prostoru můžeme o Západu uvažovat jako o otevřeném a neohrazeném prostoru v protikladu k uzavřenému a ohrančenému Východu. Platí to také pro místo jakým je buš, která je otevřenou náručí divočiny a opravdové svobody.

V textu je Západ symbolizován především svobodou, kapitalismem, konzumní společností, technickou vyspělostí, touhou po materialismu, pohodlnosti a bohatství. Například místní tisk Herald Sun od Čechoslováků čekává, že budou úspěšnou etnickou menšinou, která si bude půjčovat peníze od bank a stavět mrakodrapy.³⁵⁶ Charakteristickým znakem západního myšlení je město (podzemky, městské autobusy, hamburgery, KFC), ve kterém dochází k prolínání již zmíněných symbolů Západu. Kromě toho se v textu setkáváme i s pozůstatky britské nadvlády, v podobě koloniální architektury.

V souvislosti se západním stylem života se v románu prostřednictvím Bojany objevuje kritika současné civilizace: „*lidská civilizace jsou jenom samé návyky k poslušnému pohodlí, kdežto buš je permanentní zodpovědnost k sobě samému, buš je svoboda.*“³⁵⁷ Zpochybněn je také Západ v kontextu konzumní společnosti a touhy po materialismu, kdy lidé mají tendenci neustále kupovat a shromažďovat spoustu věcí: „*fetiše jsou jejich (nikoliv nás přirozených tvorů) permanentní zaklínadla, vidí v nich zhmotnění svých představ, dávají jim přednost před věčností přírody.*“³⁵⁸

V románu zastává klíčovou roli obraz Západu jako svobodné společnosti a volného trhu, který se nachází v protikladu ke komunistickému Československu, k zemi „*divných příběhů, s divnými pravidly.*“³⁵⁹ Kromě toho však nacházíme také kontrast přírody a lidské civilizace, kde se Dutka zabývá otázkou svobody.

3.3.2. Záliv osamění & zapomenuté australské povídky

V pořadí třetí kniha Edgara Dutky z roku 2007 je souborem povídek, ve kterých se opětovně shledáváme s australským kontinentem. Literární kritik Kryštof Špidla ve své recenzi uvádí, že „*Austrálie neplní funkci pouhé atraktivní kulisy, ale je prostoupena celým textem. Sama není tématem, ale přirozeným prostředím pro události.*“³⁶⁰ Již na obálce titulu se můžeme dočíst, že se jedná o zapomenuté povídky z autorova australského pobytu (1968-69). Jejich

³⁵⁶ Tamtéž, s. 30-31.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 211.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 94.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 163.

³⁶⁰ ŠPIDLA, Kryštof. Kniha pro opravdové chlapy. [online]. 2007 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2007/10-2007/kniha-pro-opravdove-chlapy>

obsahy i styl, kterým je před lety chtěl napsat, přitom uchovával ve své hlavě. Povídky vznikaly v Austrálii, pouze jedna z nich s názvem „Pštrosí tanec“ je z roku 1978.

Soubor povídek je rozdělen na dva oddíly. První část tvoří titulní povídka „Záliv Osamění“ v rozsahu šedesáti stran, druhý díl pak obsahuje zbývajících jedenáct krátkých próz a nese podtitul „mému beatnickému mládí“. Literární kritik Josef Chuchma potenciálnímu čtenáři sděluje, že „*primárně to ani náhodou nejsou příběhy o emigrantech a exilu, natož o politice; ústředními tématy jsou láska, osamělost, solidarita, naděje, iluze, pomíjivost, pohyb v kruzích.*“³⁶¹

Protagonistou titulní povídky „Záliv Osamění“ je asi třicetiletý Charlie (autorovo alter-ego), který se z neznámého důvodu rozhodl ukrýt v pustině. Záliv obklopený pískovcovými balvany mu poskytne azyl: „*neviděl žádnou známku civilizace – nějaký opuštěný maják, nebo dokonce zakotvenou plachetnici.*“³⁶² Charlie je svým způsobem prototypem Robinsona Crusoa, neboť se v zálivu pokouší žít v souladu s přírodou, která mu poskytuje útočiště, lože i potravu. Po pár dnech však zjistí, že byl okraden o svou samotu a ocitne se ve starém dřevěném hotelu „Queen of Marlborough“, kde mu společnost dělají podivní lidé. Hotel se Charliemu stává vězením: „*jen pryčna pamatovala ubožáky v žlutočerných kostýmech zločinců, které farmáři na koních pochytali žíznivé a hladové v okolní pustině.*“³⁶³ V tomto případě Západ, reprezentovaný Austrálií, nepředstavuje svobodný svět, nýbrž trestaneckou kolonii. V minulosti Británie dlouho odvážela své trestance do Ameriky, avšak po válce o nezávislost musela místo pro deportaci pozměnit.³⁶⁴ Odsouzenci se začali vyvážet do Austrálie, kde zažívali teror a nucené práce, přičemž někteří z nich uprchli, žili volně v buši, přepadávali samoty a vykrádali farmy.³⁶⁵

Charlie postupně od společnosti zjišťuje, že se nachází v nebezpečném prostoru, kde zákony platí pro každého, přičemž se všichni schovávají. V protikladu k tomuto místu stojí prostředí, odkud Charlie přijel svým kabrioletem: „*tam si naopak každý může dělat, co chce. Vládne tam chaos. Nikdo si nikoho nevšímá. Ty sama si musíš najít příležitost, jak být užitečná, a pak máš všechno.*“³⁶⁶ Z tohoto hlediska můžeme o Západu uvažovat jako svobodném prostoru, který nabízí řadu možností. Naopak společnost zasaženou civilizací, konzumní

³⁶¹ CHUCHMA, Josef. Edgar Dutka se v Austrálii rozdrodil. [online]. 2007 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/edgar-dutka-se-v-australii-rozdrodil-dvt-literatura.aspx?c=A071006_104938_literatura_off

³⁶² DUTKA, Edgar. *Záliv osamění & zapomenuté australské povídky.* s. 5.

³⁶³ Tamtéž, s. 16.

³⁶⁴ CHURCHILL, Winston. *Dějiny anglicky mluvících národů.* Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-236-4. s. 90.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 91-92.

³⁶⁶ DUTKA, Edgar. *Záliv osamění & zapomenuté australské povídky.* s. 38.

spotřebou a kapitalismem tvoří bezohlední a egoističtí lidé. Když nakonec musí hoteloví návštěvníci opustit záliv, přejíždí hranici uzavřeného pásma (symbolické rozdělení nebezpečného a svobodného světa) a „*rázem se celý svět zaplnil. Všude spousty domů, aut, lidí, plachetnice na moři a všechno oblepené barevnými reklamami.*“³⁶⁷ V tomto případě symbolizuje Západ především touha po materialismu a blahobytu. V souvislosti s postavou domorodé a již pokřtěné hospodyně se setkáváme s obrazem Západu, kde se střetává křesťanství s dobrým Bajamím, Zároveň se zde také střetává svět křesťanství a dobrého Bajamí, „*všemocné síly velkého Ducha, která drží svět pohromadě.*“³⁶⁸

V titulní povídce je prostřednictvím australské země Západ vyobrazen především jako prostor, kde není snadné nalézt místo, které by nebylo zasaženo lidskou civilizací. Zároveň autor kritizuje podobu současné západní společnosti, jež je lhostejná a zaujatá svou touhou po majetku.

V povídce „*Pštrosí tanec*“ je Západ symbolizován střetem moderní civilizace a upadajícího tradičního domorodého světa. Do buše přijíždějí zrudnutí turisté, aby se podívali na kdysi posvátný tanec v provedení generála Billa. Zatímco ostatní domorodí muži vylodí se do hospodách, ženy a děti jsou v misijních stanicích, Bill se prochází pustinou a vzpomíná na minulost: „*Kde jsou ty doby, kdy po kraji chodil s oštěpem a hledal v křovinách pštrosí hnízda.*“³⁶⁹ V textu „*Muž v dutém stromě*“ je líčen osud milostného trojúhelníku, který se prolíná s tradiční australskou legendou o stvoření světa velkým duchem Bajamím.

Povídka „*Vánoční balíček*“ představuje Západ jako svobodný, disciplinovaný, kapitalistický a konzumní prostor. Zároveň se stává domovem přistěhovalce, který trpí jazykovou bariérou. V rámci tohoto protagonisty sledujeme těžké začátky života v novém světě, kde se zaměstnání bez platného pracovního povolení hledá obtížně. Postava Johna naopak symbolizuje Západ z hlediska racionality, kapitalismu a konzumního způsobu života. Jedná se o mladého vzdělaného a úspěšného muže, obchodního zástupce, který žije v bohaté čtvrti a svůj volný čas věnuje luxusním autům. Objevuje se zde také kontrast divočiny a civilizace. Na jedné straně tak stojí původní obyvatelé Austrálie, tzv. Aboriginové. V druhém případě se jedná o prostor města: „*všude girlandy barevných žárovek, plno lidí, šňůry aut.*“³⁷⁰ V povídce „*Autobus do Wollongongu*“ se západní svět stává opět novým domovem, tentokrát dvacetileté Mariany, která je z Austrálie ustrašená a zároveň udivená. Prostředí kina zde

³⁶⁷ Tamtéž, s. 62.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 59.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 64.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 102.

symbolizuje konzumní společnost a Západ je v textu popisován jako svobodný svět.³⁷¹ V textu „Valčík na rozloučenou“ vypovídá o mladém muži Svenovi, který prostřednictvím losování obdrží povolávací rozkaz do války, na misi do Vietnamu.

Život bujarých oslav československých emigrantů zobrazuje Dutka v povídce „Sandwich bar uzavřen“. Západ představuje pro Mary a Billa lepší život s nadějí na splněný sen. Pár touží po své restauraci, a tak provozují bar, který jim má poskytnout potřebné finance. Globalizovaný svět je v textu symbolizován oblékáním v podobě „džínů“ a „gumových vietnamek“.³⁷² Západ v souvislosti s licencemi na alkohol a se zásahy policie figuruje jako racionální, disciplinovaný a byrokratický prostor. Dutka tentokrát zobrazuje Východ jako totalitní a komunistickou zónu, a to prostřednictvím „Písňě demokratické mládeže“, kterou si jedna z postav zpívá.³⁷³

Povídka „Cal jako Colin“ obsahuje poněkud kritický pohled na Západ, přesněji na potřebu přebytečného komfortu západních obyvatel: „*Mám rád oceán, ale ti lidé taky, takže si kolem něho nastavěli baráčky a před ně udělali hezkou asfaltku až k majáku.*“³⁷⁴ Postava dobrosrdečného Colina představuje již třetí generaci australských exulantů, kteří přišli z Československa: „*Všichni jsme tady. Nikdo neodešel.*“³⁷⁵ Jeho dům na samotě symbolizuje éru kolonialismu.

V dalším textu s názvem „Za práva australských Aboriginů“ se čtenář setkává s původními obyvateli³⁷⁶ Austrálie, kteří se nacházejí na okraji společnosti. V okamžiku, kdy se odehrává demonstrace za jejich práva prostřednictvím studentů, město je vylidněné, ačkoliv dříve obyvatelé požadovali svobodu pro úředníka, který odmítl jet do Vietnamu.³⁷⁷ Tento obraz znázorňuje především diskriminaci původních obyvatel. Kromě domorodců Austrálii symbolizuje Canberra „jako umělé město vyprojektované³⁷⁸ na papíře“³⁷⁹ a nejvyšší pohoří kontinentu Sněžné hory. V textu nalezneme další zmínku o poválečné generaci emigrantů, která na Západě našla azyl. Když se hlavní hrdina ocitne u přehrady postavené australskými exulanty, nebo v bývalém uprchlickém táboře, nejví jakékoli známky emocí, což může do jisté míry symbolizovat chladný, bezduchý a arogantní Západ. Znaky jako obchodní centrum nebo

³⁷¹ Tamtéž, s. 112.

³⁷² Tamtéž, s. 121.

³⁷³ Tamtéž, s. 121.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 127.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 133.

³⁷⁶ Aboriginové se v minulosti stali terčem evropské kolonizace a museli bojovat za svá práva.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 140.

³⁷⁸ Dutka přitom zmiňuje jméno Burley Griffin, architekta, který se zasloužil o vzhled města Canberra, neboť jeho návrh v roce 1913 zvítězil.

³⁷⁹ DUTKA, Edgar. *Záliv osamění & zapomenuté australské povídky*. s. 136.

zimní sportovní středisko uprostřed divoké přírody symbolizují západní konzumní či materialistickou společnost.

V poslední povídce „General Gordon Public Bar“ se opět setkáváme s životními osudy Čechoslováků, kteří opustili komunistický Východ a vydali se na Západ vstříc lepším zítřkům. Po pěti letech se staří přátelé (někteří jsou již po smrti) setkávají v oblíbeném podniku: *„pub už nebyl, jako býval, zmizel dlouhý bar, přibyly stolky s křesílky, na které by si starý Australák nikdy nesesedl...“*³⁸⁰

³⁸⁰ Tamtéž, s. 148.

3.4. Petra Hůlová

Držitelka řady ocenění za prozaickou tvorbu, Petra Hůlová, se do současné české literatury zapsala v roce 2002 debutem *Paměť mojí babičce*.³⁸¹ Literární kritika, u které kniha vzbudila velký pozitivní ohlas, deklarovala, že se jedná o mimořádně výjimečnou prvotinu, což také potvrdila v roce 2003 cena Magnesia Litera v kategorii objev roku. Kromě zasazení děje do exotického prostředí Mongolska, Hůlová zaujala čtenářské publikum také osobitým stylem vyprávění a dynamikou jazyka. Spisovatelka obecnou češtinu zkombinovala s nespočtem množstvím originálních mongolských výrazů, čímž dokázala zobrazit autentickou podobu exotické země a tím také čtenáře vtáhnout do svého příběhu. Například literární kritik Josef Chuchma se o Petře Hůlové vyjádřil jako o slovesném talentu, který „je v některých partiích jejího debutu, románu *Paměť mojí babičce*, tak očividný a okouzlující, že se jeví být víc než velikou vlohou – výjimečným obdarováním.“³⁸²

V autorčině dosavadní prozaické tvorbě můžeme vystopovat dvě rozlišné základní tendence. V prvním případě se jedná o narativní prózu, pro kterou je charakteristické zasazení děje do cizího exotického prostředí. Hůlová klade důraz především na příběh, kde se objevují témata jako role starých tradic a magie v současném světě, individuální i kulturní jinakost jedinců a v neposlední řadě také situace „cizince“, někoho, kdo přichází zvenčí do neznámého prostředí. V těchto dílech je svět znázorněn pomocí kontrastů, východu a západu, vesnice a města, tradičního či původního a moderního způsobu života. Do této linie pak můžeme zařadit autorčinu prvotinu *Paměť mojí babičce*, romány *Cirkus Les Mémoires*³⁸³ a *Stanice Tajga*.³⁸⁴

Naopak prózy, které jsou charakteristické pro druhou tendenci, se odehrávají v českém prostředí. Jedná se především o díla *Přes matný sklo*,³⁸⁵ *Umělohmotný třípokoj*,³⁸⁶ *Strážci občanského dobra*,³⁸⁷ *Čechy, země zaslíbená*.³⁸⁸ Hůlová jejich fikční svět vytváří na základě prožívání jednotlivých hrdinů a mezilidských vztahů. Rozdíl v prostředí je tedy na první pohled patrný. Literární teoretička Andrea Králíková také zmiňuje, že „texty druhé linie jako by se

³⁸¹ HŮLOVÁ, Petra. *Paměť mojí babičce*. Praha: Torst, 2002. 235 s. ISBN 80-7215-174-6.

³⁸² CHUCHMA, Josef. Petra Hůlová: obrovský talent a řada nástrah. [online]. 2002 [cit. 2018-10-05]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/petra-hulova-obrovsky-talent-a-rada-nastrah-fe7-literatura.aspx?c=A021015_191559_literatura_vlk

³⁸³ HŮLOVÁ, Petra. *Cirkus les Mémoires*. Praha: Torst, 2005. 277 s. ISBN 80-7215-256-4.

³⁸⁴ HŮLOVÁ, Petra. *Stanice Tajga*. Praha: Torst, 2008. 334 s. ISBN 978-80-7215-336-7.

³⁸⁵ HŮLOVÁ, Petra. *Přes matný sklo*. Praha: Torst, 2004. 126 s. ISBN 80-7215-230-0.

³⁸⁶ HŮLOVÁ, Petra. *Umělohmotný třípokoj*. Praha: Torst, 2006. 152 s. ISBN 80-7215-287-4.

³⁸⁷ HŮLOVÁ, Petra. *Strážci občanského dobra*. Praha: Torst, 2010. 207 s. ISBN 978-80-7215-388-6.

³⁸⁸ HŮLOVÁ, Petra. *Čechy, země zaslíbená*. Praha: Torst, 2012. 224 s. ISBN 978-80-7215-435-7.

odehrávaly v uzavřeném, malém normalizačním bytě. Texty první linie naopak pro reflexi znamenají únik a rozlet z tohoto bytu.“³⁸⁹

V současnosti bývá Hůlová podle kritiků považována za pokračovatelku Jáchyma Topola.³⁹⁰ Může za to nejen její postavení v médiích, české literatuře, avšak hlavně užívání zvláštních znaků autorské poetiky. Dle Chuchmy se spisovatelka podobá Topolovi v „*posazení vypravěčského tónu a tvarování magického románového prostoru, v němž záznaky se dějí a jehož plochy jsou vyvedeny v sytých, reálných, ne však realistických odstínech.*“³⁹¹ Hůlovou si většina čtenářské obce cenní za způsob, jakým nakládá s národním jazykem. Přestože je každá její kniha jiná, ve všech Hůlová využívá svůj svébytný literární jazyk, kde překračuje až za hranice spisovné češtiny. Jelikož spisovatelka čerpá z téměř reálného každodenního života, podléhá tomu i častá volba útvarů obecné češtiny, což napomáhá k daleko větší důvěryhodnosti literárního obrazu, který je čtenářům předkládán.

3.4.1. Cirkus Les Mémoires

V pořadí třetí kniha Petry Hůlové zavádí čtenáře opět do neznámých exotických krajín, do prostředí, které se objevuje již v autorčiným úspěšném debutu. Dle slov Heleny Vypelové se spisovatelka navrácí k prvotině formou i obsahem a využívá svého kulturologického vzdělání.³⁹² Literární kritika Aleše Hamana dokonce poukazuje na fakt, že „*oproti své prvotině prokázala zjevný pokrok v tom, s jakou suverenitou se vypořádává s niternými stavy, pocity a postoji tolika a věkově, mentálně, sociálně i fyziky tak rozrůzněných postav.*“³⁹³ V textu sledujeme nejen individuální a kulturní jinakost jednotlivých postav, ale především situaci „cizince“, který přichází zvenčí do neznámého prostředí.

Tentokrát prostřednictvím románu cestujeme do současného New Yorku, do nejlidnatějšího města Spojených států amerických, které je určitým středobodem (hrací plochou) románového dění, neboť se zde střetávají jednotlivé postavy se svými životními osudy. Kromě toho, jak jsme již výše naznačili, se děj románu odehrává také v nepojmenované,

³⁸⁹ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu.* s. 114.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 108.

³⁹¹ CHUCHMA, Josef. Petra Hůlová: obrovský talent a řada nástrah. [online]. 2002 [cit. 2018-10-05]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/petra-hulova-obrovsky-talent-a-rada-nastrah-fe7-/literatura.aspx?c=A021015_191559_literatura_vlk

³⁹² VYPLELOVÁ, Helena. Zrádná americká kráska. [online]. 2006 [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <http://old.itvar.cz/prilohy/285/1-2006.pdf>

³⁹³ HAMAN, Aleš. Román jako tkáň příběhů. [online]. 2006 [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <http://old.itvar.cz/prilohy/285/1-2006.pdf>

a tedy v imaginární zemi někde na Východě. V daleko menší míře pak zaujímá místo děje Praha.

Vyprávění plynule přechází z prostředí do prostředí, z příběhů do příběhu, kde sledujeme tři generace exulantů. Současný New York je přitom propojen dalšími vlákny, jak s Ramidovým původním domovem, kde žije jeho rodina v patriarchální pospolitosti orientálního venkova, tak i s evropském či pražském zázemím Terezy.³⁹⁴ Jak uvádí Ljubková: „[...] cizí prostředí s sebou nese také určitou atmosféru nesamozřejmosti a permanentní okouzlenosti, která právě zabraňuje z povrchnění a banalizaci.“³⁹⁵ To se však nedá říci o českém prostředí zasazeném v příběhu, neboť dle Ljubkové působí vysloveně mdlé.³⁹⁶ Kromě toho jsou příběhy Terezy v textu daleko méně zastoupeny, neboť jsou upozaděny proudem životních událostí Ramida, kterým do románu prostupují prvky odlišnosti či exotické jinakosti.

Hůlová charakterizuje oba prostory (Západ či Východ) prostřednictvím postav, které dané symbolické sféry reprezentují. Z hlediska protagonistů autorka vytváří a zobrazuje plynulý tok vnitřního dění, jež se přelévá z jedné postavy do druhé, zcela bez přechodu.³⁹⁷ V románu se tak obměňují vypravěčské linie s důrazem na tempo a plynulost. Jednotlivé příběhy jsou vyprávěny v er-formě, přičemž dochází k úzkému propojení s nitrem (myšlenkami či představami) daných postav. Postavy, místa a časy se v knize přelévají, slovy Chuchmy „[...] téměř rozkošnický, v určité vědomé bravuře, avšak tento hédonismus není bezohledný a samoučelný, přitakává životu, kontinuitě bytí.“³⁹⁸

Román začíná setkáním Terezy a Ramida v parku na lavičce, přičemž se těžiště výpovědi nenachází v přítomnosti, nýbrž v minulosti, která tomuto seznámení zastřešujícím celé vyprávění předcházela. Sedmadvacetiletá Tereza přijíždí do New Yorku za svým strýcem Rudolfem, kam původně plánovala odjet se svým bývalým přítelem. Západ se však odlišuje od jejích představ, které si v Praze vytvořila: „Štvalo ji, že vidí jen tohle. Filmový střihy toho, co měla před očima. Hiphopový klipy v černejch čtvrtích, zamilovaný dvojice v Central Parku, vyhořelý manažery kolem Wall Street.“³⁹⁹ Západ (symbolizován prostředím New Yorku) znázorňuje touhu a naději na uskutečnění amerického snu: „Někdo jí tady vydá knihu jejích fotek a ona zas pojedje zpátky. Do té doby bude chodit od jedněch dveří k druhé, jako je to ve

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ LJUBKOVÁ, Marta. Ve spirále a v kruhu. [online]. 2005 [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2005/7/ve-spirale-a-v-kruhu>

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ HAMAN, Aleš. Román jako tkáň příběhů. [online]. 2006 [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <http://old.itvar.cz/prilohy/285/1-2006.pdf>

³⁹⁸ CHUCHMA, Josef. Bylo nebylo, co na tom sejde. [online]. 2006 [cit. 2019-01-17]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/bylo-nebylo-co-na-tom-sejde.A060105_180938_show_recenze_off

³⁹⁹ HŮLOVÁ, Petra. *Cirkus Les Mémoires*. s. 18.

filmech.⁴⁰⁰ Tereza však záhy zjišťuje, že vše, co si přeje, před ní někdo vymyslel nebo učinil. Západ se tak stává prostorem, kde již není možnost být v leccem originální: „*Fotky rozpadlých hal v Brooklynu a nekonečný skládky otrískaneých bouráků na periferii jsou na pohlednicích ve všech kavárnách downtownu, [...]*“.⁴⁰¹ Zatímco na Západě jsou například fotografie s bezdomovci všední záležitostí, na Východě se jedná o pravý opak.

Západ představuje Nový svět, zemi za oceánem, kterou všichni obdivují.⁴⁰² To platí i pro Ramida, který po životě na západě toužil již doma v nejmenované východní zemi. V městě Báfusu často navštěvoval kino, kde sledoval cizí filmy: „*Nebrakovi se nejvíc líbily cizí auťáky a blondatý holky*“.⁴⁰³ Západ pro Ramida představoval cizí či jinaký svět, kde jsou všichni bohatí, krásní a úspěšní. Okouzila ho hlavně všudypřítomná svoboda, ve které každý může mít pistoli nebo peníze, každý může být tím, čím chce a užívat různé převleky.⁴⁰⁴ Západ tak můžeme označit za *liberálně-demokratický, svobodný, tolerantní a neomezený*.

Charil odešel z Tábulu zhruba ve stejném věku jako Ramid. Francouzi z Červeného kříže mu kvůli jeho schopnostem s opravdovou magií poskytli příležitost v podobě lepšího života na západě. Východ je zde z hlediska humanitární pomoci znázorněn jako závislá oblast na civilizovaných zemích. Nicméně Ramid namítá, že „*[...] dělali, že poskytují pomoc. Nikdo jim samosebou nevěřil a všichni se měli na pozoru. Nikdo je nezval, [...]*“.⁴⁰⁵ Cesta Charila na západ však byla vykoupená nucenou lží: „*Že v rodině má mrtvý a doma to nemoh vydržet, protože tam není žádná demokracie, [...] Svoboda, vlastní názor a podobný, [...]*“.⁴⁰⁶ Východ je zde konstruován protiklady k liberálně-demokratickému a svobodnému Západu.

Život na Západě symbolizuje také určitá *disciplinovanost* a *sebekontrola*. V textu se setkáváme s řadou norem a zákonů (nálepky různých zákazů a omezení, například v souvislosti s kouřením), podle kterých se obyvatelé musí řídit. Dle Terezy se jedná o „*důslednou protestantskou logiku dokonalé sebeúdržby*“.⁴⁰⁷ Na první pohled je patrné, že západní svět je *otevřený* všem národům, což je v textu doloženo i multikulturním New Yorkem: „*Každej národ tu má svý povolání a ve vlnách deseti patnácti let si to střídaj*“.⁴⁰⁸ Velký důraz je přitom kladen na *individualismus* (další základní rys Západu), neboť každý se o sebe musí postarat sám a je strůjcem svého štěstí. „*Jeden každej je tu sám, ale v tý záplavě lidí se zdá, že všechny ty*

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 22.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 44.

⁴⁰² Tamtéž, s. 73.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 75.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 82-83.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 78.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 85.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 45.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 20.

statisíce, co se valej kolem, se spikly právě proti němu, zatímco mezi sebou si všichni povídaj.“⁴⁰⁹

Hůlová v románu líčí střet východní a západní kultury, přičemž neklade důraz pouze na obdiv chudého a zaostalého východního světa k západnímu bohatství a pokroku. V textu se objevuje Západ také v souvislosti s negativními konotacemi, které z něj vytváří poněkud zkaženou civilizaci. „*Co není nadejchaný, neřve to barvama a umělejma zlepšovákama, tak to nemá šanci. [...] Co není lživý a načepejřený, na to tady lidi neslyšej.*“⁴¹⁰ Hůlová se mimo jiné zabývá tématy jako je bezdomovectví, konzumní způsob života, kriminalita, drogy, nebo globalizace.⁴¹¹ New York ztělesňuje vykořeněnou, arogantní, nenasytanou, penězi ovládanou společnost. Na jedné straně fastfoody s hranolky a hamburgery, supermarkety, nákupní centra symbolizují svět hromadné spotřeby a konotují poselství o bohatství, kráse, individualismu, svobodě a technické vyspělosti. V opačném případě však vidíme časté plýtvání jídlem nebo: „*Šlechtěný psi rasy, vypiplaný lidi, auťáky za milion.*“⁴¹² Zatímco Manhattan představuje bohatství v podobě anglosaských rodin, jež se na výlety vydávají na Floridu, obstarávají si malé „načinčané“ psy a permanentky do fitnesscenter, Bronx s nezaměstnanými černochoy je jeho naprostým opakem. Při své cestě po Státech Ramid s obdivem naráží na své idealizované představy o Západu, neboť vidí vylidněná města i vesnice, domky chatrče, rozcuchané lidi, „*[...] s flaškama a malejma dětma kolem, a byli to bílí, žádní černoši.*“⁴¹³

Východ, původní domov Ramida a Charila, je v románu exotickým a magickým prostorem, kde zastává důležitou úlohu tradice vyprávění a nadpřirozené schopnosti některých tamních lidí. Důraz je kladen na hlubokou, autentickou a duchovní kulturu, kde je islám nahrazen mystickou pohanskou vírou, přičemž obyvatelé jsou silně pověřiví. „*Domů, co shořely nebo v nich umřelo dítě, bylo po kraji několik a tam pocestný na noc nepřijímali nikdy, ale o tom se vědělo a každěj tomu rozuměl.*“⁴¹⁴

Prostor Východu reprezentuje město Báfus a nedaleká vesnice Síba, kde žije matka Ramida, Sula. V obrazech, které Hůlová vytváří, se jedná o představu *stálého* a *neměnného* Východu, neboť zde lidé žijí „*v polospánku a vůbec jim to nevadí, zatímco jinde se dějou věci.*“⁴¹⁵ Prostor je kromě toho popisován přítomností vojáků a civilním obyvatelstvem, které

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 233.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 143.

⁴¹¹ Hůlová skeptický postoj ke globalizaci, kapitalismu, kolaboracím a korporacím znázorňuje v románu v souvislosti s členy K 125.

⁴¹² Tamtéž, s. 174.

⁴¹³ Tamtéž, s. 226.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 211.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 76.

žije v bídě a neustále bojuje o své životy.⁴¹⁶ Z hlediska vytvořené typologie tak můžeme Východ označit za *despotický, zaostalý* či *chudý*. Kdo může, odchází jinam. Podobně jako Ramid či Charil uvažuje i postava Hafirama (zet' Suly), která si obstarává finance na cestu na Západ, avšak tato představa se nelíbí jeho manželce: „*Věděla, jak by se tam na ně dívali. Jako na chudý z chudý země, co se musej rychle přeučit.*“⁴¹⁷ Dominantní postavení Západu a submisivního Východu je zde čtenáři na první pohled patrné. Zatímco dříve byla tato východní země na rozdíl od Západu vyspělá, nyní je předurčena k temné budoucnosti.⁴¹⁸ A to k válce, k boji mezi etniky: „*Taura viděla svou zemi upadat do bídy a strachu a její nejlepší lidi utíkat pryč.*“⁴¹⁹

V románu se také setkáváme s prostorem Východní Evropy, v souvislosti s domovem Terezy, tedy Prahou, která se na počátku 90. let otevřela západním turistům: „*Město bylo nacpaný turistama každéj den v roce už minimálně patnáct let.*“⁴²⁰ Při utváření obrazů tohoto prostředí Hůlová pracuje s konotacemi sovětské dominance. Přestože pro Terezu představuje Praha v současnosti nudné, malé a šedivé město, kde si připadá jako „*utahaný pes*“⁴²¹, v Americe se jí po domovině stýská. Vzpomíná na „*socíkovské provozovny*“ nebo na „*lidi v šustákovkách*“.⁴²² „*Doma zas měli ještě nedávno některý v zimě naraženou papachu jak v Rusku.*“⁴²³ Východní Evropa v kontextu České Republiky je v očích těch druhých (například dle Roca z komunity K 125) poněkud zaostalým a prapodivným místem, kam „*[...] lítaj jenom zájezdy lopat ze Středozápadu a kravaťáci na levný pivo a za holkama, on na to.*“⁴²⁴ Z toho důvodu Tereza v Americe sděluje, že přijela z Prahy, potažmo z Evropské unie. Občas se pojmenovává Českou, což na Západě vyvolává pozitivní konotace ohledně piva, Václava Havla nebo Jaromíra Jágra. Dívka z Východu pak pro cizince představuje i jakousi dávku exotična a přitažlivosti.

Východní Evropa hraje podstatnou úlohu také v souvislosti s postavou Rudolfa, který ze socialistického Československa odjel na dovolenou do Jugoslávie a již se nevrátil. Kvůli svému původu se stal v Americe terčem častých předsudků: „*A že je takhle hloupej, protože je z Východu, kde je komunismus a lidi jsou zvyklí, že je někdo vodí za ruku.*“⁴²⁵ Na rozdíl od

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 206-207.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 73.

⁴¹⁸ V druhé kapitole jsme hovořili o tom, že Východ byl mezi lety 500 a 1800 mnohem pokročilejší než Západ.

⁴¹⁹ HŮLOVÁ, Petra. *Cirkus Les Mémoires*. s. 219.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 47.

⁴²¹ Tamtéž, s. 165.

⁴²² Tamtéž, s. 12.

⁴²³ Tamtéž, s. 12.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 47.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 39.

Západu je Východ v kontextu Východní Evropy znázorněn jako *zaostalý, pasivní a závislý* symbolický prostor. Zatímco Západ *produktivní, pokročilý a nezávislý*, neboť v Americe je každý sám za sebe.

3.5. David Zábranský

Spisovatel a autor divadelní hry *Herec a truhlář Majer mluví o stavu své domoviny*, David Zábranský, vstoupil do světa české literatury v roce 2006 debutem *Slabost pro každou jinou pláž*.⁴²⁶ Prvotina autorovi záhy vynesla cenu Magnesia Litera za objev roku. Nicméně můžeme uvést příklad literární kritiky, která autora nařkla ze „hry na Velkého Autora.“⁴²⁷ Vcelku podobný názor zastává také Jan Jílek, který v kontextu porovnávání debutu s Kunderovou *Nesmrtelností*, upozorňuje potencionálního čtenáře, že „*zatímco Kunderův román je velkým evropským románem, Zábranského román je pouhým chtěním, falešnými ambicemi, metodou pokusu a omylu.*“⁴²⁸ Zábranský však na druhou stranu „*zasluhuje zvýšenou pozornost, neboť vybočuje z šedi polistopadového průměru.*“⁴²⁹

Mezi autorovy další úspěchy se řadí nominace na Cenu Josefa Škvoreckého a na Cenu Česká kniha, které získala kniha *Edita Farkaš*.⁴³⁰ Jedná se o útlé dílo, jež se „*na první pohled tváří jako návod k použití něčeho do domácnosti*“.⁴³¹ Zábranský vstoupil do povědomí okruhu čtenářů také prózami: *Šternův pokus milovat*,⁴³² *Kus umělce*,⁴³³ *Martin Juhás čili Československo*⁴³⁴ a *Za Alpami*.⁴³⁵

3.5.1. Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby

Mnohovrstevnatý románový debut Davida Zábranského můžeme označit také jako za soubor esejů, který doplňují útržkovité poznámky. Knihu nejlépe vystihují slova Mileny Marešové, podle kterých se čtenář setkává s „*nesoustavným příběhem o několika lidech, multikulturním prostředí, odvěkém zápasu mezi Východem a západem, o Ukrajině, Madridu, Vídni, o Osvětami*“,⁴³⁶ a stále bychom mohli pokračovat. Autor zvolil strategii nepřetržitého

⁴²⁶ ZÁBRANSKÝ, David. *Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby*. Praha: Argo, 2006. 382 s. ISBN 80-7203-822-2.

⁴²⁷ FOLDYNA, Lukáš. Recenze na nedočetnou knihu. [online]. 2007 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2007/9-2007/recenze-na-nedoctenou-knihu>

⁴²⁸ JÍLEK, Jan. Slabost pro každou jinou pláž v zemi bez moře. [online]. 2008 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2008_01/09b_recenze.php

⁴²⁹ MERENUS, Aleš. Zábranského pokus psát. [online]. 2008 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2008/8-2008/zabranskeho-pokus-psat>

⁴³⁰ ZÁBRANSKÝ, David. *Edita Farkaš*. Kruceburk: JT's, 2011. 40 s. ISBN 978-80-905022-0-8.

⁴³¹ KLÍČOVÁ, Eva. Vůle k experimentu a vůle autora. [online]. 2012 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2012/03-2012/vule-k-experimentu-a-zvule-autora>

⁴³² ZÁBRANSKÝ, David. *Šternův pokus milovat*. Praha: Argo, 2008. 214 s. ISBN 978-80-7203-999-9.

⁴³³ ZÁBRANSKÝ, David. *Kus umělce*. Praha: Petr Štengl, 2010. 32 s. ISBN 978-80-904455-3-6.

⁴³⁴ ZÁBRANSKÝ, David. *Martin Juhás čili Československo*. Bratislava: Premedia, 2015. 575 s. ISBN 978-80-8159-180-8.

⁴³⁵ ZÁBRANSKÝ, David. *Za Alpami*. Brno: Větrné mlýny, 2017. 370 s. ISBN 978-80-7443-247-7.

⁴³⁶ MAREŠOVÁ, Milena M. David Zábranský: Slabost pro každou jinou pláž. [online]. 2007 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/david-zabransky-slabost-pro-kazdou-jinou-plaz-5075202>

toku vyprávění. Přestože vypravěč neustále odbočuje od jednoho tématu ke druhému, čtenáři zprostředkovává životní osudy a příběhy jednotlivých protagonistů. Postavy z různých částí Evropy v textu zaujímají významné místo, neboť svým uvažováním a jednáním reprezentují prostor Východu a Západu.

Zábranský již na začátku románu píše, že i když se Východ z historického pohledu zhroutil a Západ se do něj dál a dál zakusuje, symbolická hranice (autorovými slovy plot) nezmizela, stále jako by se ukrývala v mysli lidí.⁴³⁷ Východ je z hlediska jeho obyvatel metaforou pro psy (podobně jako u Topola), kteří na Západ „střídavě žádostivě pošťkávají“.⁴³⁸ Pro autora je symbolickou hranicí Východu a Západu bezesporu ona železná opona, jinými slovy zeď, která po druhé světové válce oddělovala Západ, kde mizela Historie,⁴³⁹ a Východ, jehož starostí byla právě již zmíněná Historie.⁴⁴⁰ „

Již na prvních stranách románu se čtenář setkává s prostředím Vídně, která symbolizuje západní svět: „[...] Rakušané vystupovali ze svých aut a chodili kolem paláců, kulis demokratického Západu, který je všude stejný.“⁴⁴¹ Zábranský Vídeň v kontextu se Západem přirovnává k principu nevěstince, neboť „už zdaleka není katolickou Vídní, všechno se děje beze studu, všechno se děje rychle a účinně, protože každý jednak všechno chce hned, a jednak to hned může dostat.“⁴⁴²

Zábranský v první řadě charakterizuje Západ hlavními rysy jako je lehkost, bezstarostnost, samozřejmost a klid, které jsou upozaděné reklamním a zábavním šilenstvím.⁴⁴³ Se západní lehkostí přitom souvisí proměna v moderního člověka, kde dochází k zastření rozdílů mezi mužem a ženou a k odstranění studu. Prototyp moderního muže je v románu znázorněn například postavou Klause, která velmi lpí na svém dokonalém vzhledu: „Moderní muž pečuje o své tělo stejně jako žena, k obědu si dá salát a na dovolenou létá s cestovní kanceláří, která se o něj stará, jako by ani nebyl muž, ale dítě.“⁴⁴⁴ V současné západní společnosti zastává detail těla důležitou roli, což dle autora pramení z nedostatku náboženství, Historie a přírody.⁴⁴⁵

⁴³⁷ ZÁBRANSKÝ, David. *Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby*. s. 14.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 14.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 13.

⁴⁴⁰ Autor má na mysli historické hrůzy v podobě německého nacismu, italského fašismu, avšak hlavně komunismu či sovětské dominance, se kterou je prostor Východu po druhé světové válce spjatý. Dále v románu píše: „Historie už není ničím jiným než čarou vedoucí mezi Západem a zbytkem světa.“ ZÁBRANSKÝ, David. *Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby*. s. 314.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 11.

⁴⁴² Tamtéž, s. 115.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 89.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 115.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 121-122.

Postava moderního muže symbolizuje svým způsobem *racionální a produktivní* (kapitalistický) Západ, neboť „[...] na povrchu moderních mužů jsou vlastnosti, které po nich chce telefonní společnost (komunikativnost, strukturované myšlení, orientace na cíl, flexibilita, všechny tyto výmysly znuděné a po penězích toužící psychologie), [...]“⁴⁴⁶ Člověka v západním světě charakterizuje již zmíněná samozřejmost, avšak také sebejistota, přirozenost či originalita. Na Východě se naopak setkáváme s určitou rozpačitostí v chování lidí, což je opět důsledkem Historie.

Zábranský v románu pracuje s řadou negativních konotací Západu. V souvislosti s demokracií a ekonomikou dochází k proměně společnosti, která je *povrchní, materialistická, bezduchá* a hlavně *disciplinovaná*. V textu se jedná především o poslušnost, neboť: „[...] demokracie v interakci s ekonomikou vede k tomu, že všichni poslouchají demokracii, svou firmu a finanční nároky svých směšných cetek.“⁴⁴⁷ V západní společnosti tak ekonomie či finance představují specifický druh náboženství.

Se Západem jako symbolem *kapitalismu, konzumní společnosti a materiálního způsobu žití* se setkáváme prostřednictvím ukrajinské dívky Poliny, která v neznámém Madridu „pochopila, že se obléká do jejich značek, do jejich obchodů, do hudby, která v těch obchodech hraje, do reklam, na které se dívá.“⁴⁴⁸ Svět hromadné spotřeby a masové kultury je přitom popisován v souvislosti s posedlostí, kterou představuje hudba. „Jako by Západ hledal další a další místa, kde je možné ji pouštět, protože nějakou shodou náhod se bohatství Západu, dostatek a nadprodukce vztahují i na hudbu.“⁴⁴⁹ Pro západní společnost je příznačné, že povýšila konzum nad všechny ostatní hodnoty.

Bezduchý, umělý, mechanický či strojový, tak by se dal západní prostor označit v kontextu s láskou, která je v současnosti pouhou naučenou choreografií pro publikum: „Viděla lásku rozprostřenou mezi neustávajícími kroky, novinami a telefony, lásku, která je zapojena jako funkční součástka do stroje jménem Západ.“⁴⁵⁰

Se symbolickým prostorem Východu se v první řadě setkáváme prostřednictvím Angličana Sama. Západního života je již přesycený, a tak se rozhodne pro cestu do neznáma, na Východ, který pro něj představuje *exotickou, lákavou a přitažlivou* oblast. Odjíždí do Polska, do východní Evropy, kde v malém městě „plném vodky a barevných nádorů (tak říkal novým reklamám, novému oblečení, novým televizním programům, novým nákupním centřům),

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 69.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 68.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 84-85.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 90.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 77.

[...]“⁴⁵¹ nakonec zjišťuje, že východní Evropa neexistuje. Autor v této souvislosti pracuje s představou jakési stupňovatelné kvality, které se říká Východ.⁴⁵² Jelikož Sam touží po „větším“ Východu, odjíždí na Ukrajinu do Charkova, kde poznává dívku Polinu. Pro Sama je Východ (reprezentovaný Ukrajinou) naprostým kontrastem jeho domoviny, což je znázorněno i chováním Poliny: „*poslouchala a neopravovala ho, neměla ten ostrý anglický akcent, [...]. Nebála se slz a dokázala projevit lásku.*“⁴⁵³ Východ tak můžeme oproti *dominantnímu Západu* klasifikovat jako *autentickou, duchovně založenou oblast, která je zároveň slabá, bezmocná, lákavá a přitažlivá.* „*Tyhle lidi musíme obdivovat my zvenku, oni sami nemají tušení, jak krásný život v porovnání s námi vedou! – A jak rychle di ho můžou zkazit, když všechno zopakují po nás!*“⁴⁵⁴

Východ z hlediska reprezentované Ukrajiny můžeme označit také za *despotický a zkorumpovaný, či zaostalý a stagnující:* „*kritizovali společně ukrajinskou korupci, bídu lidí i politiky.*“⁴⁵⁵ Zábranský Ukrajinu přirovnává k ponižovanému a vysmívanému koutu světa, kde desítky let umírají nevinní lidé.⁴⁵⁶ Zatímco Západ si vytváří svůj příběh o svobodě a neomezených možnostech (volný pohyb lidí, zboží a služeb), Východ se nachází v přímém kontrastu, neboť je symbolizován sovětskou (komunistickou) dominancí, kde má absolutní moc kolektivní vůdce, ať již Lenin nebo Stalin. V souvislosti s nejhroší a neopakovatelnou událostí v dějinách lidstva, kterou představuje Osvětim, bude Ukrajina „*až do konce zemí za plotem, zásobárnou pracovní síly a směšnosti.*“⁴⁵⁷ Zábranský konstruuje Východ z hlediska *stálého a neměnného* prostoru, kde minulost neskončila, nýbrž neustále proniká do současnosti. „*Historie, pod níž se podepsali, tam přesto vládne dál, protože Historie nejsou konce a začátky revolucí a režimů, ale prázdné nebo plné obchody, auta, ve kterých Ukrajinci jezdí, a pohledy, kterými se na ně všichni dívají, [...].*“⁴⁵⁸

V textu se mimo jiné objevuje prostor Východu v souvislosti s *iracionalitou, duchovní kulturou a zaostalostí.* Při popisu druhé cesty Rilka do Ruska v roce 1905, sledujeme: „*chudobu, tu nejhlubší chudobu, spíš bídu, a zbožnost, zbožnost, která má jedinou podmínku: chudobu, tu nejhlubší chudobu, spíš bídu.*“⁴⁵⁹ Východ pak může být z hlediska negativních

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 16.

⁴⁵² Ve druhé kapitole v rámci kategorie Východu jsme již zmiňovali, že východní Evropa byla určitým meziprostorem, prostředím, na které se pohlíželo ze západního hlediska jako na kuriózní prostor mezi civilizací a barbarstvím.

⁴⁵³ ZÁBRANSKÝ, David. *Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby.* s. 17.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 17.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 18.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 300-308.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 301.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 300.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 80.

konotací, chápán jako *hloupý* a *naivní* svět, kde zastává důležitou úlohu náboženství, nikoli rozum či západní racionalita.

Pro Sama představuje Západ zkažený svět, ve kterém mu překáží dostatek štěstí, krásných věcí, touha po věcech a hlavně reklamy.⁴⁶⁰ S tímto postojem Polina samozřejmě nekoresponduje, neboť pro ni je Západ jakýmsi magickým prostorem, lákadlem a skrytou touhou po lepší budoucnosti: „*Západ ji nevolal jen svým bohatstvím, ale hlavně možností uspořádat představení lásky s dostatečným vybavením a pohodlným zázemím.*“⁴⁶¹ Sam pro Polinu znamená prostředek či klíč do světa Západu, jehož existenci jí doma připomínaly plakáty se západními symboly, s „Eiffelovkou“ a sochou Svobody.

V prostředí Ukrajiny se také setkáváme se znakem mikrovlnné trouby, která symbolizuje šířící se západní *technickou vyspělost, progresivitu a pokrok*. „*A Sam začal proti troubě (metafoře Západu!) bojovat.*“⁴⁶²

Obrazy Východu a Západu jsou z hlediska příběhu Poliny a Sama založeny na neustálém střetu dvou odlišných kultur. V textu se například objevuje dvojí význam piercingu a svíček. Zatímco na Západě piercing konotuje poselství o svobodě, na Východě představuje bídu. Podobně je tomu také u svíček, které ve východním světě představují lacinou náhražku za elektrický proud a s ní i bídu.⁴⁶³ Naopak v západních oblastech, například v Madridu, jsou španělské svíčky výrazem únavy z lacinosti elektrického proudu.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 98.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 77.

⁴⁶² Tamtéž, s. 83.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 69.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 69.

3.6. Miloš Urban

Postava spisovatele Miloše Urbana bezpochyby zaujímá v současnosti zásadní místo v české literatuře. V roce 1998 autor debutoval pod jménem Josef Urban úspěšným románem *Poslední tečka za Rukopisy*,⁴⁶⁵ ve kterém se pokusil o odhalení příběhu a původu Rukopisu zelenohorského a královédvorského. Urban se tak dotýká citlivého tématu, záhady a mýtu, jež sehrál závažnou úlohu v českém písemnictví 19. století. O rok později, v roce 1999 vyšel (tentokrát již pod autorovým jménem) „*pohledem české kritiky nový a neotřelý typ románu, který zaplnil v domácí literatuře jisté prázdné místo*“,⁴⁶⁶ pod názvem *Sedmikostelí* – gotický román z Prahy.⁴⁶⁷ Dílem *Hastrman – zelený román*⁴⁶⁸ z roku 2001, za které byl Urban oceněn i Magnesií Literou, potvrdil a upevnil svoji pozici na poli současné české literatury.⁴⁶⁹ Kromě dalších románů,⁴⁷⁰ vydal autor také povídkový soubor *Mrtvý holky* – 10 divných povídek⁴⁷¹, text napsaný do mezinárodního projektu Mýty s názvem *Pole a palisáda – mýtus o kněžně a sedlákově*⁴⁷² nebo novelu *Michaela* – události v klášteře svatého Anděla⁴⁷³ pod pseudonymem Max Unterwasser a *Závěrka* – aneb ztížená možnost happy-endu.⁴⁷⁴

Urban bývá nejčastěji zařazován do souvislosti s imaginativní, neboli fantaskní, metafyzickou či postmoderní literaturou.⁴⁷⁵ Pro postmoderní díla je charakteristické, že jsou vytvářena epickou vrstvou vyprávění a vrstvou symbolické a filozofické myšlenky. Přitom čtenář postupně tyto vrstvy odkrývá, stává se součástí hry, kdy od něj autor očekává, že se stane spoluvůrcem díla. Časté jsou totiž různé narážky, parafráze a citace děl jiných autorů. Jestliže si postmoderní literatura na něčem velice zakládá, tak je to především na dekonstrukci

⁴⁶⁵ URBAN, Josef. *Poslední tečka za Rukopisy*. Praha: Argo, 1998. 187 s. ISBN 80-7203-077-9.

⁴⁶⁶ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. s. 175.

⁴⁶⁷ URBAN, Miloš. *Sedmikostelí: gotický román z Prahy*. Praha: Argo, 1999. 327 s. ISBN 80-7203-220-8.

⁴⁶⁸ URBAN, Miloš. *Hastrman: zelený román*. Praha: Argo, 2001. 399 s. ISBN 80-7203-347-6.

⁴⁶⁹ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. s. 176.

⁴⁷⁰ *Paměti poslance parlamentu: Sexyromán* (2002), *Stín katedrály: Božská krimikomedie* (2003), *Santiniho jazyk: Román světa* (2005), *Lord Mord* (2008), *Boletus arcanus* (2011), *Praga Piccola* (2012), *Urbo Kune: Paralelní román* (2015).

⁴⁷¹ URBAN, Miloš. *Mrtvý holky: 10 divných povídek*. Praha: Argo, 2007. 206 s. ISBN 978-80-7203-870-1.

⁴⁷² URBAN, Miloš. *Pole a palisáda: mýtus o kněžně a sedlákově*. Praha: Argo, 2006. 122 s. ISBN 80-7203-783-8.

⁴⁷³ UNTERWASSER, Max. *Michaela: události v klášteře svatého Anděla*. Praha: Argo, 2008. 157 s. ISBN 978-80-7203-980-7.

⁴⁷⁴ URBAN, Miloš. *Závěrka: aneb ztížená možnost happy-endu*. Praha: Argo, 2017. 264 s. ISBN 978-80-257-2059-2.

⁴⁷⁵ Podle literárního historika a kritika Vladimíra Novotného můžeme postmodernismus chápat ve dvou rovinách: „jednak jako filosofii umění a společnosti zvláště v poslední třetině dvacátého století, jednak jako dominantní tendenci ve vývoji soudobého světového písemnictví, která má přitom v každé národní literatuře určité specifické vlastnosti a zároveň se snaží po svém reflektovat skutečnost nejskutečnější.“ NOVOTNÝ, Vladimír. *Ta naše postmoderna česká: kritické vizitky literární současnosti*. Praha: Protis, 2007. ISBN 978-80-7386-015-8. s. 177.

ustálených modelů.⁴⁷⁶ Autoři se pokoušejí o inovace, nejen z hlediska jazyka, ale také v rámci kompozice a fabulace. Urban vstoupil do české literatury jako zdatný mystifikátor a autor nové literatury faktu, přičemž v současnosti je označován za zdatného konstruktéra fikčního světa a literárního architekta, který vskutku oživil a obohatil románový žánr.⁴⁷⁷ Charakteristickým rysem Urbanových děl je návrat (obrat) do historie, k záhadným legendám, událostem, pověrám a mýtům v dějinách člověka. Autor je znám především pro své konstruování tajemných zápletek, hraním si s žánry a budováním podmanivé atmosféry.⁴⁷⁸ Přičemž hlavní roli zde hrají architektonické prvky četných památek a prostory nejčastěji ze staré Prahy, jež mu slouží jako pozadí mnoha příběhů.

Autorskou tvář, jakou je Miloš Urban, doplňuje i grafický vzhled knižních obálek z pera významného výtvarníka a ilustrátora Pavla Růta.⁴⁷⁹ Díla jsou také překládána do několika jazyků, jako je například němčina, španělština, holandština nebo italština. V kontextu německé kritiky pak bývá Urban označován za záhadného autora detektivek, kdy je důraz kladen především na kriminální a hororové prvky.⁴⁸⁰

3.6.1. Přišla z moře

Již anotace této knihy, která vyšla v roce 2014 v nakladatelství Argo, uvádí, že se jedná o svébytný noir napsaný jako odpověď aktuálnímu mainstreamu drsných krimirománů. V dnešní době, kdy jsou u čtenářů velmi oblíbené a populární převážně severské a hodně krvavé „detektivky“, se Urban netají s tím, že jej nudí a odmítá je: „*příliš velký počet mrtvol se mnou nic nedělá. Jednou se každá taková mordýřská orgie musí vyčerpat a zastavit a autoři se vrátí k jedné jediné vraždě.*“⁴⁸¹ Tentokrát se tedy autor inspiroval jedním z nejoblíbenějších žánrů, klasickou anglickou detektivkou. Podle redaktorek Marešové a Petákové, však „*přidal jemný nádech nadsázky a z klasického rámce detektivky, aktuálně mírně nazlobené reportáže i společenského románu, namíchal příjemně plynoucí směs.*“⁴⁸² Čtenář tedy opět nachází

⁴⁷⁶ MACHALA, Lubomír. *Literární bludiště: bilance polistopadové prózy*. Praha: Knižní klub, 2001. ISBN 80-242-0735-4. s. 50.

⁴⁷⁷ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. s. 174-205.

⁴⁷⁸ NEZBEDA, Ondřej. *Vražda po anglicku*. [online]. 2015 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2014/15/vrazda-po-anglicku>

⁴⁷⁹ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. s. 197.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 195.

⁴⁸¹ URBAN, Miloš. *Přišla z moře*. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-0895-8. s. 176.

⁴⁸² MAREŠOVÁ, Milena M., PETÁKOVÁ, Helena. *Přišla z moře*. A spisovatel Miloš Urban ji literárně uchopil a popsal. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/prisla-z-more-a-spisovatel-milos-urban-ji-literarne-uchopil-a-popsal-5071557>

obvyklou hru se žánry, která je u Urbana běžnou záležitostí. Dokládá to i sám autor: „*Já se vždy žánrů dotýkám spíš okrajově, protože by mě asi nebavilo psát knížky, které naprosto splňují nějaká žánrová pravidla a kritéria.*“⁴⁸³

Určitou inspiraci pro autora sehrálo i prostředí Anglie, neboť zde prožil část svého dětství, když rodiče působili v Londýně v diplomatických službách. Kromě toho Urban studoval také anglickou literaturu a je filologem, který neustále zdokonaluje svou angličtinu, což mimo jiné dokládá i v této knize. Původně se mělo jednat o malou anglickou povídku nebo novelu, nicméně se tak pod přísnou autocenzurou nestalo, protože tomu scházela citlivost, kterou má autor pouze v češtině.⁴⁸⁴ Podle Urbana je hlavním motivem knihy, „*že se český hrdina setkává s anglickým světem, poměry a anglickým zločinem.*“⁴⁸⁵ Paralelně je vyobrazena detektivní zápletka i sentimentální vztah k místu, které autor dobře zná, a také nostalgie ke staré dobré Anglii bez přistěhovalců a teroristů.⁴⁸⁶ Topoi Anglie, minulé i nové, je pak téměř v závěru věnována třináctá kapitola.

Děj je zasazen do jihoanglického městečka Eastbourne na britském pobřeží, kde hlavní hrdina Karel Vrba pobývá na stáži v redakci novin East-Bourne Standard. Jednoho dne se na pláži objeví krásná a záhadná dívka oděná v žlutých plavkách, která patrně vyšla rovnou z moře a s nikým nemluví. Pro místní plátek je to zpráva dne a Karla pověří úkolem napsat o pozoruhodné cizince reportáž. Při setkání se zdá, jako by ho dívka poznávala. Později, když už je známa její identita (prostřednictvím otce), si z Karla udělá komunikační prostředek se světem, což se ukáže být poněkud osudnou a nebezpečnou záležitostí.

V celém textu se setkáváme s dichotomií Západu a Východu, s odlišnými kulturními systémy. Jedná se o prostory, které jsou souborem objektů vyprávěného světa, jde o podobu Anglie a České republiky, nebo Řecka. Fikční svět tak tvoří dva typy dílčích prostorů, jež jsou v našem případě založené na poněkud odlišných významových principech. Čtenář se s obrazy a představami Západu a Východu setkává v rámci jednání protagonisty. Karel se při pobytu v Anglii (lze uvažovat o prostoru cizím) střetává s různými typy lidí, kteří jsou funkčně provázáni prostorem, ať už se Západem nebo Východem.

⁴⁸³ Tamtéž.

⁴⁸⁴ PODSKALSKÁ, Jana. Spisovatel Miloš Urban: Anglické mlhy miluju. V nich ty příběhy visí. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: https://www.denik.cz/ostatni_kultura/spisovatel-milos-urban-anglicke-mlhy-miluju-v-nich-ty-pribehy-visi-

⁴⁸⁵ SELLNEROVÁ, Veronika. Když už, tak pořádně, radí Miloš Urban začínajícím spisovatelům. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: http://denikreferendum.cz/clanek/18337-kdyz-uz-tak-poradne-radi-milos-urban-zacinajicim-spisovatelum?fbclid=IwAR3GUezrN-DucYRAE8sQT-AiWFHhtpxdSwy3z8BAwi8utX2o_fBGsW6uJ9k

⁴⁸⁶ URBAN, Miloš. *Přišla z moře*. s. 261.

Nejvýraznějším představitelem Východu je bezpochyby Karel, který je v příběhu často atakován narázkami na jeho východoevropský původ a přiřazován „těmi druhými“ (Angličany) na okraj společnosti: „*Je Čech, odfrkl si Avery. To je něco jako Polák. Akorát že se nenarodil v Polsku, ale pár kilometrů na jih. Poláků tu máme asi tak milion.*“⁴⁸⁷ Můžeme však uvést i jiný příklad: „*Nebud' primitivní Hun! Ty... Východoevropane! Ty čečenskej Čechu!*“⁴⁸⁸ Z těchto úryvků vyplývá, že Západ, reprezentován Anglií, nahlíží na Východ pohrdavě a opovrzhlivě, jako na primitivní zónu, což vyplývá z jeho suverénní, sebestředné, sebevědomé představy a také z nezkušenosti s totalitním zřízením, či jak zmiňuje literární kritik Pavel Mandys, z neznalosti středoevropských reálií.⁴⁸⁹ V kontextu neznalosti České republiky pak u Angličanů dochází k zaměňování středoevropské země za velmi vzdálenou autonomní zemi Ruské federace, Čečenskem, jež je nechvalně proslulé aktivitami radikálních muslimů.⁴⁹⁰

V textu se setkáváme s obrazem Východoevropanů, kteří jsou znázorněni jako lidé neustále vzpomínající na minulost. Protagonista sám sebe označuje za Středoevropana, pro něhož je charakteristická středoevropská váhavost.⁴⁹¹ Často také dohází k jevu, kdy je střední Evropa nahrazována východní: „*Spolupracovník policie není v kontextu východní, myšleno střední Evropy člověk zrovna vážený.*“⁴⁹² Domníváme se, že Urban tak činí v souvislosti s dějinným „únosem“ střední Evropy do východní části.

V kontextu protagonisty Karla autor vytváří autoimago Čechů, kteří na rozdíl od Angličanů mají ve spolupráci s policejním sborem velké zkušenosti. Z toho také v textu vyplývá, že hrdina většinou sděluje to, co chtějí druzí slyšet a trpí nedostatkem sebedůvěry. Spisovatel pomocí těchto charakteristik zobrazuje Čechy, na nichž se podepsal život v totalitě. V knize zastávají důležité místo bonmoty, které dokreslují nejen vlastnosti postav, avšak také napjaté vztahy a atmosféru prostředí:⁴⁹³ „*Nevěřil jsem a jel dál. Jak typické. Češi nevěřili bolševikům, tak proč by věřili automobilové navigaci?*“⁴⁹⁴ Kulturně blízko ke Karlovi a také podobnou povahu má služebná Wislawa, původem Polka: „*Taky je tak ráda, když mi může*

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 52.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 95.

⁴⁸⁹ MANDYS, Pavel. Jak vyžrát na upper class. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33177/urban-milos-prisla-z-more-in-hn>

⁴⁹⁰ Nedorozumění, jakým je záměna těchto dvou zemí, se objevilo prostřednictvím médií v dubnu 2013, kdy byl Čečenci spáchán útok na mezinárodní maraton v Bostonu v USA.

⁴⁹¹ Jedná se o paralelu k dějinným událostem, kdy se česká veřejnost neustále zmítala mezi austroslavismem a panslavismem, Západem a Východem.

⁴⁹² URBAN, Miloš. *Přišla z moře*. s. 48.

⁴⁹³ NEZBEDA, Ondřej. Vražda po anglicku. [online]. 2015 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2014/15/vrazda-po-anglicku>

⁴⁹⁴ URBAN, Miloš. *Přišla z moře*. s. 214.

*udělat radost, a taky ji mrzí, když se jí to nepovede. Přestože si o mně myslí, že jsem nesnesitelná mrcha.*⁴⁹⁵

Východ potažmo Orient symbolizuje řada stereotypních předsudků. Jedním z nich je například namířen vůči Čechům: „*To Angličan podléhá Čěšce, nikoli Angličanka Čechovi. Čeští muži, ušklíbl se – a tím prý nechce říkat nic protičeského ani protievropského, ale je to tak – zkrátka čeští muži se Angličankám nelíbí.*“⁴⁹⁶ Se stereotypní představou Východu se setkáváme také u postavy Cory, jejíž exotický zjev zapříčinil obavu Angličanů z nelegální imigrantky.

V textu se mimo jiné setkáváme s proměnou Anglie, která již není, co bývala. „*Noví Angličani přibývají, přestože to Angličani nejsou anebo původně nebyli; myslím všechny ty Indy, Bulhary a Poláky, Araby a Afričany, Rusy.*“⁴⁹⁷ Západ v kontextu Anglie tak představuje *otevřený, svobodný a multikulturní* prostor. Nicméně zde sledujeme i negativní konotace, kterými jsou bombové útoky a náboženské problémy mezi muslimy a křesťany. Z tohoto hlediska můžeme Západ označit za *nebezpečný*. Anglie také symbolizuje imperialismus v podobě kolonialismu: „*Ale ta Anglie, která ještě neztratila glanc, byla Anglií, která už dávno nabírala obyvatele svých bývalých kolonií a barevněla jako duha.*“⁴⁹⁸

U Urbana mimo jiné nacházíme symbolické teritoriální vymezení Východu a Západu, kde je Česká republika umístěna do středu: „*My jsme sice střed, ale Britové a Američané zůstávají u nás a dál na východ nejdou. A pak říkají, že propadli kouzlu divokého východu. Ale divoký východ, to je Gruzie: pořád ještě Evropa, ale udělejte krok v hlavním městě, a už jste šlápla do Asie.*“⁴⁹⁹ Tento úryvek znázorňuje stereotypní představu východního prostoru, vytvořenou Západem, o které jsme se zmiňovali v druhé kapitole. Uvést však můžeme i jiný příklad, kdy se mezi Orientem (Východem) a Anglií (Západem) nacházejí Francouzi, Němci a Hicsuntleonesané,⁵⁰⁰ my ostatní.⁵⁰¹

Prostor střední Evropy do jisté míry reprezentuje Česká republika, nejateističtější kout světa, která „*přes svou trucovitou příslušnost k Evropské unii i veškerou deklarovanou otevřenost zůstává spíš uzavřená.*“⁵⁰² Zároveň je střední Evropa líčena jako maloměstská

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 222.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 18.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 261.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 263.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 79.

⁵⁰⁰ Z latinského „*Hit sunt leones*“, což znamená „*Zde jsou lvi.*“ Konkrétně se jedná o označení neprobádaného území, kde nemají platnost zákony a pravidla, a tudíž představuje barbarství.

⁵⁰¹ URBAN, Miloš. *Přišla z moře*. s. 261.

⁵⁰² Tamtéž, s. 262.

poloprovincie, o níž se naposledy někdo zajímal počátkem devadesátých let.⁵⁰³ V současnosti je tak opomíjen její význam, zastává úlohu neviditelné a nezajímavé kultury, neboť „*my Češi jsme málo orientální.*“⁵⁰⁴

⁵⁰³ Tamtéž, s. 265.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 266.

3.7. Marek Šindelka

Dvojnásobný držitel ceny Magnesia Litera za prózu, Marek Šindelka, je v současnosti označován za autora, „který hravě i cynismem vykresluje osamocení dnešní mladé generace.“⁵⁰⁵ Nicméně jeho vstup do literatury je spjat s básnickou sbírkou o dětství a dospívání s názvem *Strychnin a jiné básně*,⁵⁰⁶ za kterou autor získal Cenu Jiřího Ortena za rok 2006. V jednom z rozhovorů mimo jiné uvedl, že toto ocenění pro něj představuje nejdůležitější moment, kdy psaní začal brát zcela vážně.⁵⁰⁷ Po úspěšném debutu se Šindelka uchýlil k próze, přičemž poetické vidění mu zůstalo, a v roce 2008 vydal pozoruhodný román *Chyba*⁵⁰⁸, jehož prostřednictvím se „z nadějného básníka stal prozaik nejmladší generace, který je opravdu hodný toho jména.“⁵⁰⁹ Tato kniha, která vychází ze starých japonských hororových příběhů, dala také vzniknout stejnojmenné komiksové adaptaci z roku 2011.⁵¹⁰

Ve stejném roce Šindelka publikoval soubor povídek a novel pod názvem *Zůstaňte s námi*⁵¹¹, za který získal poprvé cenu Magnesia Litera za prózu. V roce 2014 vyšla kniha *Mapa Anny*⁵¹², rovněž povídkový soubor, která vzbudila u čtenářů pozitivní ohlas. Pro Šindelku jsou v povídkách klíčové mezilidské vztahy, postavy, které „často těžce prožívají pouhou existenci vlastního těla.“⁵¹³ Motiv těla přitom hraje důležitou úlohu i v zatím poslední autorově knize *Únava materiálu*⁵¹⁴ z roku 2016, která byla rovněž, jako soubor povídek *Zůstaňte s námi* oceněna Magnesií Literou. Kromě toho se jedná o první dílo v českém prostředí, jež se věnuje choulostivému tématu, jakým je právě současná migrační krize. Není pochyb, že Šindelka touto knihou na sebe strhl veškerou pozornost publika a ještě více rozvířil vody mnohočetných diskusí.

⁵⁰⁵ ZBOŘIL, Jonáš. Tělo neoblafneš, říká vítěz Magnesie Litery. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/2/telo-neoblafnes>

⁵⁰⁶ ŠINDELKA, Marek. *Strychnin a jiné básně*. Praha: Paseka, 2005. 44 s. ISBN 80-7185-772-6.

⁵⁰⁷ ZBOŘIL, Jonáš. Tělo neoblafneš, říká vítěz Magnesie Litery. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/2/telo-neoblafnes>

⁵⁰⁸ ŠINDELKA, Marek. *Chyba*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008. 192 s. ISBN 978-80-87053-18-8.

⁵⁰⁹ VANĚK, Petr. O Chybě Marka Šindelky. [online]. 2008 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23223/sindelka-marek-chyba>

⁵¹⁰ ŠINDELKA, Marek, MAŠEK, Vojtěch. *Chyba*. Praha: Lipník, 2011. 296 s. ISBN 978-80-904284-5-4.

⁵¹¹ ŠINDELKA, Marek. *Zůstaňte s námi*. Praha: Odeon, 2011. 160 s. ISBN 978-80-207-1372-8.

⁵¹² ŠINDELKA, Marek. *Mapa Anny*. Praha: Odeon, 2014. 136 s. ISBN 978-80-207-1577-7.

⁵¹³ DEMELOVÁ, Karolína, ZBOŘIL, Jonáš. Spisovatel Marek Šindelka: Facebook je mapa samoty. [online]. 2014 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/spisovatel-marek-sindelka-facebook-je-mapa-samoty-5243802>

⁵¹⁴ ŠINDELKA, Marek. *Únava materiálu*. Praha: Odeon, 2016. 208 s. ISBN 978-80-207-1740-5.

3.7.1. Únava materiálu

V srpnu roku 2015 došlo k tragické události, jejíž zpráva se šířila celou Evropou. Na rakousko-maďarské hranici byl nalezen odstavený kamion, v jehož nákladovém prostoru se udusilo 71 migrantů. Tato událost podle Šindelky upadla poměrně rychle v zapomnění: „*Jestliže jsme v médiích schopni ve velkém konzumovat nešťastné příběhy, tak jeden vezmu a napíšu ho s tím, jak by mohl reálně vypadat, když se čas zpomalí.*“⁵¹⁵ Autorovým cílem bylo napsat prózu nekompromisním a vyhoceným pohledem, „*kteřá by lidi vytrhla, ze které jim bude špatně od žaludku.*“⁵¹⁶ Šindelka v procesu psaní dokonce hovořil i s některými migranty ze Sýrie či Afghánistánu, nicméně jejich výpovědi do knihy nakonec nevložil.

Hlavními postavami příběhu jsou dva bratři, starší Amir a mladší Kluk, kterému autor nedal jméno.⁵¹⁷ Kromě toho, že jeden pracoval jako turistický průvodce a druhý rychle běhá, o nich nic nevíme. Oba však utíkají ze své země zmítané válkou. Jejich cílem je nějaké město v severoevropském státě, které v textu není konkrétně představeno, avšak symbolizuje určitou naději na záchranu a lepší život. V průběhu cesty, kdy se octnou v Evropě, se však bratři musí rozdělit a čtenář tak začíná tušit, že už se nejspíš nesetkají.

Doslova syrový příběh románu je líčen vypravěčem v er-formě a rozdělen do dvaadvaceti kapitol, které na sebe chronologicky nenavazují. V textu se nepravidelně střídají popisy uprchlické cesty obou bratrů. Zatímco Kluk se po útěku z detenčního zařízení pohybuje převážně v drsné zimní krajině, kdy je soužen neustálým mrazem, hladem, žízní a strachem, a několikrát málem přijde o svůj holý život, cesta Amira je protkaná především překážkami, jakými jsou lidé odlišné kultury a mentality. Přestože se cesty za evropským snem obou bratrů nepatrně liší, pojí je neustálé konfrontace s okolním nepřátelským světem, jejichž prostřednictvím doslova prožívají peklo na zemi a bojují o přežití.

Třebaže Šindelka zachycuje především obraz Západu (západní civilizace, Evropy) a jeho obyvatel z pohledu již zmíněných arabských migrantů, můžeme se v textu setkat i se symbolickou geografii Východu. Z hlediska protagonistů příběhu můžeme vnímat Východ jako prostor známý, je jejich domovem. Nejedná se však o nějaké bezpečné a harmonické místo: „*Každý, kdo tu stál, dobře věděl, jak vypadá nálet, všichni bezpečně znali nejmenší odstíny*

⁵¹⁵ ZBOŘIL, Jonáš. Tělo neoblafneš, říká vítěz Magnesie Litery. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/2/telo-neoblafnes>

⁵¹⁶ KONDRÁD, Daniel. Chtěl jsem zachytit, jak nás vidí uprchlíci přicházející do Evropy, říká spisovatel Šindelka. [online]. 2016 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65571220-marek-sindelka-unava-materialu-uprchlici-odeon-rozhovor>

⁵¹⁷ Domníváme se, že šlo o autorův záměr. Vyplývá to ze samotného příběhu, kdy se Kluk ocitne v detenčním zařízení, je označen pouhým číslem, kterým ho oslovují dozorcí. Jeho jméno nikdo neuměl vyslovit, tak mu ho sebrali a on ztratil identitu.

hluku blížících se letadel, zvuk migu, tiché zlověstné vibrace na hranici slyšitelnosti, když se blíží helikoptéra.“⁵¹⁸ Východ je v textu ztotožňován s arabským světem, například s Afghánistánem nebo Pákistánem, jehož symbolem je všudypřítomná válka, bombardování, teroristé a islamisté. Více obrazů čtenář v knize nenalezne, představy Východu vyplývají z pouhých retrospektiv na domov obou protagonistů, kterých je v textu nevalné množství. Kromě toho se domníváme, že Šindelka pracuje s ustálenou stereotypní představou a zjednodušeným obrazem Východu, který v současnosti poskytují i masová média. Například Zuzana Francová ve své recenzi uvádí, že kniha je v popisu válečných zážitků nedůvěryhodná a poněkud plochá v charakterizaci hrdinů.⁵¹⁹ Na druhou stranu mohlo jít o autorův záměr (skrytý význam), kdy Evropu a její obyvatele nezajímá, kdo jsou migranti či uprchlíci mířící do evropských zemí. Jakmile se objeví muž nebo chlapec se snědou tváří a černými očmi, ihned dochází k utkvělé představě, že se jedná o teroristu či islamistu: „*Amirovi se udělalo zle. Roztřeseným hlasem řekl: I'm not a Muslim. Kdosi ho nakopl do tváře, cítil, že mu povolil jeden zub, bolestivě se vyvrátil v dásni dovnitř úst. Krev.*“⁵²⁰

Na rozdíl od Východu je prostor Západu v textu silně zastoupen. Autor zobrazuje Evropu z pohledu Kluka a Amira, kteří přichází zvenčí, z jiné kulturní zkušenosti. Jedná se především o černobílé vidění, kdy je Evropa, potažmo Západ, zachycena v téměř negativním světle. Již na prvních stranách románu se setkáváme s prvními charakteristikami, kdy je evropský kontinent popisován slovy: „*Cesta končila u vrat. Les byl obehnaný drátěným plotem. Evropa jsou koridory, dálniční nadjezdy, logistická skladiště – a především ploty.*“⁵²¹ Západ se tak stává symbolicky cizím, chladným, uzavřeným a nepřátelským prostorem, ve kterém postava Kluka naráží na neustálý systém, řád a pravidla, přičemž svou bytostí narušuje „*dokonalou strukturu té nelidské krajiny.*“⁵²² Jako by byl západní svět stvořen mechanicky, nepřetržitým komplikovaným projektováním, a tudíž i nepřírozeně: „*Přelezl plot a vběhl do lesa. Ještě nikdy takový les neviděl. Někdo ho snad musel vytvořit v počítačovém programu.*“⁵²³

Jistý systém (byrokratická a odlidštěná mašinerie) představuje v textu i detenční zařízení, ohraničený prostor, jež se stává pro migranty určitým typem vězení. V nucených internacích jsou utečencům odebírány nejen osobní věci jako doklady, mobilní telefony či počítače, ale především jejich identity, neboť jména vězňů jsou zde nahrazena čísly. „*Tři*

⁵¹⁸ ŠINDELKA, Marek. *Únava materiálu*. s. 55.

⁵¹⁹ FRANCOVÁ, Zuzana. Útěk nikam. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/37757/sindelka-marek-unava-materialu>

⁵²⁰ ŠINDELKA, Marek. *Únava materiálu*. s. 108.

⁵²¹ Tamtéž, s. 22-23.

⁵²² Tamtéž, s. 23.

⁵²³ Tamtéž, s. 23.

měsíce ho oslovovali jen číslem 107 a posunky. Sem tam pár anglických slov. ⁵²⁴ Tento způsob nakládání s bezmocnými lidmi pak dělá z obyvatel Západu společnost, která je neschopná soucitu a lhostejná k lidskému utrpení.

Zatímco například v západním světě představuje mobilní telefon kromě komunikace s okolním světem také symbol sociálního statusu a prosperity, pro protagonisty: *„Telefon je všechno. Světlo, mapa, slovník, lidský hlas.* ⁵²⁵ Bratrům tak mobil slouží převážně jako zdroj veškerých informací v souvislosti s cestou do Evropy: *„Nekonečné návody, co je potřeba dělat na kterém bodě, kde se zpřísnily kontroly, kudy nejlépe přejít hranice. Rychle napsal svou polohu s dotazem, jestli je někdo na stejném místě.* ⁵²⁶ Jedná se tedy o nejcennější majetek, který kromě peněz potřebují a kolikrát jsou nuceni ho odcizit, neboť mobily jsou v detenčních zařízeních zabavovány.

Na mnoha místech v textu se můžeme setkat se znaky či symboly, které činí ze Západu strojovou civilizaci. Kromě již zmíněné přírodní krajiny, která na protagonisty působí až mechanickým dojem, zastávají důležitou úlohu i moderní technologie a způsob života západních obyvatel. Jako příklad můžeme uvést internet, konkrétně webovou encyklopedii Wikipedie, která se do jisté míry stává zdrojem veškerých informací: *„Vzpomněl si na bratra: dokud byli spolu, bratr mu ze svého telefonu předčítal hesla z Wikipedie. Učil ho tak anglicky, učil ho rozumět evropskému kontinentu.* ⁵²⁷ V textu se však pod otevřenou encyklopedií skrývají dva významy. Na jedné straně slouží jako komunikační prostředek s okolním světem, což dokládá výše uvedená citace, v druhém případě však znázorňuje i určitou degradaci lidského (západního) rozumu. *„Jednání je činnost mající cíl a plán k jeho realizaci. Plán je obecný pojem, kterým obvykle popisujeme časovou i věcnou posloupnost budoucích možných dějů. Plot či oplocení je volně stojící stavba...* ⁵²⁸ Tímto způsobem můžeme neustále otevírat další a další jednotlivá wikipedické hesla, kde jsou podrobně vysvětleny i ty nejbanálnější a jednoduché věci. Opět tak narážíme na nějaký systém a potřebu vše klasifikovat. Když se jednoho dne Kluk na své cestě ocitne v jedné z hal továrny, kde probíhá část výrobního procesu, nevěří svým očím. Lidé, kteří na montážní lince pracují, činí vše automaticky jako stroje: *„Ruka podala ruce šroubovák. Občas zapomněl, co jeho končetiny dělají. Mohl se na ně zcela spolehnout. Pracovaly samostatně, odpojeny od mozku a nervové soustavy.* ⁵²⁹

⁵²⁴ Tamtéž, s. 37.

⁵²⁵ Tamtéž, s. 28.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 81.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 23-24.

⁵²⁸ Tamtéž, s. 159.

⁵²⁹ Tamtéž, s. 139-140.

Západ přitom figuruje v textu také jako symbol kapitalismu, materialismu či blahobytu. Evropané pracují několik hodin denně, aby jim každý měsíc přibyla na účtu částka, za kterou si mohou obstarat několik metrů čtverečních prostoru, litrů vody, krychlových metrů plynu nebo několik gramů masa v igelitové fólii. Někteří si pořizují luxusní domy, drahá auta či plazmové televize. Zásadní úlohu přitom zastává prostor města jako symbol kapitalismu, konzumu a bohatství: „Zastavil se před velkým nákupním centrem, sklobetonová stavba, multikino, samoobsluha, nákupní galerie. Všechno pohaslé. Temné figuríny ve výlohách předváděly nové kolekce oblečení.“⁵³⁰

Obzvlášť jsou v textu znázorněni obyvatelé Západu, kteří jsou buď pohrdaví, lhosejní, nemorální, xenofobní anebo ustrašení z migrantů, kteří představují obavu z islámu a terorismu. Typickým představitelem Západu je pak vzorný manžel, otec dvou dětí a majitel prosperující stavební firmy, který žije v naprostém materiálním blahobytu, avšak je svým životním komfortem poněkud znuděný. Z toho důvodu vyráží na nejnebezpečnější místa planety, která jsou zasažena válkou a vyvolávají tak touhu západních lidí po vzrušení a adrenalinu. Zatímco například Černobyl není v současnosti nic neobvyklého, velký zájem je především o země jako Sýrie, Pákistán, Čečna, Kosovo, nebo dokonce Nigérie. Šindelka znázorňuje obyvatele Západu jako naprosté egoisty, kteří s úžasem sledují lidské utrpení na arabském východě: „Po čase se muži osmělili, třas rukou polevil, fotili se na samospoušť a pak pro jistotu ještě mobilními telefony, nejdříve s krví, pak s ruinami, pak s eskortou – muži chtěli, aby ozbrojenci mířili zbraněmi kolem sebe.“⁵³¹ Podobným stylem je v textu líčeno i jednání mladé dobrovolnice, která v táboře mezi migranty chodí a snaží se vyfotografovat co nejlepší snímek, aby ho mohla sdílet na sociální síti.

Můžeme však uvést i jiný příklad pohledu na Evropany, kdy jsou líčeni jako xenofobové, rasisté či konkrétněji jako tzv. islamofobové: „No Islam here. No terrorist. You want kill poeple? Amir nechápal, co po něm chtějí. Pokusil se něco vysvětlit, ale velitel mu vrazil facku.“⁵³² Tentokrát se však jedná o pouhé děti, mladé skinheady, kteří trpí stereotypními předsudky, Amira surově bijí a natáčejí na mobilní telefony. Přestože se v textu vyskytují negativní konotace západních lidí, nalezneme zde i výjimku v jedné z postav, kterou v rámci recenze upozorovala pouze Veronika Dvorská.⁵³³ Jedná se o postavu bezdomovce, která Kluka obdaruje botou. Ačkoli je tato scéna podle Dvorské sentimentální a banální, nelze se

⁵³⁰ Tamtéž, s. 80.

⁵³¹ Tamtéž, s. 56.

⁵³² Tamtéž, s. 107.

⁵³³ DVORSKÁ, Veronika. Trochu si soucitně zatrpět. Román o tragédiích, které se nás (ne)dotýkají. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/3/trochu-si-soucitne-zatrpet>

nepozastavit nad tím, že je ostatními recenzenty ignorována, „*když se hovoří o tom, proč jsme v díle vždy vykreslováni jen v tom nejhorším světle. Muž bez domova zkrátka není součástí „my“*“.⁵³⁴

V textu se neustále setkáváme se střetáváním Východu a Západu, migrantů a Evropanů, kteří se nacházejí v kontrastu. Zatímco Západ je líčen převážně negativně, jako ohraničená, strojová, materialistická a bezcitná civilizace postrádající duši, v rámci Východu narážíme na pozitivní obraz, kdy s lidmi na útěku ze zemí zasažených válkou soucítíme a naopak Evropany za jejich postoje odsuzujeme. Zásadní úlohu přitom zastávají předsudky vůči migrantům, kteří jsou škatulkováni do roviny islámského radikalismu. Přitom jediné, po čem touží, je pocit bezpečí a lepší život, které Evropa nabízí: „*Některá místa postupně mizela. Zmizela Paříž. Pak zmizel Berlín a Stockholm. Mizely celé státy. Evropa pozvolna bledla, jak se jí dotýkaly tisíce bříšek prstů: špinavých od vazelíny, nasáklých kovovým pachem lodních útrob, za některými nehty špína ještě z jiných kontinentů, slané zbytky moře*“.⁵³⁵

Šindelkův román poněkud skepticky znázorňuje západní život, líčí její mechanizaci, zacházení s přírodou, lidmi, stroji, a v neposlední řadě také s mobilními telefony a sociálními sítěmi. Čtenář tak naráží na strnulý či nehybný obraz Západu, na neustálou setrvačnost, která z lidí postupně vytvořila zcela bezcitné osoby. Symbolický prostor Východu a Západu je pak v textu dotvářen také kontrastem lyrického či poetického jazyka a krutostí světa. Dialogy autor téměř vynechal, neboť mu šlo primárně o zachycení člověka, „*kteřý musí neustále přemísťovat své tělo z místa na místo. A dostává se do situací, kdy je nucen to tělo téměř popřít*“.⁵³⁶ Právě tělo je v románu ústředním motivem, od kterého se odvíjí děj příběhu a veškeré konání hlavních protagonistů. Obzvlášť působivé jsou v knize pasáže popisující fyzickou zkušenost obou chlapců, kteří v sobě probouzí až zvířecí instinkty, snaží se přežít v cizím prostředí a zachránit se, přičemž jejich „*tělo je sada nástrojů k přežití*“.⁵³⁷

⁵³⁴ DVORSKÁ, Veronika. Trochu si soucitně zatrpět. Román o tragédiích, které se nás (ne)dotýkají. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/3/trochu-si-soucitne-zatrpet>

⁵³⁵ ŠINDELKA, Marek. *Únava materiálu*. s. 91.

⁵³⁶ KONDRÁD, Daniel. Chtěl jsem zachytit, jak nás vidí uprchlíci přicházející do Evropy, říká spisovatel Šindelka. [online]. 2016 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65571220-marek-sindelka-unava-materialu-uprchlici-odeon-rozhovor>

⁵³⁷ ŠINDELKA, Marek. *Únava materiálu*. s. 41.

3.8. Bianca Bellová

Z velké části překladatelka a tlumočnice z angličtiny, Bianca Bellová, je současnou autorkou s bulharskými kořeny, pro kterou je psaní opravdovou zábavou. Jak již sama několikrát uvedla, nestojí o medializaci, neboť autor by měl hovořit ke čtenáři prostřednictvím svých textů.⁵³⁸ Z toho důvodu také spisovatelka nerada své prózy jakkoliv komentuje či vysvětluje. Bellová se do současné české literatury zapsala v roce 2009 debutem „Sentimentální román“⁵³⁹, který má blíže spíše novele. O dva roky později vyšla její próza „Mrtvý muž“⁵⁴⁰ a v roce 2013 autorka publikovala „Celý den se nic nestane.“⁵⁴¹

Na první pohled je patrné, že Bellová je spisovatelkou spíše kratších prozaických útvarů (novel). Z tohoto hlediska je nanejvýš pozoruhodné, že autorka na tak malém prostoru dokáže přesně vystihnout působivou atmosféru silného příběhu, postavy s propracovanou psychologií, a zároveň dovede u čtenáře vyvolat emoce. Již prvotina Bellové prokázala, že se jedná o spisovatelku s velkým potenciálem.⁵⁴² Její tvorba je charakteristická dynamickými texty, „*typickým proudem vyprávění, odvíjejícím se od myšlenkových pochodů a asociací hlavních postav...*“⁵⁴³

Výborná vypravěčka Bianca Bellová však na sebe strhla obrovskou pozornost v roce 2016 novelou „Jezero“⁵⁴⁴ za kterou byla oceněna jak Magnesií Literou, tak i Cenou Evropské unie za literaturu. Tato kniha zaznamenala nesčetné množství pozitivních ohlasů. Například v recenzi Kateřiny Kadlecové se píše, že „syrovou, nemilosrdnou, apokalyptickou prózu Bianky Bellové budete číst s údivem. Je to kniha tvrdohlavá, netykavá a čtenáři se až do poslední věty vzpírá, a přesto se nebudete moci odtrhnout.“⁵⁴⁵ Dominik Melichar zase upozorňuje, že „vyprávění přesahuje nejen autorčinu dosavadní tvorbu, ale do značné míry i současnou českou prózu.“⁵⁴⁶ Pozitivní kritiku nabízí i Alena Slezáková, když tvrdí, že „*Jezerem*

⁵³⁸ JIRKŮ, Irena. Z psaní nedělám vědu, na prodejích nesejde, říká spisovatelka a čerstvá laureátka Magnésie Litery Bellová. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://ego.ihned.cz/c1-65687370-bianca-bellova-jezero-magnesia-litera-kniha-rozhovor>

⁵³⁹ BELLOVÁ, Bianca. *Sentimentální román*. Praha: IFP Publishing, 2009. 109 s. ISBN 978-80-903997-5-4.

⁵⁴⁰ BELLOVÁ, Bianca. *Mrtvý muž*. Brno: Host, 2011. 180 s. ISBN 978-80-7294-495-8.

⁵⁴¹ BELLOVÁ, Bianca. *Celý den se nic nestane*. Brno: Host, 2013. 140 s. ISBN 978-80-7294-965-6.

⁵⁴² LOJÍN, Jiří. Nesentimentální dialog. [online]. 2012 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.vaseliteratura.cz/2108-mrtvy-muz>

⁵⁴³ KLÍMOVÁ, Kamila. Bianca Bellová: Celý den se nic nestane. [online]. 2014 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/32891/bellova-bianca-cely-den-se-nic-nestane>

⁵⁴⁴ BELLOVÁ, Bianca. *Jezero*. Brno: Host, 2016. 192 s. ISBN 978-80-7491-771-4.

⁵⁴⁵ KADLECOVÁ, Kateřina. Pražská prozaička Bianca Bellová napsala svou dosud nejlepší knihu, román Jezero. [online]. 2016 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/kultura/75285/prazska-prozaicka-bianca-bellova-napsala-svou-dosud-nejlepsi-knihu-roman-jezero.html>

⁵⁴⁶ MELICHAR, Dominik. Jak se člověk mění v hmyz. Jezerní krajina Bianky Bellové. [online]. 2016 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2016/25/jak-se-clovek-meni-v-hmyz>

obohatila Bianca Bellová českou literaturu o krutou dystopii, jednu z nejpozoruhodnějších knih posledních let.⁵⁴⁷ Úspěch zaznamenala autorka i v zahraničí, kde vycházejí její knihy v překladech. Například v Německu, Polsku, Makedonii nebo v Bulharsku. Novela Jezero je momentálně přeložena do čtyř jazyků, přičemž na třinácti dalších překladech se již pracuje.⁵⁴⁸

3.8.1. Jezero

Příběh v pořadí již čtvrté knihy Bianky Bellové se na rozdíl od předchozích titulů neodehrává v českém prostředí. Autorka tentokrát situovala děj do daleké a neurčitě východní země, přesněji do městečka Boros, jenž se nachází na břehu mizejícího jezera. Ačkoliv se Bellová inspirovala fotografiemi z časopisu National Geographic, které zobrazují ekologickou tragédii Aralského jezera, „příběh má být spíš symbolický, abstraktní, nemá být nasazený na konkrétní místo a konkrétní dobu.“⁵⁴⁹ Můžeme tedy hovořit o imagologicky uchopené východní zemi, kterou nenajdeme v konkrétní geografii.

Bellová vypráví příběh chlapce Namiho, který žije se svou babou a dědkem v rybářském městečku Boros. Po jejich smrti, kdy se do domu nastěhuje rodina předsedy místního kolchozu, se Nami vydává na cestu, která ho zavede nejen ke své matce, ale také na dno tajemného jezera. Novela je svým způsobem podobná iniciačnímu románu, kdy prostřednictvím pouti sledujeme fyzický i psychický vývoj a proměnu hlavního hrdiny. Biologickou přeměnu s několika stádii přitom zdůrazňují i jednotlivé názvy kapitol (Zárodek, Larva, Nymfa, Imago).

Autorka stvořila fikční svět, který se odehrává v imaginární postsovětské východní zemi. Čtenáři je předkládáno heteroimago Východu prostřednictvím symbolických významů, která v novele nesou jednotlivá kulturně kontovaná místa a postavy. Velký důraz je tak kladen na symbolickou rovinu textu, kde je Východ reprezentován a mentálně mapován. Symbolický prostor východní země je v příběhu silně zastoupen různými hodnotovými protiklady. Proti sobě stojí světský život, sféra každodenního života v totalitním režimu a svět posvátný, či duchovní, který je obýván Duchem jezera.

⁵⁴⁷ SLEZÁKOVÁ, Alena. Rodí se tu zrůdy. Ve výjimečně krutém Jezeru zanechte naděje. [online]. 2016 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/jezero-recenze-010-literatura.aspx?c=A161014_121324_literatura_ts

⁵⁴⁸ KOPÁČ, Radim. Sex a smrt. Před Jezerem byla Bellová nesentimentální novelistka. [online]. 2018 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/sentimentalni-roman-bianca-bellova-recenze-fka-literatura.aspx?c=A180907_145540_literatura_ts

⁵⁴⁹ JIRKŮ, Irena. Z psaní nedělám vědu, na prodejích nesejde, říká spisovatelka a čerstvá laureátka Magnesie Litery Bellová. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://ego.ihned.cz/c1-65687370-bianca-bellova-jezero-magnesia-litera-kniha-rozhovor>

Ústředním motivem příběhu je bezesporu mizející jezero, od kterého se odvíjejí životní osudy obyvatel. Mytická postava Duch jezera v textu symbolizuje vyšší princip, moc nad lidmi, tradiční způsob žití spojený se šamanstvím a v neposlední řadě také zkázu nebo smrt. Již v antické mytologii se můžeme setkat s nadpřirozenými bytostmi, jako jsou vodní božstva, nymfy, sirény nebo najády, které obývají jezerní svět.⁵⁵⁰ Jezero je však na rozdíl od oceánu nebo moře statickým a uzavřeným vodním prostorem, nepředstavuje přirozenou dynamiku hmoty a života, a proto bývá spojováno s ideou smrti a považováno za vchod do světa mrtvých.⁵⁵¹ V textu nalezneme tuto imaginativní představu jezera, jako posmrtného místa lidských duší, v pasáži, kdy umírá Namihó babička: „*Nemůžeš to zastavit, holoubku. Všechno musí být, jak má, aby se Duch nezlobil. Protože se ještě pořád zlobí.*“⁵⁵² Přestože je voda prázakladním symbolem života,⁵⁵³ v textu představuje spíše určitý druh zkázy, který se promítá do života tamních lidí. Hladina jezera se neustále snižuje, voda je den ode dne slanější a toxická, že v ní ryby umírají. Obyvatelé, jejichž život závisí na rybolovu, přicházejí o zaměstnání v místním závodu na zpracování ryb, muži mají sklon k alkoholové sebedestrukci a děti se rodí s fyzickými vadami nebo trpí ekzémy. Bellová v tomto případě spojuje symbolický prostor Východu zejména s důrazem na duchovní mytologickou tradici, jejímiž podstatnými znaky je pověřčivost obyvatel, postava šamana⁵⁵⁴ a rituály v podobě obětování duší Duchu jezera. Dále je Východ symbolem nešetného nakládání s přírodou a také jisté pasivity, kdy u lidí v Borosu neshledáváme žádnou iniciativu na zlepšení jejich situace.

Prostor Východu je v textu především vytvářen místy, která nesou symbolické významy, přičemž důraz je také kladen na hodnotové protiklady. Na jedné straně stojí záhadné jezero symbolizující vyšší princip, zkázu či posmrtný svět, a tedy i tradiční způsob žití, v druhém a opačném případě se pak nachází rybářské městečko Boros okupované ruskými vojáky, hlavní město představující určitý typ civilizace a vesnice Kuce s muslimskými obyvateli. Vedle sebe tak koexistuje snové místo jezera a poněkud reálný svět, který představují Rusové, nebo Uruborové a jejich revoluční tendence.

U Bellové je symbolický prostor Východu převážně spojován s totalitou. Městečko Boros znázorňuje jako místo, kde obyvatelé žijí pod nadvládou sovětského komunismu.

⁵⁵⁰ ČOLAKOVA, Žoržeta. Pokus o vymezení imanentní sémantiky jezera. *Bohemica Litteraria*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 13(1-2), 47-59. ISSN 1213-2144.

⁵⁵¹ Tamtéž.

⁵⁵² BELLOVÁ, Bianca. *Jezero*. s. 44.

⁵⁵³ ČOLAKOVA, Žoržeta. Pokus o vymezení imanentní sémantiky jezera. *Bohemica Litteraria*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 13(1-2), 47-59. ISSN 1213-2144.

⁵⁵⁴ Vedle předsedy kolchozu, lékaře a ředitele školy je podstatným prvkem ve struktuře obyvatel Borosu. Kromě toho, že šamani vykonávali posvátné obřady, předsedali děkovným a smírným bohoslužbám, také léčili nemocné a věštili budoucnost.

Podstatným znakem je přítomnost ruských vojáků, kteří jsou v textu líčeni následovně: „*hlavně si dej pozor na tu ruskou soldatesku,*⁵⁵⁵ *děvče, jsou blbý jak tři kopejky a nadržený od úsvitu do soumraku, potkáš je někde bokem a bud' si jistá, že poctivá z toho nevyjdeš.*“⁵⁵⁶ Kromě násilných činů, jakým je znásilnění Namiho kamarádky, konají vojáci také bujaré oslavy, jsou hluční a zdatní v pití vodky. U domorodců nejsou vůbec oblíbení, což dokazují i hry dětí, které imaginárně střílí na Rusy v projíždějících autech: „*Když budete střílet na rusácký auta, tak dostanete přes držku a vaše rodiče zastřeje.*“⁵⁵⁷ Ruští vojáci zde představují absolutní moc, kdy na ně neplatí ani tamní zákony či soudy. O něco váženější jsou pak v protikladu k vojákům ruští inženýři s rodinami, kteří v okolí městečka obstarávají anténu pro meziplanetární vysílání: „*Tehdy bylo ještě jasné, že budou létat na jiné planety, osidlovat je a snad se i s mimozemšťany a mimozemšťankami družít, Nami se o tom ještě učil ve škole, ale postupně o tom učitelé přestali mluvit.*“⁵⁵⁸ Tato retrospektiva v textu symbolizuje z hlediska historického kontextu soupeření mezi Východem a Západem v období studené války, kdy Sovětský svaz a Spojené státy americké sváděly boj o vesmírný prostor a vědecko-technickou převahu.

Dalším typickým znakem je socha Státníka (prototyp kolektivního vůdce, Stalina), která symbolizuje komunistickou (absolutní) moc v protikladu k vládě zákona.⁵⁵⁹ Mimo jiné představuje socha také důležité místo setkávání všech obyvatel u příležitosti oslav Dne míru a Dne rybolovu. „*Je to den, kdy žádný z rybářů nevyjede na jezero, protože všichni slaví. V jedenáct hodin dopoledne už málokterý stojí na nohou, protože musejí mohutně obětovat Duchovi jezera.*“⁵⁶⁰ Tyto dny symbolizují i spojení dvou odlišných světů, sovětského a tradičního či původního. Zatímco předseda kolchozu⁵⁶¹ blahořečí pokroku a kolektivizaci, kolem sochy Státníka tančí šaman. Právě program kolektivizace⁵⁶² a kolektivismus je charakteristickým znakem Východu, který u lidí symbolizoval pokrok a zlepšení životní úrovně: „*Dnes už takhle nikdo neloví, odříkávala mechanicky muzejní průvodkyně. Máme na lov ryb mnohem modernější a výkonnější techniku, než jsou oštěpy z tisového dřeva. Kolektivní techniku!*“⁵⁶³ Když Namiho prarodiče zemrou, dům je ihned zabrán rodinou předsedy kolchozu

⁵⁵⁵ Neukázněné a násilnické vojsko.

⁵⁵⁶ BELLOVÁ, Bianca. *Jezero*. s. 53.

⁵⁵⁷ Tamtéž, s. 21.

⁵⁵⁸ Tamtéž, s. 37.

⁵⁵⁹ Sochy podobně jako budovy, vlajky, vlastenecké básně či budovatelská hesla jsou formami, kterými se prezentovala komunistická propaganda.

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 13-14.

⁵⁶¹ Jedná se o kolektivní zemědělské družstvo v SSSR, obdoba našeho JZD.

⁵⁶² Kolektivizace zemědělství.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 34.

a chlapec je neustále vystavován despotickému a násilnému chování muže. Právě postava předsedy do jisté míry symbolizuje sovětské zabírání všeho v zájmu všech.

Nami odchází na druhou stranu jezera, do hlavního města, kam většina lidí směřuje a které je v textu spojováno se světlem, do jisté míry se tak stává symbolem „civilizace“: *„Jsou tu cítit fekálie, sladké parfémy a tuk ze smažení. Vzduchem poletují mastné papíry a prach. Lidé tu vypadají trochu jinak; mají zářivější, lesklejší oči a rychleji se pohybují.“*⁵⁶⁴ Nami si v hlavním městě připadá jako vesničan, přes burzu práce se ocitne ve skladu přístavu, kde si postupně zvyká na těžkou práci a stává se z něj muž s mohutnými svaly. Zpočátku bydlí na ubytovně s jedenácti muži, kde jsou nevyhovující podmínky: *„Voda na ubytovně teče jen hodinu ráno, pokud vůbec, a stejně jen studená. V zimě se netopí. Podlaha z překližky pomalu uhnívá. Kyselý zápach ze záchodů prostupuje všechno, vsakuje se do stěn, do oblečení, do vlasů, do polštáře.“*⁵⁶⁵ Později se Nami nechá zaměstnat ve výrobě síry. Zde převážně sledujeme špatné pracovní podmínky, které mají vliv na lidský organismus, nejenže Nami dýchá toxický vzduch, ale pálí ho také kůže na končetinách.

Hlavní město je symbolickým místem Východu plné působivých kontrastů. Na jedné straně sledujeme zaostalost, život v bídě z hlediska bezdomovců, dělníků a prostitutek. V druhém případě se jedná o existenci v komfortu a luxusu, která je ztělesněná postavou zbohatlíka Johnnyho pracujícího pro nadnárodní těžařskou korporaci.

Bezdomovectví a sociální vyloučení představují v textu převážně Uruborové: *„vystěhovaní před mnoha lety ze svých domovů, když se jezero uměle rozšiřovalo a bylo potřeba zatopit několik vesnic.“*⁵⁶⁶ Jedná se o domorodé obyvatelstvo, na kterém se podepsalo vládnutí sovětského komunismu, neboť Státník rozhodl o jejich odstranění. Ti, co zdolali nápor Rusů a přežili, žijí nyní na ulici. Východ je tak opět spojován s ruskými vojáky, kteří se dopouští násilí na obyčejných lidech: *„vyprávěli o tom, jak neoznačená komanda nakládala celé rodiny a klany na nákladní auta a pak je v lese postřílela v jámách, které si sami museli vykopat.“*⁵⁶⁷ Na druhé straně je v textu Východ symbolizován také výzkumem a výrobou biologických zbraní, na kterých se Sovětský svaz v minulosti podílel: *„Na dohled od přístavu, nějakých šest mil, je ostrov, kde stávala biologická laboratoř. Nami o tom určitě musel slyšet, ano, používala se k testování biologických zbraní na zvířatech...“*⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ Tamtéž, s. 67.

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 75.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 102.

⁵⁶⁷ Tamtéž, s. 103.

⁵⁶⁸ Tamtéž, s. 105.

Obraz Západu sledujeme v souvislosti s hlavním městem, které můžeme chápat jako symbol globalizace, westernizace či pozápadnění: „*Mlčí, když jedou kolem butiků Versace a Armani, irské hospody a mexické restaurace pro cizince.*“⁵⁶⁹ Symbolem západního (především pak amerického) uvažování, kapitalismu a svobody je v textu například nealkoholický nápoj značky Pepsi-Cola, který si Nami ve městě koupí. Z hlediska postav, je pak typickým představitelem „západního“ způsobu života Johnny, mladý úspěšný muž v drahém obleku, absolvent Houstonské univerzity v Texasu, u kterého Nami zastává roli hospodyně v domácnosti. Byt je vybaven nad běžné tamní poměry: terasa s exotickými rostlinami, lednice, pračka, mikrovlnná trouba, sušička, sprcha. „*Všechno je tu hloupě, nesmyslně nákladné a luxusní.*“⁵⁷⁰ Johnny je tak prototypem západního člověka, konzumní společnosti, který si svůj bohatý, a přitom prázdný život kompenzuje adrenalinem v drogách či v brutálním násilí. Do jisté míry se zde proměňují také kulturní zvyky, kdy se mrtví přestávají obětovat Duchu jezera a místo toho je jim vystrojen pohřeb v městské márnici.

Cesta nakonec zavede Namiho ke Staré dámě, která dříve patřovala k honoraci, avšak již několik let zastává s několika přáteli roli disidentky. V této postavě nacházíme obraz civilizovaného a racionálního Západu, respektive Francie a Anglie, kde žena v minulosti pobývala a byla vychovávána guvernankami. Nami se od dámy dozvídá, co se událo s jeho matkou, přičemž Východ nese negativní označení barbarského a poněkud iracionálního světa: „*Není to tvoje vina. Takoví barbaři. To jsou ty jejich zasraný lidový soudy.*“⁵⁷¹ V rámci typologie Východu jsme se zmiňovali, že iracionální jednání vede ke špatnému rozhodování, v tomto případě jednali lidé z Borosu (násilník Namiho matky byl potrestán bez soudu, jakéhokoli vysvětlení, odevzdán do spárů Ducha jezera) zcela nekontrolovatelně a emocionálně.

Vesnice Kuce uprostřed pouště, kde Nami nalézá svou matku, znázorňuje Východ z hlediska kulturních symbolů. Jedná se o místo bez veřejného osvětlení, s jedním konzumem a stánkem občerstvení, kam po práci na bavlníkových plantážích přicházejí muži, aby se posilnili vodkou. Uprostřed návsi se tyčí symbol tamní moci, busta Státníka. Také v tomto případě nacházíme kontrast, kdy jsou tamní lidé popisováni jako nepříjemní a agresivní, zatímco v Borosu jsou rozvláční a klidní.⁵⁷² Důležitým znakem, nástrojem sovětské propagandy, je knihovna s brakovými ruskými detektivkami a budovatelskými romány, kterou

⁵⁶⁹ Tamtéž, s. 95.

⁵⁷⁰ Tamtéž, s. 97.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 148.

⁵⁷² Tamtéž, s. 136.

však nikdo nenavštěvuje. Zdejší obyvatelstvo tvoří převážně Uruborové, prostřednictvím kterých Bellová zobrazuje Východ jako islámský svět. Jedné noci se spustí déšť, který podle vesničanů seslal Alláh, a Uruborové si začnou klást starostovi požadavky: „*pátky chtějí mít volné pro modlitbu, na návsi si postaví mešitu a na hřbitově chtějí své zesnulé pochovávat čelem k Mekce.*“⁵⁷³ V tomto případě je Východ líčen s důrazem na hlubokou a duchovní kulturu, spontánní jednání, které poněkud zabraňuje vesničanům racionálně uvažovat. Obyvatelé začnou stavět mešitu, aniž by věděli, kde seženou duchovního, přičemž ji nedokončí, neboť jim zanedlouho dojde také materiál. Po ženách muži najednou chtějí, aby si zahalovaly vlasy. Revolučně naladěni Uruborové se začínají bouřit a propagovat svou nezávislost. Když Nami přichází zpět do hlavního města, je vyhlášen výjimečný stav, ulicemi projíždějí ruské vojenské kolony, okolí je ztichlé, všude se nacházejí ohořelé vraky a výlohy obchodů jsou rozbité.⁵⁷⁴ Východ je v kontextu jednání Uruborů zobrazen jako primitivní kulturní prostor.

U Bellové se setkáváme s prostorem Východu, který tvoří kulisy imaginární (post)socialistické země a její obyvatelé. Jedná se přitom o obraz lišící se od západního standardu, o představu dobře známé, avšak daleké země.⁵⁷⁵ Čtenář sleduje očima dítěte proces střetávání různých kulturních oblastí, totalitního (ruského sovětského), tradičního a původního života domorodců, mystického z hlediska Ducha jezera a v neposlední řadě také islámského. Autorka zobrazuje Východ tvorbou jednotlivých symbolů či znaků pro danou oblast na základě všudypřítomných kontrastů, přičemž základ bipolarity představuje pověřivý život vesničanů (Boros, Kuce) a řekněme moderní, globalizovaný svět (hlavní město). Ve vzájemné polaritě také stojí mentalita původních obyvatel, jejich zvyky, náboženské rituály, víra v mytickou bytost Ducha jezera a ruských okupantů, pro které je charakteristická všudypřítomná kolektivizace a totalitní forma vlády s omezováním osobní svobody. Svě místo v novele bezesporu zaujímá i kritika současné civilizace, která se týká lidského přístupu k nakládání s přírodní krajinou.

Podle literární kritičky Aleny Slezákové se nejedná o žádnou fantazii, nýbrž o drastickou realitu s jazykem, jehož účinek je znásobený tím, že vyprávění se nese v přítomném čase a čtenář si tak připadá jako bezprostřední svědek událostí.⁵⁷⁶ Dialogy, které jsou místy

⁵⁷³ Tamtéž, s. 150.

⁵⁷⁴ Tamtéž, s. 155.

⁵⁷⁵ MELICHAR, Dominik. Jak se člověk mění v hmyz. Jezerní krajina Bianky Bellové. [online]. 2016 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2016/25/jak-se-clovek-meni-v-hmyz>

⁵⁷⁶ SLEZÁKOVÁ, Alena. Rodí se tu zrůdy. Ve výjimečně krutém Jezeru zanechte naděje. [online]. 2016 [cit. 2018-09-08]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/jezero-recenze-01o-literatura.aspx?c=A161014_121324_literatura_ts

hodně syrové, odměřené a vulgární také dokreslují obraz Východu jako nevlídného a drsného prostoru.

ZÁVĚR

V diplomové práci s názvem *Symbolická geografie Východu a Západu v současné české literatuře* jsme se zabývali českými literárními texty, jež vyšly po revolučním roku 1989. Již v úvodu práce jsme uvedli, že Východ a Západ se z hlediska geopolitických a geokulturních zón utvářely v období po roce 1945 a staly se také kulturně konotovanými konstrukty stojící ve vzájemné polaritě. V posledních letech, kdy se hovoří o novém konfliktu v podobě hybridní války, se samotná problematika uchopení Východu a Západu stává opět aktuálním tématem.

Zatímco Západ představuje myšlenku o lepší budoucnosti, stability a pocitu bezpečí, Východ je v současnosti spjatý s myšlenkou skryté hrozby, která souvisí nejen s nebezpečím islámského radikalismu či terorismu, avšak také se symboly omezovaných principů demokracie. Pro české prostředí jsou charakteristické projevy, kde se setkáváme s otázkou, zda naše společnost směřuje k Východu či Západu. Z hlediska geopolitických změn dochází k projevům a tendencím, kde se česká veřejnost určitým způsobem vymezuje vůči Východu a v jistém smyslu i Západu. Podobný postoj přitom shledáváme v době ohrožení Československa, ať již z hlediska fašistického Německa v roce 1938, německé okupace v letech 1939 až 1945 nebo potlačení Pražského jara v roce 1968.

V první části jsme představili obecná východiska a metodologii našeho bádání. Vycházeli jsme především z teoretického konceptu „symbolické geografie“, mentálního mapování a imagologie, tj. utváření obrazů, stereotypů a představ či stereotypního ztvárňování konkrétních skupin či oblastí. V souvislosti s představami o vzdálených regionech, krajinách, potažmo i jejich obyvatel, dochází k tvorbě různorodých fantazií, představ či obrazů a do značné míry i k produkci stereotypů. Přičemž jsme zjistili, že koncepce „symbolická geografie“ pramení z procesu mentálního mapování, ve kterém dochází k tvorbě subjektivních a různorodých představ, obrazů, často i k produkci stereotypů o okolním světě. Z hlediska symbolické geografie jsme nastínili problematiku imaginativní geografie. Jedná se tak o zcela běžný způsob, jakým dochází k tvorbě ideologických obrazů a představ o vzdálených místech a tamních obyvatelích. Imaginativní zeměpis přitom pramení z teoretických konceptů Edwarda Saída, jež pracuje s všeobecně sdílenou představou Východu jako primitivní a exotické zóny, naopak Západ je v těchto úvahách chápán jako prostředí racionální a civilizované. Podobně jako Orient je také Východ uměle vytvořeným konstruktem, obrazem, a diskurzem, který si ve svých představách vyprodukoval Západ, především západní spisovatelé 19. a 20. století.

Pozornost jsme věnovali také dílu *Imagining the Balkans* bulharské teoretičky Marie Todorové, kde se z hlediska symbolické geografie setkáváme s ustáleným systémem obrazů,

představ, mýtů a stereotypů Balkánu. Imaginativní geografie nám přitom poskytla základní přehled informací, které jsme mohli dále uplatnit pro koncept symbolické geografie v literatuře. Kromě toho jsme blíže představili imagologické kategorie „obraz“ a „stereotyp“, různé podoby a funkce prostoru v literárním díle či symbolickou geografii z literárně-vědného hlediska. Přesvědčili jsme se, že v uměleckých textech lze sledovat symbolický prostor Východu a Západu, jeho imaginární hranice, geografické či kulturní symboly a jejich významy pro danou oblast.

K interpretaci jednotlivých obrazů a příznakových hodnocení Východu a Západu bylo nutné nastínit spektrum možných chápání, co „Východ“ nebo „Západ“ znamená a jak k nim lze teoreticky přistupovat. Bipolární rozdělení světa zastávalo důležitou úlohu především od konce druhé světové války do roku 1989 a bylo spojeno s ideologickým konfliktem, se specifickými interpretacemi sociální a občanské ideje, s rozporem sovětského typu socialismu a liberální demokracie. V souvislosti s naším bádáním, jsme zjistili, že v období starověku výslovnou bipolaritu nenalezneme. Protikladné chápání Západu a Východu se objevuje až v souvislosti s osvícenstvím, kdy v 18. století vzniká kategorie Východní Evropa. Zásadní úlohu přitom sehrál eurocentrismus. Evropa zaujímal nej důležitější postavení vymezováním se vůči Asii a vytvářela tak obraz sebe sama, s určitou dávkou nadřazenosti.

Západ jako takový je uměle vytvořeným konstruktem, který vznikl v souvislosti s vyprodukovanou představou Východu, vůči níž se vymezuje. Již od antiky dochází ke vzniku samotného Východu, který je rovněž uměle vytvořeným konstruktem, představou a diskurzem vyprodukovaným druhou stranou. Pojetí samotného Východu však ještě více vykrytalizovalo rozdělení světa po roce 1945. Prostřednictvím vzniku Sovětského svazu se propast mezi oběma zónami promítla také do současnosti a umožnila zrod zjednodušeného mýtu, jakým je právě Východ i Západ, přičemž Východ byl uplatněn na Rusko, potažmo celou východní Evropu. Za pomoci sekundární literatury jsme se v komparativně-kontrastním pohledu zaměřili na typologii znaků a symbolů, jež tyto světy a sféry utvářejí, přičemž jsme nastínili jejich charakteristické či stereotypní rysy. V závěru druhé kapitoly jsme se také zabývali tématem symbolických hranic mezi Východem a Západem, které jsou utvářeny prostřednictvím mentálního mapování. Zjistili jsme, že symbolické hranice mezi historicko-kulturními oblastmi jako je Západ a Východ jsou různého charakteru. Na jedné straně se může jednat o rozdělení z hlediska náboženské povahy, na straně druhé o hranici mezi západním demokratickým světem a totalitním či autoritářským Východem.

Ve třetí a stěžejní kapitole jsme se na základě vymezení znaků Východu a Západu věnovali samotné interpretaci vybraných prozaických textů současné české literatury.

V souvislosti se symbolickou geografii Východu a Západu jsme se zaměřili na dílo Jáchyma Topola, Magdalény Platzové, Edgara Dutky, Petry Hůlové, Davida Zábranského, Miloše Urbana, Marka Šindelky a Biancy Bellové.

Jáchym Topol zobrazuje symbolický prostor Východu a Západu v kontextu líčeného převratu roku 1989 a atmosféry polistopadového života. Zatímco Západ představuje svobodný a demokratický svět, Východ je znázorněn především negativními konotacemi, které plynou ze sovětské dominance v podobě totalitního Československa. Magdaléna Platzová představuje z hlediska vybraných textů určitou výjimku, neboť Balkánský poloostrov, přesněji Jugoslávie, zastává úlohu symbolické hranice Východu a Západu. V povídkovém souboru však shledáváme také negativní konotace spojené s prostorem Balkánu, především v souvislosti s etnickými konflikty a narůstajícím nacionalismem. Edgar Dutka pracuje s bipolárním rozdělením světa po roce 1945, kde je Západ především znázorněn jako svobodná zóna, zatímco Východ je zobrazován v souvislosti s totalitním Československem. Petra Hůlová prostřednictvím imaginární východní země a západního světa reprezentovaného New Yorkem představuje střetávání duchovní či posvátné oblasti a moderní civilizace. Poprvé se zde, v souvislosti se symbolickým prostorem Západu, setkáváme s negativními konotacemi. David Zábranský v mnohovrstevnatém esejistickém románu prostřednictvím postav charakterizuje moderní Západ a tradiční či totalitní Východ. Důraz přitom klade na bipolární rozdělení světa po roce 1945, kde symbolickou hranici představuje železná opona. Podobně jako u Hůlové se i v tomto případě setkáváme s kritikou západní společnosti a civilizace. Východ je přitom utvářen v souvislosti s historickými událostmi dvacátého století. U Miloše Urbana je Východ konstruován v souvislosti s nadřazeností či dominancí Západu. Důležitou úlohu zde zastává eurocentrismus, přičemž v prostoru Východu se setkáváme s minulostí, která proniká do současnosti, a to v důsledku života v totalitním Československu. Marek Šindelka představuje podobně jako Platzová malou výjimku, neboť se zabývá tématem uprchlické krize. Zachycuje tak obraz současné západní civilizace z pohledu arabských migrantů, který obsahuje spoustu negativních konotací. Východ je pak popisován z hlediska totalitního světa plného nebezpečí. U Biancy Bellové se ocitáme v imaginární východní zemi, která je popisována všedním životem v totalitním režimu. Své místo však zaujímá i posvátný či duchovní svět.

Cílem práce bylo posoudit, do jaké míry jsou autoři ovlivněni historickými zkušenostmi, stereotypy a zjednodušenými náhledy. V bádání jsme došli k závěru, že symbolický prostor Východu je výhradně spjatý s představami sovětské dominance či totalitní nadvlády. Západ je naopak symbolizován demokracií, svobodou, kapitalismem, individualismem či technickou vyspělostí, přičemž shledáváme i řadu negativních rysů. Z hlediska vybraných textů současné

české literatury lze hovořit o ustálených topoi. Neboť spisovatelé ve svých dílech uplatňují vytvořenou typologii západních a východních stereotypů, představ a obrazů.

SUMMARY

Presented diploma thesis deals with the forms of symbolic geography with which the dichotomy of the East and the West is connected in selected works of contemporary Czech literature.

The first part is devoted to the theoretical concepts of symbolic geography, mental mapping and imagology. In connection with the ideas of distant regions, landscapes and even their inhabitants occurs to production of diverse fantasies, images or stereotypes. We focused on the issues of imaginative geography presented by Edward Said. He works with a generally shared idea of the East as a primitive and exotic zone, while the West is understood as a rational and civilized environment. We also dealt with book from Bulgarian theorist Maria Todorova *Imagining the Balkans*. Imaginative geography gave us a basic general informations which we used for symbolic geography in literature. We have found that in the literary works we can observe the symbolic space of the East and the West, their imaginary boundaries, geographical or cultural symbols and their meanings for the area.

The following section focuses on the typology of symbols that these worlds and spheres shape and their characteristic features. We found that in ancient history there is no bipolar division of East and West. The opposite perception of the West and the East appears in the Enlightenment, when the category of Eastern Europe originated in the 18th century. Principal role was Eurocentrism. The West and the East are artificially created constructs. In a contrasting view we focused on the typology of signs and symbols that make up these worlds and spheres. We also focused their characteristic or stereotypical features.

The main part of the diploma thesis is dedicated to selected prose which are individually analyzed here. The question was whether the authors are influenced by historical experiences, stereotypes and simplified previews. We came to the conclusion that selected texts of contemporary Czech literature display a stabilized typology of Western and Eastern stereotypes, ideas and images.

POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura

- BELLOVÁ, Bianca. *Jezero*. 1. vyd. Brno: Host, 2016. 186 s. ISBN 978-80-7491-771-4.
- DUTKA, Edgar. *Slečno, ras přichází*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2004. 240 s. ISBN 80-7260-121-0.
- DUTKA, Edgar. *Záliv osamění & zapomenuté australské povídky*. 1. vyd. Jihlava: Listen, 2007. 157 s. ISBN 978-80-86526-28-7.
- HŮLOVÁ, Petra. *Cirkus Les Mémoires*. 1. vyd. Praha: Torst, 2005. 277 s. ISBN 80-7215-256-4.
- KUNDERA, Milan. *Nesmrtelnost*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 2000. 358 s. ISBN 80-7108-210-4.
- MAGRIS, Claudio. *Dunaj*. Praha: Mladá fronta, 2010. 451 s. ISBN 978-80-204-2118-2.
- PLATZOVÁ, Magdaléna. *Sůl, ovce a kamení*. 1. vyd. Praha: One Woman Press, 2003. 125 s. ISBN 80-86356-20-5.
- ŠINDELKA, Marek. *Únava materiálu*. 1. vyd. Praha: Odeon, 2016. 168 s. ISBN 978-80-207-1740-5.
- TOPOL, Jáchym. *Sestra*. Vyd. 2., upravené, 5. dotisk. Brno: Atlantis, 2008. 461 s. ISBN 978-80-7108-124-1.
- URBAN, Miloš. *Přišla z moře*. 1. vyd. Praha: Argo, 2014. 292 s. ISBN 978-80-257-0895-8.
- ZÁBRANSKÝ, David. *Slabost pro každou jinou pláž: poznámky k moři, smíchu a duchu doby*. 1. vyd. Praha: Argo, 2006. 382 s. ISBN 80-7203-822-2.

Sekundární literatura

- AUSKÝ, Stanislav A. *Dobrovolníci: evropská politika a druhá světová válka*. Praha: Dita, 2002. 284 s. ISBN 80-85926-35-0.
- BÍLEK, Petr A. Topolův román... uličnický. *Tvar: literární obtýdeník*. 1994, roč. 5, č. 16. ISSN 0862-657X. 17-18 s.
- BURAMA, Ian, MARGALIT, Avishai. *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel*. Praha: Lidové noviny, 2005. 180 s. ISBN 80-7106-762-8.
- BURKE, Peter. *Variety kulturních dějin*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 252 s. ISBN 80-7325-081-0.
- CABADA, Ladislav, KOLARČÍKOVÁ, Markéta. *Balkánské komunismy*. Praha: Libri, 2016. 234 s. ISBN 978-80-7277-556-9.

CABADA, Ladislav. Idea střední Evropy v českém prostředí. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 130-154 s. ISBN 978-80-7380-300-1.

CABADA, Ladislav, JUREK, Petr. Úvodem: mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 5-8 s. ISBN 978-80-7380-300-1.

CORBINEAU-HOFFMANNOVÁ, Angelika. *Úvod do komparatistiky*. Praha: Akropolis, 2008. 207 s. ISBN 978-80-86903-78-1.

ČOLAKOVA, Žoržeta. Pokus o vymezení imanentní sémantiky jezera. *Bohemica Litteraria*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 13(1-2), 47-59. ISSN 1213-2144.

DOBOŠ, Pavel. *Imaginativní geografie a mediální reprezentace vzdáleného utrpení*. Brno, 2015. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie.

DOBOŠ, Pavel. *Imaginativní geografie: rozbor a diskuze konceptu*. Brno, 2016. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Geografický ústav.

DOBOŠ, Pavel. Imaginativní geografie subsaharské Afriky v českém prostředí: nástin problematiky. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. Praha: Česká geografická společnost, 2017, roč. 122, č. 1, s. 100-119. ISSN 1212-0014.

ENGELKING, Leszek. „V mládí jsem občas chtěl být Polák...“ Polsko, polština a Poláci v románu Sestra Jáchyma Topola. In: *Otevřený rány: vybrané studie o díle Jáchyma Topola*. Praha: Torst, 2013. 77-88 s. ISBN 978-80-7215-451-7.

FERGUSON, Niall. *Civilizace: Západ a zbytek světa*. Praha: Argo, 2014. 347 s. ISBN 978-80-257-1114-9.

FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann, 2002. 318 s.

FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka, 2000. 379 s. ISBN 80-86182-27-4.

GABRIEL, Jan. Byl čas po výbuchu a my žili v rozvalinách. *Literární noviny*. 1994, roč. 5, č. 27.

HAHNOVÁ, Eva. Češi a imaginární hranice mezi Západem a Východem Evropy. *Tvar: literární obtýdeník*. 1997, roč. 8, č. 7. ISSN 0862-657X. S. 12-13.

HALECKI, Oskar. *Borderlands of Western Civilization: A History of East Central Europe*. Safety Harbor: Simon Publications, 2000. 548 s. ISBN 0-9665734-8-X.

HAVELKA, Miloš. O střední Evropě, ale kde leží?! In: *Pravda, láska a ti na „Východě“*. *Obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti (materiály z konference konané 12. listopadu 2005 na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze)*. Praha: Univerzita Karlova, 2006. 9–27 s. ISBN 80-239-7945-0.

HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 392 s. ISBN 0-521-54724-5.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím: kapitoly z literární topologie*. Praha: Koniasch Latin Press, 1994. 211 s. ISBN 80-85917-03-3.

HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8.

HOLUBEC, Stanislav. Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu. In: *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 204 s. ISBN 978-80-7380-300-1.

HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. 1051 s. ISBN 80-7215-244-0.

HUIZINGA, Johan. Východ a Západ jako kulturně-historické protiklady. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. 6-20 s. ISBN 80-7082-706-8.

HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2001. 448 s. ISBN 80-86182-49-5.

CHURCHILL, Winston. *Dějiny anglicky mluvících národů*. Praha: Argo, 1999. 301 s. ISBN 80-7203-236-4.

CHURCHILL, Winston. Opona míru – železná opona (Projev Winstona Churchilla přednesený 5. března 1946 ve Westminster College v americkém Fultonu). In: *Rozdělený svět? Evropa a Češi mezi svobodou a totalitou*. Praha: Radioservis, 2016. 10-20 s. ISBN 978-80-87530-83-2.

JOCH, Roman. Železná opona není tím nejhorším osudem – je až tím třetím nejhorším. In: *Rozdělený svět? Evropa mezi svobodou a totalitou a Češi*. 195-200 s. Praha: Radioservis, 2016. ISBN 978-80-87530-83-2.

KRÁL, Petr. Topolova každodenní válka. *Literární noviny*. 1993, č. 20, s. 7.

KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. Příbram: Pistorius, 2015. 252 s. ISBN 978-80-87855-25-6.

KREJČÍ, Oskar. *Geopolitika středoevropského prostoru. Pohled z Prahy a Bratislavy*. Vyd. 3. Praha: Professional Publishing, 2009. 399 s. ISBN 978-80-7431-001-0.

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005. 1109 s. ISBN 80-7203-612-2.

KUNDERA, Milan. Únos Západu. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. 102-115 s. ISBN 80-7082-706-8.

LEMBERG, Hans. Ke vzniku pojmu „Východní Evropa“ v 19. století. Od „Severní“ k „Východní“ Evropě. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. 37-76 s. ISBN 80-7082-706-8.

MACURA, Vladimír. Zápasy o střed. In: *V kleštích dějin: Střední Evropa jako pojem a problém*. Brno: Host, 2009. 87-90 s. ISBN 978-80-7294-323-4.

- MACHALA, Lubomír. *Literární bludiště: bilance polistopadové prózy*. Praha: Knižní klub, 2001. 241 s. ISBN 80-242-0735-4.
- MATOUŠEK, Roman, OSMAN, Robert. *Prostory geografie*. Praha: Karolinum, 2014. 310 s. ISBN 978-80-246-2733-5.
- MILLER, Jaroslav. *Zapadlí vlastenci: český exil v Západní Austrálii (1948-1989)*. Praha: Lidové noviny, 2014. 131 s. ISBN 978-80-7422-312-9.
- MILLER, Jaroslav, BUREŠOVÁ, Jana, TRAPL, Miloš. *Český exil v Austrálii (1948-1989)*. Praha: Lidové noviny, 2016. 276 s. ISBN 978-80-7422-519-2.
- MORAVCOVÁ, Mirjam, TURKOVÁ, Miloslava. Proměny reflexe balkánského prostoru ve vizích vysokoškolských studentů na přelomu 20. a 21. století. In: *Pravda, láska a ti na „Východě“*. Obrazy středoevropského a východoevropského prostoru z pohledu české společnosti (materiály z konference konané 12. listopadu 2005 na Fakultě humanitních studií University Karlovy v Praze). Praha: Univerzita Karlova, 2006. 220-239 s. ISBN 80-239-7945-0.
- NEMO, Phillipe. *Co je Západ?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. 135 s. ISBN 978-80-7325-243-4.
- NIGRIN, Tomáš. *Izolovaný ostrov: Západní Berlín a jeho proměny po stavbě Berlínské zdi*. Praha: Dokořán, 2013. 215 s. ISBN 978-80-7363-573-2.
- NOVOTNÝ, Vladimír. *Ta naše postmoderna česká: kritické vizitky literární současnosti*. Praha: Protis, 2007. 188 s. ISBN 978-80-7386-015-8.
- NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006. 912 s. ISBN 80-7294-170-4.
- OUŘEDNÍK, Patrik. *Europeana: stručné dějiny dvacátého věku*. Vyd. 3. Praha: Volvox Globator, 2012. 100 s. ISBN 978-80-7207-832-5.
- ROTTMAN, Gordon L. *Berlínská zeď a vnitroněmecká hranice 1961-89*. Praha: Grada, 2009. 64 s. ISBN 978-80-247-2879-7.
- RYCHLÍK, Jan, PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 576 s. ISBN 978-80-7106-885-3.
- ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. Prostor versus mapa. „Selhání mapy“ jako topos a metafora v textech Terezy Brdečkové. In: *Místo – prostor – krajina v literatuře a kultuře*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. 199-208 s. ISBN 978-80-244-3023-2.
- SAID, Edward. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. 464 s. ISBN 978-80-7185-921-5.
- SIWEK, Tadeusz. *Percepce geografického prostoru*. Praha: Česká geografická společnost, 2011. 164 s. ISBN 978-80-904521-7-6.

SOUKUP, Daniel. Stereotypy, imagologie a literární hodnoty. In: *Otázky českého kánonu: sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Praha: 2005. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2006. 622-630 s. ISBN 80-85778-50-5.

ŠINCLOVÁ, Soňa, KUBÍČEK, Tomáš a kol. *Sémantika narativního prostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015. 182 s. ISBN 978-80-244-4791-9.

TEJCHMAN, Miroslav, LITERA, Bohuslav. *Moskva a socialistické země na Balkáně 1964-1989: vnější a vnitřní aspekty vývoje a rozpadu sovětského bloku na Balkáně*. Praha: Historický ústav, 2009. 186 s. ISBN 978-80-7286-142-2.

TESAŘ, Filip. Balkánské souřadnice aneb symbolická geografie evropského Orientu. *Mezinárodní vztahy: československá revue pro mezinárodní politiku a ekonomiku*. 2003, roč. 38, č. 1, s. 68-82. ISSN 0323-1844.

TODOROVA, Maria Nikolaeva. *Imagining the Balkans*. New York – Oxford: Oxford University Press, 2009. 273 s. ISBN 978-0-19-538786-5.

TOPOL, Jáchym. *Cestou na východ*. Praha: Torst, 2008. 84 s. ISBN 978-80-7215-360-2.

WANDY CZ, Piotr S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti: cena svobody*. Praha: Academia, 1998. 301 s. ISBN 80-200-0657-5.

WEISS, Tomáš. *Jáchym Topol: nemůžu se zastavit*. Praha: Portál, 2000. 145 s. ISBN 80-7178-395-1.

WOLFF, Larry. *Inventing Eastern Europe: The map of Civilization on the mind of the Enlightenment*. Stanford, California: Stanford University Press, 1994. 419 s. ISBN 0-8047-2314-1.

WOLFF, Larry. Vzestup Východní Evropy. In: *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. 83-96 s. ISBN 80-7082-706-8.

ZANDOVÁ, Gertraude. „Výbuch času“ 1989: Jáchym Topol a staronový svět jeho románu *Sestra*. In: *Otevřený rány: vybrané studie o díle Jáchyma Topola*. Praha: Torst, 2013. 23-30 s. ISBN 978-80-7215-451-7.

Internetové zdroje

BALAŠTÍK, Miroslav. „Nevadilo mi přespat na lavičce v parku...“ [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/10-2005/nevadilo-mi-prespat-na-lavice-v-parku>

BARON, Roman. Čech v polském zrcadle, Polák v zrcadle českém. *Listy: dvouměsíčník pro kulturu a dialog* [online]. 2009 [cit. 2018-3-12]. Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=095&clanek=050907>.

DEMELOVÁ, Karolína, ZBOŘIL, Jonáš. Spisovatel Marek Šindelka: Facebook je mapa samoty. [online]. 2014 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/spisovatel-marek-sindelka-facebook-je-mapa-samoty-5243802>

DVORSKÁ, Veronika. Trochu si soucitně zatrpět. Román o tragédiích, které se nás (ne)dotýkají. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/3/trochu-si-soucitne-zatrpet>

FOLDYNA, Lukáš. Recenze na nedočtenou knihu. [online]. 2007 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2007/9-2007/recenze-na-nedoctenou-knihu>

FRANCOVÁ, Zuzana. Útěk nikam. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/37757/sindelka-marek-unava-materialu>

HAMAN, Aleš. Román jako tkáň příběhů. [online]. 2006 [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <http://old.itvar.cz/prilohy/285/1-2006.pdf>

HLOUŠEK, Vít. Pojem střední Evropy, jeho proměny a milníky politického vývoje. [online]. 2007 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102305/C_Historica_54-2007-1_4.pdf?sequence=1

CHUCHMA, Josef. Bylo nebylo, co na tom sejde. [online]. 2006 [cit. 2019-01-17]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/bylo-nebylo-co-na-tom-sejde.A060105_180938_show_recenze_off

CHUCHMA, Josef. Čtenářský deník... Edgar Dutka: Slečno, ras přichází. [online]. 2010 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10169663406-ctenarsky-denik/310295350020019-ctenarsky-denik-edgar-dutka-slecno-ras-prichazi/>

CHUCHMA, Josef. Edgar Dutka se v Austrálii rozdrolil. [online]. 2007 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/edgar-dutka-se-v-australii-rozdrolil-dvt-/literatura.aspx?c=A071006_104938_literatura_off

CHUCHMA, Josef. Petra Hůlová: obrovský talent a řada nástrah. [online]. 2002 [cit. 2018-10-05]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/petra-hulova-obrovsky-talent-a-rada-nastrah-fe7-/literatura.aspx?c=A021015_191559_literatura_vlk

CHUCHMA, Josef. Tahle Dutkova pomsta věru není sladká. [online]. 2007 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/tahle-dutkova-pomsta-veru-neni-sladka-d83-/literatura.aspx?c=A070510_191717_literatura_kot

JÍLEK, Jan. Slabost pro každou jinou pláž v zemi bez moře. [online]. 2008 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2008_01/09b_recenze.php

JIRKŮ, Irena. Z psaní nedělám vědu, na prodejích nesejde, říká spisovatelka a čerstvá laureátka Magnesie Litery Bellová. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://ego.ihned.cz/c1-65687370-bianca-bellova-jezero-magnesia-litera-kniha-rozhovor>

KADLECOVÁ, Kateřina. Pražská prozaička Bianca Bellová napsala svou dosud nejlepší knihu, román Jezero. [online]. 2016 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/kultura/75285/prazska-prozaicka-bianca-bellova-napsala-svou-dosud-nejlepsi-knihu-roman-jezero.html>

KLÍČOVÁ, Eva. Vůle k experimentu a zvůle autora. [online]. 2012 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2012/03-2012/vule-k-experimentu-a-zvule-autora>

- KLÍMOVÁ, Kamila. Bianca Bellová: Celý den se nic nestane. [online]. 2014 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/32891/bellova-bianca-cely-den-se-nic-nestane>
- KONDRÁD, Daniel. Chtěl jsem zachytit, jak nás vidí uprchlíci přicházející do Evropy, říká spisovatel Šindelka. [online]. 2016 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65571220-marek-sindelka-unava-materialu-uprchlici-odeon-rozhovor>
- KOPÁČ, Radim. Sex a smrt. Před Jezerem byla Bellová nesentimentální novelistka. [online]. 2018 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/sentimentalni-roman-bianca-bellova-recenze-fka-/literatura.aspx?c=A180907_145540_literatura_ts
- LJUBKOVÁ, Marta. Ve spirále a v kruhu. [online]. 2005 [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2005/7/ve-spirale-a-v-kruhu>
- LOJÍN, Jiří. Nesentimentální dialog. [online]. 2012 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.vaseliteratura.cz/2108-mrtvy-muz>
- LYČKA, Petr. Životní bilance hloubavé feny aneb bojana vypráví. [online]. 2005 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/9-2005/zivotni-bilance-hloubave-feny-aneb-bojana-vypravi>
- MANDYS, Pavel. Jak vyžrát na upper class. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33177/urban-milos-prisla-z-more-in-hn>
- MAREŠOVÁ, Milena M. David Záborský: Slabost pro každou jinou pláž. [online]. 2007 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/david-zabransky-slabost-pro-kazdou-jinou-plaz-5075202>
- MAREŠOVÁ, Milena M., PETÁKOVÁ, Helena. Přišla z moře. A spisovatel Miloš Urban ji literárně uchopil a popsal. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/prisla-z-more-a-spisovatel-milos-urban-ji-literarne-uchopil-a-popsal-5071557>
- MELICHAR, Dominik. Jak se člověk mění v hmyz. Jezerní krajina Biancy Bellové. [online]. 2016 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2016/25/jak-se-clovek-meni-v-hmyz>
- MERENUS, Aleš. Záborského pokus psát. [online]. 2008 [cit. 2018-06-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2008/8-2008/zabranskeho-pokus-psat>
- NEZBEDA, Ondřej. Vražda po anglicku. [online]. 2015 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2014/15/vrazda-po-anglicku>
- PODSKALSKÁ, Jana. Spisovatel Miloš Urban: Anglické mlhy miluju. V nich ty příběhy visí. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: https://www.denik.cz/ostatni_kultura/spisovatel-milos-urban-anglicke-mlhy-miluju-v-nich-ty-pribehy-visi-
- RYANOVÁ, Marie-Laure. Narativní prostor. Aluze [online]. 2010 [cit. 2018-3-8]. Dostupné z: http://www.aluze.cz/2010_03/06_studie_ryanova.pdf

SELLNEROVÁ, Veronika. Když už, tak pořádně, radí Miloš Urban začínajícím spisovatelům. [online]. 2014 [cit. 2018-10-08]. Dostupné z: http://denikreferendum.cz/clanek/18337-kdyz-uz-tak-poradne-radi-milos-urban-zacinajicim-spisovatelum?fbclid=IwAR3GUEzrN-DucYRAE8sQT-AiWFHHtpxdSwy3z8BAwi8utX2o_fBGsW6uJ9k

SLEZÁKOVÁ, Alena. Rodí se tu zrůdy. Ve výjimečně krutém Jezeru zanechte naděje. [online]. 2016 [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/jezero-recenze-01o-literatura.aspx?c=A161014_121324_literatura_ts

ŠPIDLA, Kryštof. Kniha pro opravdové chlapy. [online]. 2007 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2007/10-2007/kniha-pro-opravdove-chlapy>

VANĚK, Petr. O Chybě Marka Šindelky. [online]. 2008 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23223/sindelka-marek-chyba>

VYPLELOVÁ, Helena. Zrádná americká krása. [online]. 2006 [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <http://old.itvar.cz/prilohy/285/1-2006.pdf>

ZBOŘIL, Jonáš. Jáchym Topol: Narval jsem do Sestry chaos. [online]. 2013 [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/jachym-topol-narval-jsem-do-sestry-chaos-5243634>

ZBOŘIL, Jonáš. Tělo neoblafneš, říká vítěz Magnesie Litery. [online]. 2017 [cit. 2018-10-09]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/2/telo-neoblafnes>